

ليکوالي املاء او انشاء

د

گل پاچا «فت»

پښتو ټولنه

www.ulfat.de

Ketabton.com

د پښتو ټولني (۱۵۲) لمبر خپرونه

ليکوالی

(املاء او انشاء)

ليکوال: گل پاچا «الفت»

دوهم چاپ

چه له پخوانه ډېر څه پکښې زيات شوه

شمير: دري زره

د ۱۳۳۹ هـ ش د دلو مياشت

دا کتاب

د پوهنې د وزارت له خوا د یوولسمو
ټولګیو دپاره د درسي کتاب د
مرستیال په حیث ومنل شو او د شمپر
د لږوالی په وجه دوهم ځل چاپ کړی
شو.

د مضمونونو فهرست

عنوان

مخ

-
- 1..... املاء
- 7..... ټکی اولیک نښې
- 10..... د املاء په باب
- 10..... د پښتو ټولني فيصلې
- 11..... لومړی فیصله:
- 13..... دوهمه فیصله:
- 15..... دریمه فیصله:
- 19..... پښتو املاء په پښتو کتابونو کې:
- 20..... د سلیمان ماکو تذکره الاولیا:
- 21..... د میا روښان د خیر البیان املاء:
- 23..... د اخوند درویزه د مخزن الاسلام املاء:
- 24..... د ملا مست د سلوک الغزات املاء:
- 25..... د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء:
- 25..... د دولت د قلمی دیوان املاء:
- 26..... د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء:
- 27..... د خوشحال خان املاء:
- 29..... د عبدالقادر خان خټک املاء:
- 29..... د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان:
- 30..... د محمد هوتک د پتی خزانی املاء:
- 31..... د احمد شاه بابا د دیوان املاء:

- 32..... د راورتي د گلشن روه املاء:
- 33..... د پښتونخوا د شعرهارو بهار:
- 33..... لمړي کتاب د پښتو:
- 35..... پښتو مرکه:
- 36..... د منشي احمد جان املاء:
- 37..... د پښتو ادبي انجمن:
- 39..... انشاء (ليکوالی):
- 57..... سبک
- 60..... رحمان او خوشحال د فکر له حیشه:
- 64..... د خوشحال خان خټک سبک:
- 65..... د رحمان بابا سبک:
- 67..... د حميد سبک:
- 70..... پښتو څنگه وليکو؟
- 73..... په پښتو ژبه کښې ځينې لغوي او گرامري تغيرونه.
- 74..... الف- د لغاتو برخه:
- 79..... ب- گرامري تغير:
- 82..... گرامري اختلاف.
- 82..... مبتداء او خبر:
- 86..... ادبي انتقاد
- 90..... شعر او ادب
- 95..... د ادب راز
- 98..... د پښتو پخوانی نثرونه.
- 98..... د تذکرة الاولياء د نثر نمونه:

99.....	د خير البيان د نثر نمونه:
101.....	مخزن الاسلام:
102.....	د خوشحال خان نثر:
104.....	د پتې خزانې نثر:
106.....	اوسنی نثر.....
108.....	آدم خان او دُر خانې.....
111.....	له شعر نه څه غواړئ؟
118.....	د غوتې زندگي.....
120.....	د اوښکو ارزانې.....
121.....	د خاندان خولې.....
123.....	لارښوونکي.....
125.....	نوی کال نوی زېري.....
128.....	د مشهد ليدنه کتنه.....
131.....	زړه زړه نه دی.....
135.....	دوه دهقانان.....
138.....	دوه جنازې.....
140.....	دعا.....
141.....	د غاښو ايستل.....
141.....	د ژبې نعمت.....
143.....	رزان څيز.....
145.....	گلله !.....
147.....	ته لرم نه ئې !.....
148.....	پير.....

149.....	پاکه پانہ
151.....	د دعوو وکیل
156.....	کوندہ نجلی
165.....	جومات او قبر
167.....	بنه هم بنه بد هم بنه
169.....	صاحب جانہ
173.....	ملالہ
175.....	اعتبارات
176.....	اعتبارات
177.....	لندی ویناوی
178.....	د علم په باب کبې
186.....	برکت
196.....	مراوی گل
198.....	غازی محمد جانخان
201.....	نوی کال
205.....	پښتنه مېرمن
215.....	ملیت او ملی استقلال
219.....	ملی یووالی
223.....	ژوند
225.....	مترقی ژوند
227.....	د خلکو نظر
230.....	د حق اظهار
232.....	چار

234.....	حقیقت
235.....	زما نظر
236.....	عشق او هوس
240.....	مضراحتیاط
243.....	حاکمانوته وایم
246.....	میلونر خیرات خور
247.....	مگرانه لیکواله !

بسم الله الرحمن الرحيم

املاء

املاء او ملا په لغت كښې مهلت وركولو¹ او ډكولو² ته وايي: په ادبي اصطلاح خپلې خبرې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليكل دي كه څوك له ځانه څه نشي ليكلي مگر د بل ليك له مخې نقل كولى شي دغسې نقل ته املاء نشو ويلى.

د املاء خاوند بايد دا ټكي په نظر كښې ونيسي:

۱- څه چه ليكي بايد د صحيح تلفظ له مخې ئې وليكي او په غلط تلفظ پسې لاړ نشي په هره ژبه كښې د عوامو تلفظ او صحيح تلفظ يو څه فرق لري. ځينې الفاظ شته چه په ويلو كښې يو راز او په ليكلو كښې بل راز دي لكه چه په فارسي ژبه كښې (او) ويل كيږي او (آب) ليكل كيږي په پښتو كښې هم (الك) وايي او هلک ليكي.

۲- د الفاظو په ليكلو كښې د گرامر (صرف، نحو) مراعات ډېر په كار دي. ځينې جملې په وينا كښې دومره لنډې شوي دي چه يوې كلمې غوندې وي لكه (خپكى) چه بايد د گرامر له مخې (څه ئې كوي) وليكل شي. دا راز مخففات په نورو ژبو كښې هم شته چه په ليك كښې نشته لكه چه په فارسي كښې (مچم) وايي او (من چه ميدانم) ليكي.

1- و املی لهم: مهلت وركولو دوى ته (قرآن كريم).

2- لا ملئن جهنم يعني هر گوره ډك په كړو جهنم (قرآن كريم).

۳- دوه بیلې کلمې به یو له بله په لیکلو کې نه ننېلو و یعنې دا راز کلمات (ټول سړي) (لوی کور) باید داسې ونه لیکو (ټولسړي)، (لویکور).

۴- که له دوو کلمو څخه یوه کلمه جوړه شوې وي لکه (ټولیمشر) نو بیایې په لیک کې بېلول ښه نه دی.
همدغه شان به (ټولواک) د یوې کلمې غوندې لیکو او واک به له ټول نه نه بېلوو.

د دغه اساس له مخې باید د (بېلنانه) کلمه د جدائی په معنی داسې ونه لیکلو لکه چه (بې له تانه) لیکو.

۵- د کلماتو په لیکلو کې دا مراعات هم ضرور دی چه یوه کلمه د یوې بلې کلمې په شان ونه لیکو او څومره چه کېدای شی د التباس او اشتباه مخه ونیسو.

مثلاً (پوښتنه) د ټپوس په معنی او (پښتنه) د پښتون مونښه کلمه باید په لیکلو کې فرق ولری.

همدارنگه (گوډ) او (گډ) باید یو شان ونه لیکو او نه (پریښی) لکه (پری ایښی) ولیکو به (نوی) د جدید په معنی او (نه وی) د ښاښ په معنی په لیکلو کې باید فرق ولری. په عربی، فارسی او پښتو لیک کې داسی کلمات شته چه د لیک له مخې یې له ځینو نورو کلماتو نه فرق نشی کیدای لکه: (شیر - شیر) چه یوه کلمه د پیو (شودو) په معنی ده او بله د (زمری) په معنی چه د محل او مقام له مخې ئې معنی معلومېږی، مگر د پښتو لیک کې دغسې التباس او اشتباه نسبتاً لږ پېښیږی ځکه چه په پښتو کې معروفه او مجهوله (ی) فرق لری یعنې (تېر) لکه (تیر) نه لیکي.

همدارنگه غړی لکه (غړی) نه لیکل کیږی او د تانیث (ی) مخصوص شکل لری. سره له دی بیا هم ځینی کلمات شته چه باید د محل او مقام له مخې یې معنی معلومه کړو لکه: خوله، خوله، خوله) په دی جملو کې:

خوله ئې په سر وه - په خوله کښې يې خبره نه دريږي - خوله يې وکړه.
 ۶- په پښتو کښې د نفې توري او د نهې توري (نه - مه) له افعالو څخه جدا
 ليکل کيږي لکه (نه ځي، نه کوي، نه ويني، مه وايه، مه کوه، مه ځه، مه
 غواړه) مگر په (نشي، نشته، نکړي، مشه، مکړه، ناخلي) کښې يې زياتره
 متصل ليکي.

۷- پښتو توري:

په پښتو کښې ځينې توري شته چه په فارسي او عربي کښې نشته.
 د دغو تورو ځای پېژندل او په خپل محل کښې يې ليکل په پښتو املاء
 کښې ډير اهميت لري چه هغه دا دي:

بن: دا توري ځينې پښتانه لکه: (خ) يا (خ) ته نږدې ادا کوي او ځينې يې
 داسې تلفي کوي چه آواز يې (ش) غونډې وي.

نو دغه دوه يا درې مختلف غږونه چه يو ځای بل ځای د لهجې د اختلاف په
 وجه د ځينو لغاتو په تلفظ کښې شته په ليک کښې د دغه توري په ليکلو دغه
 اختلاف له منځه تللي او د ليک يوراز والي يې ساتلي دي.

دا توري په داسې لغاتو کښې ليکل کيږي: (بنه - لوبښي - اوبښ) چه څواک
 يې يو ورا او څوک ئې بل راز تلفظ کوي.

کومه کلمه چه يوازي د (خ) يا يوازي د (ش) آواز لري هلته دغه توري نه
 ليکل کيږي لکه: (خته - خاوره - شگه - شولي) په دغه اساس بايد (خندل) په
 (خ) او (شندل) په (ش) وليکو او (بنندل) په (بن) وليکل شي چه د دريو اړو
 کلمو معنا گاني وساتو.

ږ: دا توري هم ځينې پښتانه لکه (ژ) او ځينې يې لکه (گ) ادا کوي، نو
 ځکه په هغو کلماتو کښې ليکل کيږي چه د لهجو د اختلاف په وجه دغه دوه
 آوازونه ولري لکه (ږلي - لږ - کور) دغه توري هم په پښتو املاء کښې د لهجو
 د اختلاف مخه نيولي ده او د ليک يووالي يې ساتلي دي.

کوم کلمات چه یوازې د (گ) یا یوازې د (ژ) آواز لری، هلته دا توری نه لیکل کیږی او هماغه (گ) یا (ژ) لیکي لکه (مالگه، گوږه، ژبه، ژرنده).

خ: د دی توری آواز له (ز) نه لږ غوندي دروند دی چه په ځینو پښتو کلماتو کښې یې لیکل ډیر ضرور دی لکه ځان، ځنډ او داسې نور...

په پښتو کښې ځینې کلمات شته لکه (ځه) چه د تللو امر دی چه په پښتو (خ) لیکل کیږی، که دا کلمه په (ز) ولیکو نو (زه) د متکلم ضمیر ترینه جوړیږی. همدغه شان (خوږ) که په (ز) ولیکل شی نو د (زوږ) سره مشتبه کیږی. دا توری د پښتو په پخوانی رسم خط کښې ډیر استعمالیده اوس یې په ځینو لغاتو کښې ځای (ز) نیولی دی لکه:

زما، زغمل، زمري، زوی، گرز بدل او داسې نور، دغه تغیر او تحول ته چه گورو دا اټکل کیدی شی چه څه زما نه وروسته به دغه توری له منځه ولاړ شی او خپل ځای به (ز) ته پرېږدی ځکه چه د دې دواړو تورو تر منځ په تلفظ کښې دومره واضح فرق نشته چه هر څوک پرې پوه شی او له یوه کلی قانون لاندې راشی دلته چه کومه قاعده یو څه تطبیق پیدا کوی هغه دا ده چه:

کوم کلمات چه په فارسی کښې په (ج) ویل کیږی او په پښتو کښې په (خ) نو هلته باید همدغه پښتو (خ) ولیکو لکه:

ځوان، ځان، ځنگل او داسې نور، سربیره په دې په هغو کلماتو کښې یې هم لیکل ضرور دی چه که په (ز) ولیکل شی، نو له یوه بل پښتو لغت سره التباس پیدا کوی لکه خرېدل، زړیدل.

خ: دا هم پښتو توری دی چه په فارسی او عربی کښې نشته تلفظ یې (س) ته نږدې دی او ځینې کسان یې په ځای د (س) توری استعمالوی که د دغه توری په ځای (س) ولیکل شی، نو د ځینو کلماتو معنی بدلېږی لکه: (خت - څوک) چه (ست - سوک) ترې جوړیږی.

ډ، ږ، ټ: دا درې توری په پښتو املا کښې ډیر زیاته برخه لری چه ځای پېژندل یې ډېر ضرور دی او صحیح تلفظ یې په کار دی که یو لیکوال په لیکلو کښې او ویونکی په وینا کښې (ټ) په (ت) او (ږ) په (ر) یا (ډ) په (د) بدل کړی دا املاء او دغه تلفظ صحیح نه گڼل کېږی او په ځینو لغاتو کښې د معنی د تغییر موجب گززی لکه: وږ، ټول، ډار چه (وړ- ټول- دار) ترې جوړېږی.

ڼ: دا توری له (ن) څخه دروند اداء کېږی لکه: (منه، بن، تنی-) پخوانو لیکوالو او اوس ځینو لیکوالو دا توری داسی (نږ) لیکلی دی چه دوه توری (ن - ږ) ئې یو ځای کړی دی او د یو توری نوم ئی پری ایښی دی دا توری باید په بسیط ډول (ڼ) ولیکو ځکه چه په مرکب ډول یی لیکل په ځینو کلماتو کښې مشکلات پېښوي لکه: (نږی- خونږی- کونږ- نړول- نږ بدل- نږ) او داسی نور.

و: په پښتو کښې ځینی کلمات شته چه (و) پکښی لیکل کیږی او ویل کیږی نه لکه: (غونډ- لونگی-) چه (و) د لومړی توری پېښ ښکاره کوی او په تلفظ کښی برخه نه لری.

ځینی نور کلمات دی چه (و) پکښی نیمگړی غونډی اداء کیږی او د مجهول (و) په نامه یادېږی لکه: (لور) د طرف په معنی، دغه راز (و) له معروف (و) څخه فرق لری او کله دیوه لغت معنی بدلوي لکه: (لور) چه په معروف (و) د دختر په معنی دی او په مجهول ډول د طرف معنی پیدا کوی.

همدارنگه (سور) او (سور) یا (توره) او (توره) بېل بېل لغتونه دی او بېلی معنی گانې لری.

ی: دا توری په پښتو کښې په پنځه ډوله دی چه نومونه یې دا دی: (ملینه یا، معروفه یا، مجهوله یا، تانیثی یا، ثقیله یا) دا پنځه ډوله یا گانې پدی کلماتو کښی وگورئ: سپری (مفرد) سپری (جمع) (مستې- خولی- واخلی) د

دغو یاگانو په بدلون کله یو لغت په بل لغت بدلیری او په معنی کښې یې تغیر
راځی لکه:

(مپنه - مینه - غړی - غړی - شړی - شړی - وینی او وینی) د دغو یاگانو
برخه په پښتو گرامر کښې هم ډیره زیاته ده یعنی مفرد د جمع - مذکر او مؤنث
فعل او اسم، غایب او مخاطب د همدغو یاگانو په وجه معلومیری.
که دا یاگانی په لیکلو کښې فرق ونلری، نو (وړی) او (وړئ) به یو راز
لیکو او (راځی - راځې - ښی - ښی) به په لیک کښې یوه ډول وی.

ټکی او لیک نښې

بی له توورونه ځینی ټکی او نښې شته چه د لیک په لوستلو کښې دخل لری او یوه جمله یا کلمه له اشتباه او ابهام څخه ژغوری یعنی د دغو نښو او ټکو په لیکلو سرې پوهیږی چه په کوم ټکی باید سرې ودریږی او کومه جمله یا کلمه په بلی پوری وتړی.

د تعجب، ندا، پوښتنی، خطاب او نورو کیفیاتو څرگندونه په همدغو نښو او ټکو کیږی چه په لیکلو کښې ډیر اهمیت لری او دلته یې په مختصر ډول نښو:

۱- (،) دا نښه د هغو کلماتو ترمنځ لیکی چه یوه په بلی عطف وې لکه: زما په باغ کښې منې، ناک، زردآلو، شفتالو شته همدارنگه یوه وره یا نیمگرې جمله له بلی نه په همدغه نښه بیلیرې لکه: څه دې چه راکړه، بیرته مې درکړه، دی نښې ته فاصله (بیلوونې) وایی.

۲- (;) دا نښه له فاصلې نه زیاته وقفه راولې او د داسې جملو په آخر کښې وی: زه له چا سره بد نه کوم؛ بدی مې نه ده خوښه؛ نیکی می خوښه ده؛ دا نښه وقفه (دروونی) بولی.

۳- (.) دا نښه د یوې کاملې جملې په آخر کښې ږدی او د خبری د تمامښت علامه ده لکه: زموږ هیواد ډیر غورږنه لری. شپانه په غرو کښې او قصابان په ښارونو کښې دی.

۴- (: دا نښه د هغی جملې یا کلمې په آخر کې وی چه شرح او تفصیل یې ورپسې وی لکه: زړه می غواړی: یو نښه دوست پیدا کړم؛ یوه نښه کتابخانه ولرم او د نښه نامه خاوند شم.

۵- (-) دا نښه خو ځایه او په دې ډول استعمالیږی: اول: د معترضه جملو د ښودلو دپاره لکه: هغه ورځ - خدای دې بیا نه راوولی - په ما باندی څومره وغمېده چه ته رانه خوابدی شوی.

دوهم: چیرته چه په کوم داستان یا مقاله کېږی د دوو تنو سوال و جواب وی، نو د هغوی نومونه نه اخستل کیږی او دغه علامه د یوه او بل د نامه کار ورکوی لکه:

احمد وویل: محموده - چیرته ځی؟

- محمود: کابل ته ځم.

- څه کوی؟

- د کالیو دپاره ټوټې اخلم.

دریم: په همدغسې ځای کېږی لیکل کیږی لکه چه دلته وروسته له اول،

دوهم، دریم نه ولیکل شو.

۶- (?) دا نښه د سوال او پوښتنې علامه ده د هرې جملې په آخر کېږی چه

دغه نښه وی هغه جمله د استهفام معنی لری لکه:

دی باغ ته ځی؟ احمد سبق وایی؟ که دغه علامه د دغو جملو په آخر کېږی

نه وی نو دا نه معلومیږی چه د لیکونکی مقصد اخبار دی او که پوښتنه.

۷- (!) دا نښه د خطاب، تعجب، تحسین او افسوس دپاره ده لکه: په دې

لاندي جملو کېږی: ښاغلو! ملگرو! عزیزانو! پاڅیږئ! د وطن خدمت وکړئ!

دریغه! چه ستاسو په ځای زه وای.

او څومره! ښکلی دی.

آفرین! د خدای رحمت شه! د پښتنو په مرانه.

دا نښه کله د جملې په آخره کښې وی او زیاتره همدغه ډول استعمالیږي چه په پورته جملو کښې یې وینئ!

۸- () د دغسی دوه لاینده ئیزو کرښو ترمنځ هغه توضیح یا معترضه جمله لیکي چه ډیر زیات اهمیت نه لري او حذوول یې جملې ته څه زیان نه رسوي لکه: د رحمان بابا اشعار (چه ستا خوښ دی) د ساده انشاء په ډېره ښه نمونه ده. خاص نمونه، اعداد او خارجی کلمات هم په دغو کرښو کښې لیکي لکه: زما ملگری (احمد) راغی؛ ستا ورور له مانه (۱۰) کتابه وړی دی.

۹- [] دا نښه هلته په کاریږي چه په یوه معترضه جمله کښې بله معترضه جمله یا کلمه راشي نو دغه دواړه جملې داسی لیکي: که رښتیا ووايم [خدای (جل جلاله) مې دې غاړه نه نیسي] دا سپری ډېر بد سپری دی.

۱۰- «» کله چه یو عبارت له کوم کتابه را نقلوی یا کومه مقوله را وړی نو په دغو کظشو کښې یې لیکي لکه:

زمونږ لارښوونکی ویلی دی: «د وطن مینه د ایمان جزء دی».

۱۱- (...) خوټکی څنگ په څنگ ایښودل د خبرو د قطع کولو او د ځینو کلمو نه د لیکلو علامه ده لکه:

زما په کتابخانه کښې د دغو علومو کتابونه شته. صرف، نحو، منطق، فقه

...

زما ځای ته خو تنه راغلل چه نومونه یې دا دی: زلمی، غرزی، گلالی ...

۱۲- (***) چیرته چه د یوی مقالی یوه برخه تمامه شی او بله برخه شروع کیږي نو د دواړو برخو ترمنځ دغه نښه یعنی ستوری لیکي چه یوه برخه له بلې نه بیله شی.

د املاء په باب د پښتو ټولني فيصلې

پښتو ليک که په زړو کتابونو کښې گورو او که د اوسنيو ليکوالو په آثارو کښې هرچيرته او هر کله د يوه او بل په ليک کښې ځينې اختلافات شته چه د رسم خط يو والی ته ئې زيان رسولی دی او رسوی ئې.

په همدغه سبب دي خبری ته ډير ضرورت لیده شی چه د ځينو ادبی جرگو او مرکو په وسیله دغه راز اختلافات له منځه ورک شی او په ټوله پښتونخوا کښې پښتو الفاظ او کلمات يو راز وليکل شی يعنی هغه د هلجو اختلافات چه دلته او هلته د يوه او بل په وينا کښې شته په ليک کښې داخل نشی او يو لغت خورازه ونه ليکو. لکه (لمر، نمر، نور، مېر، مر) يا (خوله، خولی، خولې، خېله، خېلې).

همدارنگه (ژبه، جبه، زبه) د يوه لغت مختلف شکلونه دی چه څوکې ئې يو راز تلفظ کوی او څوک بل راز، که مونږ دغه ټول صورتونه په ليک کښې قبول کړو په ژبه کښې ادبی وحدت نشی پيدا کیدی او په مرور د زمانه له يوې ژبې نه څو ژبې جوړیږی.

د دغه ادبی ضرورت په وجه پښتو ټولنی له ډير پخوانه د ليک مسئلې ته توجه کړی ده او هر کله چه پښتانه ليکوالو او پوهان را غونډ شوی دی د ليک

په باب ئی بحث کړی او د مفاهمی له لاری ئی په دغه باب کښې څه فیصلې صادر کړی دی چه باید پښتانه لیکوال ئی له نظره ونه غورځوی.

لومړی فیصله:

په ۱۳۲۱ هـ ش کال کښې د جوزا په ۲۱ مه د ۱۹۴۲ ع په جون کښې د پښتو ټولنی په غوښتنه د افغانستان (۲۵) تنه لیکوال او پوهان په پښتو ټولنه کښې راغونډ شوه او په (۲۱) اختلافی موادو باندې ئی وروسته له بحث فیصله وکړه چه د لاندی کلمات باید داسی ولیکل شی:

اختلافي صورتونه: فیصله شوی صورت:

شونډی	شونډان
کښېناست	کښیناست - کښینوست
ټول خلق	ټول خلق - ټوله خلق
ټولې خبرې	ټولی خبری - ټوله خبری
پاته	پاته - پاتی
که راغلی وای	که راغلی وای - که راغلی وی
لویه	لویه - لو
تویه	تویه - تو
مېړونه	مېړونه - مړونه (او داسی نور)
(ولید په ټولو ماضی گانو کښې دغه	ولید - ولیدو - ولیدئ - ولیدلو
یو شکل غوره شو مگر په ځینو	
کښې به په آخره کښې (ه) هم	
ورزیاتوی لکه وواهه)	
لخ	لخ - لوخ
وشو	وشو - وسو
وشو - شوی	شوی - سوی

اختلافي صورتونه: فيصله شوي صورت:

شته - سته	شته
لږه ډوډۍ - لږې اوبه	لږه ډوډۍ - لږې اوبه
لږه ډوډۍ - لږ اوبه	لږه ډوډۍ - لږ اوبه
بنې خبرې - بنه خبرې	بنې خبرې
غږ - ژغ - غگ - غاگ	غږ - ژغ
ځينې وايي - ځني وايي	ځينې وايي
له ده ځني - له ده ځينې	له ده ځني
چلوونکي - چلونکي	چلوونکي
بنوونکي - بنونکي	بنوونکي
بنوونځي - بنونځي	بنوونځي
کښي - کښ - کي	کښي
پري - په «پدای مثالو کښي: پري	پري
احمد سترگي لري مگر لا پري نه	احمد سترگي لري مگر لا پري نه
ويني - په نه وينی»	ويني - په نه وينی»
ويل - ويله (لکه احمد ويله چه)	ويل
ولاړ - لاړ	ولاړ
وکړ - وکي - وکه	وکړ
وکړئ وکئ	وکړئ
مونږ - مور	مونږ
زما - زمونږ - ځما - ځمونږ	زما - زمونږ
زه - څه (د متکلم ضمير)	زه

په دريمه فيصله کښې چه د لرو او برو پښتنو يعنی د پيښور او بلوچستان د پښتنو ليکوالو او د افغانستان د ليکوالو غونډه د پښتنو ټولني په بلنه په

کابل کښې د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه د ۱۹۵۸ د اگست په ۲۷ مه وشوه نو په لومړۍ فیصله کښې داسې تعدیل وشو.

لومړۍ فیصله دریمه فیصله (تعدیل)

پاته	پاتی
مونږ	مونږ- موږ دواړه صورتونه ومنل شو
ولاړ	ولاړ- لاړ دواړه صورتونه ومنل شو
لڅ	لوڅ

بې د دغو څلورو مادو له تعدیل نه په نورو موادو کښې لومړۍ فیصله تائید او تصویب شوه.

دوهمه فیصله:

په ۱۳۲۷ ش کښې د سنبلې په ۸ مه د ۱۹۴۸ ع د اگست په ۳۰ مه په کابل کښې د پښتو ټولنی په غوښتنه د لری او بری پښتونخوا (۱۹) تنو پښتنو لیکوالو او پوهانو د پښتو لیک د ځینو اختلافی موادو په باب داسې فیصله وکړه.

اختلافي صورتونه: فیصله شوی صورت:

ن-نږ	ن
زه، ته، ده، زه، تہ، دہ	زه، ته، ده بی همزې په ټولو دغسی
	مثالو کښې
اورېدل - اخیستل، آوریدل،	اوریدل- اخیستل (بې مده)
آخیستل	
ولید، وگوره، اولید، اوگوره	ولید، وگوره (بی الفه
(داسې نور)	
مې، دې، پرې، لاندی، باندی، د	مې، دې، پرې، لاندی، باندی

اختلافي صورتونه:

فيصله شوي صورت:

پر، لاند، باند (داسی نور)

لومړی، کوچنی، گوډ، گوته، لومړی، کوچنی، گوډو گوته، بوخت بوخت، لمړی، کچنی، گډ، گته،

بخت

چاپ، گړی

چاپ، گړی، چهاپ، گهړی

دا توری به د (ش) او (خ) په ځای نه

بښ

لیکو

دا توری به د (ژ) او (گ) په ځای نه

ډ

لیکو

دا توری به د تلل د مصدر په فعل

ع

حال او دغسی نورو افعالو کښې

لیکولکه: ځی، بوځی، راځی

ژوند (پدغسی لغاتو کښې به له (ژ)

ژوند، جوند، زوند

نه کار اخلو

د بعضی په معنی په (ځینی) او د

ځینی - ځنی

(از) په معنی به (ځنی) لیکو

ویل (یوازی په شعر کښې (وې) جایز

ویل - وې

(دی)

کښې

کښې - کښ

وم- وه- وې- وی- و- وه- و- وې

د ماضی بعید ضمیرونه

یعنی د مفرد د غایب او جمع غائب

دپاره یو (و) لیکل کیږی

اختلافي صورتونه:

فيصله شوي صورت:

شوم- شوو- شوې- شوي- شوي- شو- شول-
 شوه- شوې بايد وليکل شي.
 په لام ليکل په کار دي لکه راغلل -
 وليدل
 بايد داسي وليکو: وليد، وکوت،
 وکر، مگر وتاره وواهه بايد په آخره
 کښي (ه) ولري

د شول د مصدر مشتقات
 د ټولو افعالو د مذکر جمع
 ټولي مطلقي ماضي گاني

دريمه فيصله:

په ۱۳۳۷ ش. هـ ۱۹۵۸ ع کښي چه د پښتو ټولني په بلنه د پېښور او
 بلوچستان پښتانه ليکوال او پوهان کابل ته د خپلواکي د جشن په ورځو کښي
 راغلي و د سنبلي په پنځمه د اگست په ۲۷ مه د پښتو ليک په باب مجلسونه او
 ادبي بحثونه شروع شوه، وروسته له څو غونډو او ډيرو څيړنو د ليک د ځينو
 اختلافي موادو په باب دا راز فيصله صادره شوه.

مختلف صورتونه:

فيصله شوي صورت:

ځمکه- مځکه- زمکه
 زمري- مزي- ځمري
 کښته- ښکته- خکته
 پښه- ښپه- خپه
 کښل- ښکل (د ليکلو او ويستلو کښل
 په معني)
 کښلي- ښکلي (د ښايست په
 معني)
 ماسخوتن- ماسخوتن

ماسخوتن

مختلف صورتونه: فیصله شوی صورت:

ورخ	ورخ- روخ
مورې	مورې- میړې
لوپشت	لوپشت- ولپشت
ورک	ورک- روک
خسر	خسر- سخر
خوسا	خوسا- سخا
سکروته	سکروته- سروتکه، سکوروته
ورور	ورور- رور
وروڼه	وروڼه- روڼه
ورورولی	ورورولی- رورولی
وروسته	وروسته- روسته- روستو
وروستی	وروستی- روستی
سیوری	سیوری- سوری
اخلم- اخلی	اخلم، اخلی، اخم، اخی، الم، الی
بښل، بښنه	بښل، بښنه، بخښل، پخښنه
ماسپښین	ماسپښین، مازپښین، ماپښین
کوم	کوم، کم
اغږل	اغږل، اخښل، اخل
نمړی	نمړی، مړی، نورې
زوی، زامن	زوی، زامن، ځوی، ځامن
زېږېدل	زېږېدل، ځېږېدل
زغستل	زغستل- ځغستل
سوځل، سیځل	سوځل، سپځل، سوزل، سیزل

مختلف صورتونه:	فیصله شوی صورت:
خوئیدل - خوژبدل	خوئیدل
غورخنگ، غورزنگ	غورخنگ
زغمل، خغمل	زغمل
ژرند، زرنده، جرنده	ژرنده
ژبه، زبه، جبه	ژبه
ژړا، زړا، جړا	ژړا
ژوند، زوند، جوند	ژوند
ژمی، زمی، جمی	ژمی
ژوبل، زوبل، جوبل	ژوبل
خېژی، خېړی، خېجی، خبزی	خېژی
ژی، زی، جی	ژی
ژور-زور-جور	ژور
نژدې-نزدې-نېدې	نژدې
لمر-نمر-نور-مر-مېر	لمر-نمر
نمسی-لمسی-نوسی	نمسی
لمونخ-نمونخ-مونخ	لمونخ
نمانخنه-لمانخنه-مانخنه	نمانخنه
پسرلی، سپرلی	پسرلی
ربغ-غرب	ربغ
کنخل-بنکنخل	کنخل
مینخل-وینخل	مینخل
مینخه-وینخه	مینخه
لامده-لانده	لامده

مختلف صورتونه: فیصله شوی صورت:

جینی - نجلی - جلی - جیلی	جینی - نجلی
لمبر - نمبر	لمبر
نولس، نونس	نولس
وېده - بیده - اوده	ویده
ویاله - بیاله - واله	ویاله
اوبدل - اودل - اویل	اوبدل - اودل
وزه - بزه - بیزه	وزه
نبتل - مښتل	نبتل
بزرگان - ملکان - بززرگانان - ملکانان	بزرگان - ملکان
کارغه - قارغه - کارگه	کارغه
ڼ - نڼ	ڼ
کجیر، قجیر	کجیر
ټوک، پرک، چکرې، ټوقه، پرق، چقرې	ټوک، پرک، چکرې، ټوقه، پرق، چقرې
زړه، ته - زه - زړه - ته - زه	زړه، ته - زه - زړه - ته - زه
لوی - دوی - هغوی - لو - دوئ - لوی - دوی - هغوی	لوی - دوی - هغوی
لوېدېز - وویل - لوئیدیز - لوېدیز، وویل	لوېدېز - وویل
یو، اینده	یو، اینده
دا توری (مجهوله یا) باید بېخاپه او	ې
د معروفی یا په خای استعمال نشی	

پښتو املاء په پښتو کتابونو کېښي:

د پښتو ژبې زاړه کتابونه تر اوسه ډېر لږ په لاس راغلي دي او په دغه باب کېښي يوسم لټون هم نه دي شوي. مونږ د ځينو قلمي آثارو نومونه اورېدلي دي او ليدلي مونږ دي يا موئي د نظم او نثر کومه نمونه چيرته له نظره تيره شوې ده، په همدغه وجه د پښتو ليک تحول او تطور په پوره ډول نشو ښودلي او يوازي د موجودو آثارو له مخې د پښتو لېک مختلف شکلونه او صورتونه څه نه څه ښيي.

تر دغه وخته چه د پښتو ادب لومړۍ نمونه په لاس راغلې ده هغه د امير کروړ نظم دي چه د ۱۳۹ هـ په شاوخوا کېښي ئي ويلي دي. دا شعر د انشاء په برخه کېښي د پښتو د لرغوني ادب څنگه والي څه نه څه رانښيي مگر د املاء په برخه کېښي ترينه صحيح او پوره استفاده نشو کولی ځکه چه د خپل وخت په کوم زاړه قلمي کتاب کېښي ئي نه مومو چه زور رسم خط راوښيي بلکه د محمد هوتک په کتاب (پټه خزانه) کېښي ئي گورو چه د شاه حسين هوتک په امر په ۱۱۴۱ هـ کېښي ليکل شوې ده او د محمد هوتک پښتو املاء ښيي.

کوم کتاب چه د پښتو ليک لومړۍ نمونه رانښيي، هغه د سليمان ماکو د تذکرة الاولياء څو پاڼې دي چه د پښتو ليک تاريخچه اوس مونږ له همدغه ځايه شروع کوو.

د سلیمان ماکو تذکره الاولیا:

دا کتاب له ۲۱۲ هـ څخه وروسته لیکل شوی دی چه نور کتاب ورک دی او (۸) مخه ئې له کومی قلمی نسخې نه د پښتانه شعراء په لومړی ټوک کښې زنگوگرافی شوی دی.

دا نشو ویلی چه دغه څو مخه د مؤلف پخپل قلم دی که وروسته ترده بل چا له کومی قلمی نسخې نه را نقل کړی دی. په هر حال د دغو څو پاڼو املاء چه د اوومی هجری پېړۍ د املاء نمونه ده پدې ډول ده:

۱- پښتو توری ئی داسی لیکلی دی: (ت-خ-ع-ډ-ړ-ږ-ښ-ڼ) یعنی د دغو تورو شکل او صورت له دې اوسنی لیک نه همدغومره فرق لری چه د (خ) له توری لاندې ئې یو ټکی ایښی دی:

۲- کوم توری چه اوس د حرکتو د اظهار دپاره په اوسنی املاء کښې لیکل کېږی د تذکره الاولیاء په لیک کښې نشته یعنی هلته (ه-و-ی) د (زور-زېر-پېښ) د ښکاره کولو دپاره نه دی لیکل شوی او په همدغه وجه ځینی کلمات له اوسنی املاء نه فرق لری چه مثالونه ئی دا دی:

د تذکره الاولیاء املاء: اوسنی املاء:

م	مې
د	دې
پات	پاتې
ک	که
ل	له
پ	په
مزک	مزکه (ځمکه)
لر	لری

مور- مونر	مېر
مینه	مین
تھاکی	تنھاک

۳- سره لډې چه د تذکرة الاولیاء په املاء کښې حروف د حرکاتو د اظهار دپاره نه دی لیکل شوی، مگر (چه) ئی خو ځایه (چې) لیکلې ده.

۴- دا کلمات (شی- شوی- شو- شوم- شول) په (ش) لیکل شوی دی او ډېر لږ په یو دوه ځایو کښې (سو- سوه) په (س) وینو او بس. د (شو) او (سو) په آخر کښې هم (و) لیکلی دی.

۵- ځینی نور کلمات لکه: (ویاله- لوی- توی) په همدغه ډول لیکلی دی چه د مؤلف د استوگنې د ځای اوسنی- محلی لهجه دغسی نه ده، ځکه چه هلته اوس (بیاله- لو- تو) وایی مگر یو ځای پکښې (لو) هم لیکل شوی دی.

۶- د ماضی مطلق صیغې داسی لیکي: (نومیده- ولاړه- اوسیده- گرځیده وکړ) یعنی (نومېدی- ولاړی- وکی- اوسېدی- گرځېدی) نه لېکي.

۷- کښې داسی لیکي (کښ).

۸- د پښتونخوا کلمه (پښتنخا) لیکي او (هیواد) (ایواد) لیکي.

مگر (اوسېږم) (هوسېږم) لیکلی شوی او (خرگند) هم (سرگند) لیکلی شوی.

د میا روښان د خیر البیان املاء:

وروسته د سلیمان ماکو له تذکرة الاولیاء څخه د میا روښان خیر البیان د پښتو زور او پخوانی کتاب دی، دا کتاب مونږ نه دی لیدلی مگر نوم ئې هر چا اوریدلی دی.

اڅوند درويزه پخپل کتاب (مخزن الاسلام) کښې دا کتاب ډېر یادوی او د خبرو تردیدئ کوی.

نارویژی مستشرق (مارگین سترن) پخپله یوه مقاله کښې د هند د زرو آثارو په مجله کښې خپره شوه د خیرالبیان له کتاب خو نمونې را اخستی دی¹ او په دې مقاله کښې د املاء په برخه هم رڼا اچول شوې ده، دغه مستشرق د خیرالبیان یوه نسخه په (۱۲۷) مخو کښې له (سرډینسن راس) مستشرق سره په (۱۹۲۲ع) کښې په لندن کښې لیدلې ده چه د ۱۰۲۱ هـ د روژې په ۲۰ د چارشنې په ورځ ئې د فقیر بهار طوسی په قلم خاتمه موندلې ده.

هر کله چه میا روښان په ۹۲۳ هـ ۱۵۱۲ع کښې زیږیدلې او په ۹۹۴ هـ کښې مړ شړې دی نو د ده لیک د لسمې (۱۰) پیړۍ د املاء نمونه گڼلې شو.

مارگین سترن د دغه کتاب د املاء په باب خپله نظریه داسې څرگندوی.

۱- په خیرالبیان کښې د نورو پخوانو پښتو کتابونو په شان چه تر ده وروسته لیکل شوی دی (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه دی لیکلی مثلاً: (حرفونه حرفونو) داسی لیکل شویدی (حرفون) همدارنگه (نشته - اسپي - باسی). په دی ډول دی:

۳- (نشت- اسپ- باس) مگر (اوبه، لپوه) په آخر کښې (ه) لری.

۲- ځینی مستقلی کلمې په لیکلو کښې یو له بله نښتی دی لکه: په شپیدیرگری (پکښمی) چه اوس داسی لیکل کیږی (په شپي ډیرگری، پکښمی می).

۳- د پښتو خاص حرفونه ئې داسی لیکلی دی:

(ت-خ-ډ-ړ-ښ-ږ-ڼ) او د (ځ) په عوض هم له (خ) نه کار اخستل

شویدی.

۴- بایزید اورمې که څه هم د وزیرستان دی، مگر د ده د لیکلو ژبه له نورو کلاسیکی کتابو سره چه ظاهراً د هغو اساس د یوسفزو په لهجه اینودل شوی

دی مطابقت لری مثلاً: (لار- گبینه- نمر- ستا- خلور) د وزیرستان په لهجه (لیار- گیمنی، میر- ایتو- خلویر) نه لیکي.

د اخوند درويزه د مخزن الاسلام املاء:

اخوند درويزه چه د ميا روښان معاصر دی او د هغه له افغکارو او عقایدو سره سخته دښمنی لری په پښتو کښې د مخزن الاسلام په نامه یو مشهور کتاب لری چه املاء ئې په دی ډول ده:

۱- د پښتو خاص توری ئې داسی لیکلی دی:

(ټ، ډ، ږ، ښ، څ) مگر (ڼ) په دغه ډول لږ او (نږ) ډیر لیکلی دی د (ځ) په ځای هم (څ) لیکي.

۲- دا توری (و- ه- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه راوړی او دا کلمات: (تاسی- هسی- ولی- ځنی- غوندی- می- دی- یی) داسی لیکي: (تاس- هس- ول- ځن- غند- م- د- ی) همدارنگه (نشته- به- په- ته- لکه- پښتو- مو- عالمانو) داسی لیکي: (نشت، ب، پ، ت، لک، پښت، م، عالمان).

۳- د افعالو په آخر کښې زیاتره (ن) زیاتوی لکه: (کوین- لرین- وړین) او داسی نور.

۴- ډېر ځله (کښ) لیکي او کله کله (کښی) هم لیکي.

۵- اکثره (چه) لیکي او لږ لږ (چی) هم لیکي.

۶- وینځه- وینځل په (و) لیکي یعنی مینځه- مینځل نه لیکي.

۷- د (وقت) کلمه په مفعن صورت یعنی (وخت) نه لیکي.

۸- دا کلمات: (نمونځ- نمر- نمسی- نورې) په (ن) لیکي.

۹- د (هیر) کلمه (وهیر) لیکي.

۱۰- ځینی توری په لیک کښې له ځینو کلماتو سره نښلوی او داسی ئې لیکي: (لهغو- پریمړده- لهرحاله- لکرداره).

۱۱- د دی کلماتو په ځای (وکړئ- واخلي- وخورئ) دا کلمات زیات استعمالوی (وکاڼړی- وځاڼړی- وځوانړی).

۱۲- دغه کلمې: (غبرگ- برخه- هومره- زمري پومبی (پونبی) وروستی پرته) داسی لیکي: (غبرگ- بخره- هنمبری مزی- رنبلی- وروستلی- پروته) شوکله (شه) لیکي او کله (شو) او د امر په ځای کښی (ش) لیکي.

د ملا مست د سلوک الغزات املاء:

ملا مست د سلوک الغزات په نامه په پښتو یو کتاب په ۱۰۴۰ هجری کښی لیکلی دی چه یوه قلمی نسخه ئې د مطبوعاتو په کتابخانه کښی شته. د دې کتاب املاء په دی ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکي: (ت-خ-ډ-ږ-ښ-ږ-ڼ) دی هم د (څ) په عوض (څ) لیکي او له دغه توری نه د دوه تورو (څ-څ) کار اخلي.

۲- (و-ه-ی) دا توری د حرکاتو د اظهار دپاره کله کله یو نیم ځای لیکي او اکثرأ دغه راز الفاظ: (سره- پورې- پوښتنه- زمکه- گڼه- توره- کړه- وژنه- لره- هورې- صورتونه- بخره- تختونه- لکه- نمونځونه- وړاندې) داسی لیکي: (سر- پور- پورښتن- زمک- گنړ- تور- کړ- وژن- لره- هور- صورتون- بخر- تختون- لک- نمونځون- وړاند).

۳- د ربط توری له خپلو روستیو مربوط کلماتو سره متصل لیکي لکه:

(پظاهر- لښه- کهرڅو- هسی نچه- تهغه- پور- پوراند- پغوربو- لکور).

۴- کښی په دغه ډول کښی لیکي:

۵- دا کلمات: (نمر- مور- همنبر- زمک- وقت- زلمی- مزی- بیارت-

غند- زوی- ژوندون- شی- بخر- مرغونه- ووزی- نمونځ- خمور- ورڅ) همدغسی لیکي.

۶- چه په همدغه ډول لیکي.

د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء:

میرزا انصاری چه د پښتو په پخوانو شاعرانو کښې لوړ مقام لری او دولت لوانې ورته په ډېر لوی حق قایل دی، املاء ئې په دې ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیککی: (ت، خ، ډ، ږ، ښ، ڼ)
یعنی د (خ) په ځای هم (خ) لیککی او د (ڼ) دپاره ئې (ڼ) شکل غوره کړیدی.

۲- کښی - په دغه ډول لیککی او (چه) کلمه دغسی او کله (چی) لیککی.

۳- (و-ه-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره لیککی او کله ئې نه لیککی چه مثالونه ئې دا دی: (پښتن- زمکه- باند- کاند- روڅی- بخره- لکوم (له کوم) لموره (له موره) نلیده- مین (میننه)- ویره له مخ).

له دغو مثالو څخه دا هم معلومیږی چه (له- نه) اکثرآ له وروستیو کلماتو سره نښلوی.

۴- دا کلمات: (سوڅی- زلمی- وینځی- نمر- روڼا- وهیر- ورڅ- وقت- گرزى- څښتن- وستری) په همدغه ډول لیککی.

د دولت د قلمی دیوان املاء:

د میا روښان په پیروانو او مریدانو کښې د پښتو مشهور شاعر دولت لوانې د شعریو دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئې په کابل کښې د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې شته او د املاء خصوصیات ئې دا دی:

۱- د پښتو په خاصو تورو کښې (ت-خ-ښ-ږ) په همدی ډول لیککی او له اوسنی املاء نه څه فرق نلری مگر دا دوه توری (خ-ږ) داسی لیککی: (د-ذ) یعنی د لومړی توری په ځای (د) لیککی او یو ټکی ترینه لاندی ږدی او د دوهم توری په عوض (ذ) استعمالوی. د پښتو یو بل مخصوص تور (ڼ) کله همدغسی په بسیط ډول لیککی او کله (ڼ) لیککی.

- سربیره پردې د (ژ) توری هم کله داسی لیکي (ږ) او کله داسی (ژ) یعنی د (ر) په توری یو ټکی پاس او یولاندی ږدی.
- ۲- دا توری (و-ی) د حرکتو د اظهار د پاره نه استعمالوی او اکثراً د راز کلمات: (واخله، وگڼه، مینه، خلقو، باندی، راشی، خبری) په دې ډول لیکي: (واخل، وگڼ، مین، خلق، باندی، راشی، خبر).
- ۳- اکثراً (چی) لیکي.
- ۴- کښی په همدغه ډول لیکي لکه چه اوس ئې مونږ لیکو.
- ۵- هېرهم (وهیر) لیکي.
- ۶- د خښتن په ځای (تښتن) لیکي.
- ۷- لمړنه لیکي (نمر) لیکي.
- ۸- وقت په (ق) لیکي.

د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء:

آخوند قاسم د فواید الشریعة مؤلف د پښتوله هغو نثر لیکونکو څخه دی چه په یوولسمه هجری پېړی، کښی ئی ژوند کاوه او دینی مسایل ئې پښتو کړیدی. د ده د کتاب یوه قلمی نسخه چه د لیکلو تاریخ او کاتب ئې نه دی معلوم د پښتو ټولني په کتابخانه کښی شته چه کاغذ ئې ډیر زوړ معلومېږی او د ډیری زړې نسخې گمان پرې کاوه شی.

د دغې نسخې املاء په دې ډول ده:

۱- پښتو خاص توری داسی لیکي: (ت-خ-ډ-ږ-ښ-نر).

۲- دا توری (و-ه-ی) د حرکتو د اظهار د پاره ډیر لږ او کله کله لیکي په دغه وجه دا راز کلمات. (ښکته، پورته، لکه، له، لویه، ده، کاندی، وړاندی، مې، هسی، مومنانو، خوله، امامانو) داسی لیکي: (ښکت، پورت، لک، له، لوی، د، کاند، وړاند، م، هس، غند، مومنان، خله، امامان).

۳- هغه معنی دا توری چه اوس له خپلو وروستیو کلماتو څخه جلا لیکل کېږي متصل لیکل شوی دی لکه: (لهغه، لد، لښه، نوی، پطب، پما).

۴- کښ، چه، همدغه شان لیکي.

۵- د (وقت) کلمه په (ق) لیکي او د (نمونځ) کلمه یې په (ن) لیکلې ده.

۶- دا کلمات: (بربنډ، هومره، زما، زمونږ، زمکه، برخه، مینحی، رومبی،

بپرته) داسی لیکي: (برمنډ، همبره، ثما، څمونږ، زمکه، برخه، وینخی، ورنبلی، بیارت).

۷- د ماضی فعل په آخر کښې عموماً (ن) زیاتوی لکه: (کون- وړین-

نښین)

۸- اخانږی، کانږی ډپر لیکي او د (واخلی) په ځای (وانږی) هم لیکي.

۹- شو- وشو داسی لیکي: (شه- وشه)

د خوشحال خان املاء:

خوشحال خان خټک په ۱۰۷۲ هـ (یوولسمه پیړۍ) کښې یو پښتو کتاب

ولیکه چه دستار نامه ئی نوم دی او په نثر لیکل شوی دی د دې کتاب یوه قلمی

نسخه په ۱۱۱۹ هـ کښې عبدالحلیم نومی کاتب د افضل خان په امر ولیکه او

دغه نسخه په پېښور کښې عبدالشکور خان په زړه او پخوانۍ املاء چاپ کړه.

د دې کتاب له مطالعې څخه معلومېږي چه خوشحال خان په پښتو لیک کښې

ډپر تحول پېښ کړی، او ملائې له نورو پخوانیو لیکوالونو نه ځینی فرقونه

لری چه هغه دا دی:

۱- دا توری (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي لکه:

(هسی- تاسی- غوره- اوسپنه- گوندي- موژ- عالمانو- عابدانو)

او ځینی کلمات ئې یې له دغو تورو هم لیکلي دی.

- ۲- د پښتو د مخصوص توری (ښ) په ځای (ش) لیکي لکه: غوښه، پښتون.
- ۳- د (ږ) په عوض (ژ) لیکي لکه: غوژ- کوژ- لژ.
- ۴- څ- د دې توری دپاره ئې دا شکل غوره کړی (ح) یعنی له (ح) لاندی دوه ټکی او له ټکولاندې همزه ږدی.
- ۵- څ- دا توری داسی لیکي (ح) یعنی د (ح) لاندی ټکی لیکي او له ټکی لاندې ئې همزه لیکي.
- ۶- ږ- دا شکل هم ده داسې اړولی دی (ر) یعنی د (ر) په سر همزه لیکي.
- ۷- ږ- د (ن) په سر همزه لیکي او د (ږ) کار ترې اخلی غرض دا چه د دغو دوو تورو د حلقي کار له همزه څخه اخلی.
- ۸- ټ- په (ط) لیکي لکه (مط) چه مونږ ئې (مت) لیکو.
- ۹- نمونځ- نمسی- نمر- نمړی- نمدیدل په (ن) لیکي.
- ۱۰- کشې په دی ډول لیکي (کشی).
- ۱۱- زما- ستا- داسی لیکي (دما- دتا)
- ۱۲- دا کلمات زمړی- زمکه- برخه- هومره- خومره- هیر- پیر) داسی لیکي: زمړی- مزکه- بخره- هونبره- خونبره- هیر- پیر).
- ۱۳- ځینې افعال په دې ډول لیکي: (څه چه غواړو- که په اتفاق واستی- که جدا شواستی هسی به مات شیو- ویاستل).
- ۱۴- د (دی) جمع (دیو) لیکي چه اوس مونږ (دوی) لیکو.
- ۱۵- دا کلمه (ټنگسه) داسی لیکي (تنگڅه) چه بنایی د تنگ ځای مخفف وی.
- ۱۶- شو- وشو داسی لیکي (شه- وشه) او د جمع په صورت کښې شول لیکي.
- ۱۷- وقت دا کلمه په (خ) او کله په (ق) لیکي.

- ۱۸- ځینی معنی دار توری چه اوس ئی مونږ له نورو کلماتو نه جلا لیکو ده متصل لیکلی ده لکه (پکور پعلم- بنوی).
 ۱۹- د (کړی- کاندی) په ځای (کا) ډ پر لیکي.
 ۲۰- دا کلمات (زلمی) (زغلول) (گړزی) په (ز) لیکي.

د عبدالقادر خان خټک املاء:

عبدالقادر خان د خوشحال خان خټک زوی د اشعارو یو ښه دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئی په کابل کښې د مطبوعاتو په کتاب خانه کښې شته د دغه دیوان املاء لکه د خوشحال خان د دستارنامې املاء ده.
 یعنی عبدالقادر خان هم د خپل پلار مخصوصه املاء غوره کړیده - او دیوان ئی په همدغه املاء لیکلی دی.

د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان:

د عبدالرحمن بابا د دیوان یوه قلمی مصوره نسخه د مطبوعاتو په کتاب خانه کښې شته چه په آخره کښې ئی داسی لیکلی دی (تمام شد کتاب عبدالرحمن حسب الفرمایش عالیجاه رفیع جایگاه شیر محمد خان ولد میا خان بردرانی افغان پور در خط کشمیر جنت نظیر بدسخت ملا ولی).
 د دغی نسخی املاء هماغه املاء ده چه له خوشحال خان نه د مخه وه یعنی د پښتو مخصوص توری ئی داسی لیکلی دی: (ت-خ-ډ-ړ-ښ-ږ-نږ) او (خ) د (ځ) په ځای استعمالوی یعنی (ځای) ځای لیکي.
 همدارنگه (و-ه-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي او کله ئی نه لیکي چه مثالونه ئی دا دی.

(حرفون- غوند- خاور- له کوم- زمکه- جونه کاند- لاند- وړاند- نه د (نه ده) مې- گنږ) (کښی) هم کله همدغه شان او کله (کښ) لیکي شو و شو داسی لیکي (شه- وشه) (چه) هر کله په همدغه ډول لیکي او دا کلمات (نمونځ)

(نمانخه- نمسی- نمر) په (ن) لیکي: (پما- لما- پژرا- نغوارم) اکثرأ متصل لیکلي.

د محمد هوتک د پتي خزاني املاء:

- پته خزانه چه د محمد هوتک د شاه حسين په امر لیکلي او په ۱۱۴۲ هـ کښي ئي خاتمه موندلي ده، د قلمي نسخي املاء ئي په دي ډول ده:
- ۱- د پښتو مخصوص توري د اسي لیکي: (ت-خ-ع-ډ-ړ-ږ-ښ-ن) يعني د (خ) توري په دغه شکل لیکلي او د نورو په شان له (خ) نه د دوه تورو کار نه اخلي همدارنگه (ن) هم په بسيط ډول ليک ياو په مرکب شکل ئي نه لیکي.
 - ۲- (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي لکه: (به-په-له-نمانخه- وقتونه- مځکي- هوري- له نورو- خبرو- وموند- موره) مگر کله (کتابون) او (سنگارون) دغه راز هم لیکي.
 - ۳- د ا کلمات (لمسی- لمر) په (ل) لیکي مگر (نمانخه) په (ن) لیکي.
 - ۴- کښي په دري ډوله لیکي (کي- کښ- کښي).
 - ۵- ماضي افعال په دوه ډوله لیکي چه مثالونه ئي دا دي: (وليد- وموند- اوسیدی- بهیدی- گنل- کیدی).
 - ۶- کله (شو- شي- شوی) لیکي او کله (سو- سول- سوی- وسو) استعمالوی. کله د (سو) په ځای (سه) لیکي.
 - ۷- ورځ، ورځ په دواړو صورتو لیکي.
 - ۸- چه، هر چيرته په همدغه يو ډول لیکي.
 - ۹- کله د (ټول) په ځای (ټوله) لیکي او کله پخپله (ټول) استعمالوی.
 - ۱۰- کله (له- په) له وروستيو کلماتو سره په ليک کښي نښلوی او داسي ئي لیکي. (لکتاب- پملتان- پخوږو).
 - ۱۱- زوی، زلمی، په (ز) لیکي او (ځما) ئي په (خ) لیکلي ده.

د احمد شاه بابا د دیوان املاء:

د احمد شاه بابا د دیوان یوه قلمی نسخه د محمد حامد درانی په قلم لیکلی ده چه د ۱۱۲۳ هـ کال د روژې په آخره ورځ ئې لیک ختم شوی دی دا نسخه د تاشکند د اکاډمۍ د شرق پیژندنې د خانگی په کتابخانه کښې ده چه د املاء ځینی خصوصیات ئې دا دی:

۱- دا راز کلمات: (خان- ورځ- ځما) په (خ) لیکي یعنی همدغه یو توری د دوه تورو په ځای استعمالوی.

۲- (ڼ) داسی لیکي (ڼې).

۳- د پښتو دا دوه خاص توری ئې (ږ- ښ) اکثرأ داسی لیکلی دی (ژ- ش) یعنی دا کلمات (موژ- پوشتن) په همدغه ډول لیکل شویدی مگر ځینی کلمات ئې لکه (روژه- نشی) داسی لیکلی دی: (روږه- نښی).

۴- په ځینو کلماتو کښې ئې (ه- ی- و) د حرکاتو د اظهار دپاره ندی لیکلی لکه: (تاس- لک- هس).

۵- دا کلمات په دې ډول لیکلی دی (پوطن- لشراب- کښ).

۶- دا کلمات د ده له خپلې محلی لهجې مخالف لیکلی دی لکه: (ورځ- بخره- وشۍ- وشو او داسی نور).

د احمد شاه بابا د دیوان هغه قلمی نسخه چه د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې ده املاء ئې په دی ډول ده:

۱- کله کله (ځ) داسی لیکي (د) یعنی د (د) توری ته دوه ټکی ورکوی چه یو پاس او بل لاندې ږدې مگر اکثره (خ) د (ځ) په ځای استعمالوی.

۲- الفاظ او کلمات ئې عموماً د پېښور او ننګرهار په لهجه لیکلی دی لکه: (نمر- ورځ- شته- راشه- بخره- ویره- اوبښې- چرې- باسی).

- ۳- د ربط توری اکثر له وروستیو کلماتو سره نښلوی لکه: (پلاس- پکوڅه- لحيات- پمینه- بڅه).
- ۴- (و، ه، ی) کله د حرکاتو په ځای لیکي او کله ئې نه لیکي لکه په دی کلماتو کېښې: (غند- گلون- پټ- خزانه- زړون- نشته- مونږ- ویره- تورسترگی).
- ۵- (چه) کله همدغسی او کله (چی) لیکي. همدارنگه (شه- وشه- شو، وشو) په دواړو ډولو لیکلی دی.
- ۶- کېښ همدغسی لیکلی دی.

د راوړتې د گلشن روه املاء:

راوړتې پخپل کتاب گلشن روه کېښې چه په ۱۸۲۰ ع کېښې چاپ شویدی د پښتو له زړه کتابونو څخه د نظم او نثر نمونې رانقل کړیدی چه یوه نمونه له بلې څخه په املاء کېښې ځینی فرقونه لری هغه دیباچه چه ده لیکلی ده هغه هم د ده له منتخباتو څخه په املاء کېښې څه لږ او ډېر تفاوت لری مثلاً دی په خپله دیباچه کېښې (کښ) په همدغه ډول لیکي او په هغو پاڼو کېښې چه ده له تاریخ مرصع څخه رانقل کړیدی (کښې) په دغه ډول ډېر لیده شی.

همدارنگه د ده په دیباچه کېښې (ښ) په دغه شکل وینو او په منتخباتو کېښې ئې کله (ښ) او کله (ښ) وینو.

کوم شی چه د راوړتې په گلشن روه کېښې د املاء په باب نوی په نظر راځی هغه دا دی چه دی په هغی (ی) باندی همزه لیکي چه تلفظ ئې ثقیل دی لکه په دي عبارت کېښې (پښتانه اکثر له خوش نویسی بیگانه دی). همدارنگه (تر مزد وړئ) دغه شان لیکي چه په (ی) باندی د پاسه همزه ږدی.

بله دا چه غایب ضمیر په دې ډول لیکي «ئې» لکه په دې عبارت کېښې: «سبب ئې دا دی...» راوړتې هم (خ) د (ح) په ځای استعمالوی او دا توری (و-ه-

(ی) د پږخله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي لکه: (ژبه- پښتو- کتابونه- په- دی- زمانه- می...)

د پښتونخوا د شعرهارو و بهار:

دارمستتیر فرانسوی د پښتونخوا د شعرهارو و بهار په نامه یو کتاب ۱۸۸۸ ع ۱۳۰۳ هـ کښې چاپ کړیدی چه د پښتو غزلی- چهار بیتي... متلونه- قصې- لنډی- چیستانونه پکښې شته او د املاء په لحائی ځینی برخې له ځینو نورو برخونه اختلاف لری یعنی کله (می) داسی لیکي او کله داسی (م) مگر (کښ) هر چیرته همدغسی لیکي او (نر) هم په همدغه شکل لیکلی دی.

(شه) هر چیرته همدغه شان لیکي او (شو) نه لیکي. هر چیرته د (خ) په ځای (ش) راوړی. او (و-ه-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره استعمالوی او کله نه.

اوس چه مونږ تانیثی (ی) او ثقیله (ی) داسی لیکو: (ی-ئ) په هارو و بهار کښې دغه دواړه ډوله یا گانې داسی لیکلی دی (ئ) چه مثالونه ئی دا دی: (سپوږمئ، نوړئ، ټاټئ، وهئ، راځئ، کړئ) په دغه کتاب کښی (زلمی، گرزم، زوی) په همدغه ډول لیکلی دی، او (مونږ) هم په څلورو تورو لیده شی.

لمړی کتاب د پښتو:

په ۱۳۳۳ هـ ق کښې سراج الملة والدين امير حبيب الله خان شهيد د پښتو ژبی تدریس د (حبیبیه مدرسې) په تعلیمی نصاب کښې داخل کړ چه معلم ئی د پښتو زوړ خدمتگار مولوی صالح محمد قندهاری و دغه بناغلی په پښتو کښې یو کتاب ولیکه چه نوم ئی (لمړی کتاب د پښتو) دی. دا کتاب یوځل د کابل په سنگی مطبعه کښې او بل ځل د لاهور په دین محمدی مطبعه کښې په ۱۳۳۲ کښې چاپ شو.

د دې کتاب په املاء کښې دا ټکی د یادولو دی:

- ۱- د پښتو مخصوص توری (خ) داسی لیکي: (خ) یعنی (ح) لیکي او د (ج، خ) دواړه ټکی ورکوی.
- ۲- (ن) په همدغه بسیط ډول لیکي او دا شکل (نر) غلط گڼي.
- ۳- په کومو ځایو کښې چه اوس مونږ (وکړه، کړه) لیکو دی (وکی، وکه، که) لیکي.
- ۴- دا کلمات: (سو، وسو، سوی، سته، راسه، ولاړسه) لیکي.
- ۵- معروفه او مجهوله (ی) چه د کلمی په آخر کښې راشی معروفه (ی) گردی لیکي او مجهوله یا اوږده لیکي که د کلمی په منځ کښی وی نو څه فرق ئی نه کوی.
- ۶- زما، زموږ په (ز) لیکي او (زوی) هم په پښتو (خ) نه لیکي.
- ۷- د ظرفیت توری هر چپرته (کی) لیکي او یو ځای ئی ورسره په کښو کښی (کښ) لیکلی دی.
- ۸- په پښتو کښې څلورم حرکت د (فتحه مماله) په نامه یادوی چه اوس ورته زورکی وایو.
- ۹- د مفرد غایب ضمیر داسی لیکي (یه) چه اوس ئی مونږ داسی لیکو (ئی).
- ۱۰- هغه کلمات چه اوس په مفعن ډول لیکو ده په هماغه غربی شکل لیکلی دی لکه: (قمیص، صبا، قوم، قومی، وقت، وقتی، ناوخته).
- ۱۱- ځینی کلمات چه اوس پکښې د ځینو حرکاتو د اظهار دپاره (و، ه، ی) لیکو ده دغه توری پکښې نه دی لیکلی که څه هم یوې کلمې له بلی سره التباس پیدا کړی دی لکه پدې جمله کښې: (دا گله هلک په اوبو گډسو) مگر د دې لامله چه دغه کتاب په سنگی مطبعه کښې چاپ شویدی نو د دغه دوو کلمو فرق په حرکاتو شوی دی. همدارنگه په دغه کتاب کښې دا کلمات (تینگ، روند، لومړی، ناچوره) داسی لیکلی دی (تینگ، رند، لمړی، ناچره).

۱۲- کله چه (د شی) جمع (شیه) لیکي نو داسی ئی لیکي (دوه شی یه) همدارنگه یو ځای وږمه ورځ داسی لیکي: (وږمروخ).

پښتو مرکه:

د پښتو ژبی د پاللو او روزلو دپاره د پښتو یو ادبی انجمن په کابل کښې جوړ شو چه د پښتو مرکه ئې نوم و په دی انجمن کښې د پښتو ژبی مشهور پوهان شامل و او په ۱۳۰۲ هـ ش کښې ئی د سنبلې په ۲۳ یو کتاب چاپ کړ چه د پښتو صرف و نحو لومړۍ برخه ده او د پښتو پښویه ئی نوم دی. په دغه کتاب کښې د املاء په لحای دا ټکی د یادونی وړ دی:

۱- د پښتو خاص توری داسی لیکي: (ټ، ش، خ، ډ، ړ، ږ، ښ، ښ، ښ) یعنی د (ځ) په ځای (ش) نه لیکي مگر ځ داسی لیکي: چه د (ح) توری ته د (ج) او د (خ) دواړه ټکی ورکوی او (ښ) هم په همدغه ډول لیکي.

۲- چه- داسی لیکي: (چې).

۳- کښ- اکثرأ همدغه شان لیکي او کله (کی) لیکي.

۴- د حرکاتو د اظهار دپاره (و، ه، ی) ډېر نه لیکي او اکثرأ د اراز کلمات: (موږ، څومره، لاندی، باندي، کون، پوښتنه) داسی لیکي: (مز، څمره، لاند، باند، کښ، پښتنه).

۵- د ا کلمات: (شو- شو) ډېر ځله په (س) (سو) او (سه) لیکي.

۶- د اراز کلمات: (نمر- نمونځ) په (ل) یعنی (لمر- لمونځ) لیکي:

۷- د حرکاتو په بحث کښې څلورم حرکت د مجهولی فتحی په نامه یادوی چه اوس ورته زورکی وایو.

۸- په لیک کښې هر راز (ی) په همدغه یوه شکل لیکي یعنی مجهوله،

معروفه، ثقيله (ی) په لیکلو کښې څه فرق نلری که څه هم معروفه او مجهوله (ی) په نامه یادوی.

۹- د غایب ضمیر یعنی (بی) داسی لیکي: (یه).

د منشی احمد جان املاء:

منشی احمد جان د پښتو ژبی یو مشهور لیکونکی او د تالیف و تصنیف خاوند دی چه له ډیرو ښو نثر لیکونکو څخه گڼل کېږي. د ده کتابونه د پښتو انشاؤ په لحاظ د پښتو متونو حیثیت لری او د ډېر خوږ سبک خاوند دی د ده دوه کتابونه (تاریخ افغانستان د قصه خوانی گپ، په ۱۹۳۰ ع کښې چاپ شویدی چه املاء یی په دې ډول ده:

۱- د (خ) توری د (غ) په ځای استعمالوی او همدغه یو شکل ئې د دواړو تورو دپاره د پخوانو لیکوالو په شان قبول کړی دی.

۲- (شه و شه) هر کله همدغسی لیکي: یعنی په آخر کښې ئې (و) نه لیکي.

۳- هغه (ی) چه د مخه ترینه زورکی وی په اسماء کښې وی که په افعالیو کښې یعنی په اوسنی اصطلاح تانیثی وی که ثقیله داسی ئې لیکي (ئ) لکه: (ماتوئ) (څښی، سپلی، نقاشی).

۴- ئې دا توری داسی لیکي: (نر).

۵- هغه (ه) چه د مخه ترینه زورکی وی پاس په سرئ همزه لیکي لکه: (زه-ښه).

۶- د غایب ضمیر داسی لیکي: (ئ).

۷- د جمع دپاره (شول، کړل، وتښتېدل، وختل) لیکي یعنی په آخر کښې ئې (ل) لیکي.

۸- د وقت کلمه کله په (ق) او کله په (خ) لیکي.

۹- کښ هر چپرته همدغسی لیکي.

۱۰- د پښتو (غ) ئې په ځینو کلماتو کښې نه ده لیکلې او په عوض کښې ئې

(ز) لیکلې ده. لکه: (گرزیدل، زوی) او داسی نور.

۱۱- په ځينو کلماتو کېنې د ځينو حرکاتو اظهار د تورو په وسيله نه کوي يعنې (کاند، لاند، باند، م، د) همدغسې ليکي.

د پښتو ادبي انجمن:

په ۱۳۱۱ هـ ش کېنې پښتو ادبي انجمن جوړ شو چه يوه پښتو مجله ئې را ويستله او د (پښتو خبري) په نامه ئې يو کتاب په ۱۳۱۵ هـ ش کېنې چاپ کړ چه املا ئې په دې ډول ده:

۱- د تانيث (ي) او ثقيله (ي) داسې ليکي (ي ء) يعنې په سر ئې همزه ليکي لکه: (چوکي، کړکي، لري، کوي).

۲- (مجهوله ي) که د کلمې په آخر کېنې وي او که ... يې ليکي او که په منځ کېنې و نو ټکي ئې لاندې باندې رډي چه له معروفې (ي) څخه ئې فرق وشي لکه:

مينه - مېنه.

۳- د ا کلمات: (سو-سي-سته-سوي-سو) د دغه توري په ځای نه ليکي.

۴- ځ دا توري همدغسې ليکي او (څ) د دغه توري په ځای نه ليکي.

۵- ډ دا توري داسې ليکي (ډر).

۶- د ظرفيت توري (کښې) داسې ليکي (کې).

۷- ځيني کلمات چه اوس اکثراً په (ز) ليکل کېږي په دغه کتاب کېنې په

(ځ) ليکل شوي دي لکه: ځملي- يواځي- مځکه.

۸- د غايب ضمير (بي) داسې ليکل شوي دي (يه).

۹- ځيني کلمات لکه: (ايردم، کښېنوست، چښم، ياست، واست)

همدغسې ليکلي دي.

۱۰- د ماضي مطلق ضيغې اکثراً داسې ليکلي دي: (وليدئ- ودرېدئ-

ولارئ).

۱۱- دا کلمات: (مور- ورخ) په ټول کتاب کښې په همدغه یوه ډول لیکلی

دی.

۱۲- سو- وسو همدغسی لیکلی دی یعنی په آخر کښې (و) لری 1؛

1- وروسته تر دې چه په ۱۳۱۶ کښې پښتو انجمن او فارسی انجمن یو خای شوه او بیا څه موده پس دغه انجمن د پښتو ټولنی په نامه ید شو پښتو ټولنی د لیک د یووالی په غرض د املاء په باب ځینی مجلسونه جوړ کړه او د اختلافی مسایلو په باب ئې څه فیصلې صادرې کړې چه د مخه په مفصل ډول راغلی دی او په اوسنی املاء کښې ډېر دخل او تاثیر لری.

انشاء (لیکوالی)

د انشاء لغوی معنا ایجاد دی یعنی دیوه نوی شی پیدا کولو ته انشاء وایی. په ادبی اصطلاح یو نوی فکر او نوی خیال په الفاظو کښې څرگندول انشاء ده.

انشاء دوه ډوله ده: نشر، نظم.

نظم اکثراً شعرویی او نشر کله کله شعرشی.

شعر: هغه وینا ده چه الفاظئې ښکلی وی او ویونکی پکښې فکر، پوهه،

ذوق، د زړه هیجان او د روح اغیزه سره گډ کړي.

د اراز کلام نظم وی او که نشر وی شعردی.

نه شعر: هغه ساده بیان دی چه احساسات او باطنی هیجان ورسره گډ نه وی

او یوازی د مطلب څرگندونه پکښی وی.

د انشاء فن او د لیکوالی هنر دا دی چه سری خپل مطلب په صحیح ډول

اداء کړی او څه ئې چه په زړه او ذهن کښې وی په ښو الفاظوئې د ژبی له قانون

سره سم په موثر ډول د فصاحت او بلاغت په اصولو برابر څرگند کړی.

د ښو کلماتو انتخابول او د الفاظو ښه تالیف د انشاء مهمه برخه ده.

یو شاعر او ادیب سربیره په دې چه باید د کلماتو په ښلولو او

استعمالولو ښه پوه وی باید دا قدرت هم ولری چه نوی افکار او نوی معانی

پیدا کړی او ښکلا پکښی واچوی.

د بشری روح تیاره گوټو نه روټول، د پیدایښت په نښو نښانو کښې ځیر کېدل، د ټولنی پټ رازونه او رمزونه څرگندول، له عادی پېښو نه نوی او په زړه پوری نتایج اخیستل، نوی او بکر مضامین پیدا کول د شعر او ادب د خاوندانو کار دی.

دا کار یو لوړ ادبی استعداد او شاعرانه قریحه غواړی چه سلیم ذوق او دقیق احساس یی مظهر دی.

څوک چه دغه راز استعداد لری هغه له خپلو کتنو، اورېدنو او تجربو څخه د پوهې او معرفت ډیره ښه پانگه راغونډوی او له خپلو حواسو او مشاعرو نه ډیر ښه کار اخلی. دغه د طبیعت ښکلا چه یو شاعر او ادیب یې په شنو ناوونو، گڼو ځنگلونو، ښکلو درو، سمسورو باغونو، مستو سیندونو، لوړو غرونو، د آسمان په لمنو د مرغانو په نغمو، په ښو سترگو او ښکلو مخونو کښې وینی د غرو شپانه او ساده خلق ئې هم وینی مگر دا لیدل او هغه لیدل ډېر فرق لری.

د بلبلو په نظر گلو ته گوره لیلانه ده چه لیدلې بې مجنونه دا روښانه لمر او سپینه سپوږمۍ یا رانه ستوری هر چه لیدلی دی مگر هر یوه ته ئې د خدای په لوری رهبری نه ده کړې او هر چه (لا احب لافلین) نه دی ویلی.

د کوه طور په لمنو کښې ډېر خلق گرزېدلی دی مگر د حق او حقیقت رڼا هر چانه ده لیدای.

که څوک غواړی چه د خلقت او فطرت په رمزونو او اسرارو پوه شی او په یوه شنه پاڼه کښې د معرفت دفتر وگوری خپل عقل، شعور او احساس دی په کار واچوی او د زړه سترگی دی وغړوی.

په یوه لاره ډېر خلق تېرېږی مگر یو نیم پکښې چیرته یوه ښکلې مرغلره پیدا کړی چه د چاله امپله پرېوتې او په خاورو کښې پرته ده.

ډېر لاروی په یوه لاره روان وی څوک یوه خوا گوری څوک بله خوا، د چا یوه شی ته پام شی د چا بل شی ته، یو پکښې د دېواله له کنډوه کوم ښکلی مخ وویښی، بل د بام په سر توره کتوه. د یوه نظر د خان او ملک په ښنگله وی، بل د خوارانو او غریبانو جونگړو او کنډوالو ته گوری.

ځینی ډېر لري ډېر واره شیان لیدای شی، ځینی نور له پښو لاندی ځمکه نه وینی او هوا ته گوری.

په یوه باغ کښې څوک خس او خاشاک ټولوی او څوک د گلو دستې جوړوی.

د چا دیدار په کاروی او د چا دینار، کارغه په یوه خوا ځی بلبل په بله خوا، یو ځان نه وینی او بل جهان وینی.

څنگه چه د انسانانو په ظاهری نظر کښې ډیر تفاوت موجود دی دغه راز د ټولو خلقو د زړونو سترگی هم یو راز څارنه کوی.

همدغه د فکر او نظر اختلاف دی چه د لیکوالو او شاعرانو د لیک او وینا په طرزئی اغیزه کړېده او د هر پوه په انشاء او ادبی سبک کښې ئې خصوصیت پیدا کړیدی:

د انشاء شروع: درې ډوله ده:

۱- بې مقدمې په اصل مطلب پیل کول:

دا لاره ډېرو اروپائی لیکوالو غوره کړې ده چه اوس ډېر رواج لری او د دې لارې تلونکی ورځ په ورځ زیاتېږی.

که مطلب ډېر لنډ وی یا پخپله اصل مطلب جذاب وی نو مقدمې لیکلو ته څه ضرورت نشته.

۲- له مطلب او موضوع نه د مخه یوه مقدمه لیکل.

دا یوه زړه او پخوانی ذریقه ده او ډیر لیکوال په دغه لاره تللی دی.

د مقدمې ليكلو رواج پخوا دومره ډېرو، چه شخصي او رسمي مکتوبونه او فرمانونه هم ترېنه خلاص نه و او منظوم حکايتونه به هم په يوه مقدمه شروع کيدل لېکوالو او شاعرانو به په مقدمه کښې ډېر زور لگاوه او په دې وسيله به ئې د لوستونکو توجه خپل مضمون ته راگرزوله.

په مقدمه کښې به د ليکلو اسباب او علل بيانېدل او کله به له اصل مضمون نه مقدمه اوږده شوه او س که څوک مقدمه هم ليکي هغسي نه وي او له پخوا وخت نه ډېر فرق لري.

مقدمه بايد ښکلې وي او له موضوع سره ښه ارتباط او نژدې مناسبت ولري چه د لوستونکو توجه مضمون ته را جلب کړي.

۳- دريمه طريقه دا ده چه مقدمه نه ليکي مگر مضمون او موضوع هم له سره نه شروع کوي بلکه د يوه داستان مينځ يا اخر د شروع دپاره انتخابوي او وروسته له نتيجه ئې ته د داستان متن ليکي.

يعني اول ئې جذابه برخه را اخلي او بيا نوره قصه تماموي. دا طريقه ډېر مهارت غواړي که څوک په دغه چل ښه پوه وي او په ښه ډول ئې سرته ورسوي ډېره جالبه طريقه ده مگر په ماهر دانه ډول نه وي او بې تناسبه وي نو نتيجه ئې ښه نه ده.

ليکوالو ته په کار دي:

چه تر ليکلو د مخه خپل هدف ښه وپاکی او په دې پوه شي چه څه ليکم؟ د څه دپاره ئې ليکم او د چا دپاره ئې ليکم؟

ډېر ځله داسي پېښېږي چه د پوه ليکونکي په ذهن او فکر کښې گډې وډې خبرې گزري يا يو مغشوش او مبهم غونډې مطلب ورسره وي چه د يوې تورې شبحې په شان له لرې يوه سياهي معلومېږي او تشخيص ئې گران وي نو د ده لومړي کار دا دی چه خپل هدف ښه وپاکی او په هغه څه ځان ښه پوه کړي چه نور پرې پوهوي.

وروسته تردې چه د موضوع حد او حدود معلوم شوه نو بیا په کار دی چه په داسی طریقه ئی بیان کړی چه د نورو د پوهولو ډېر لحاظ پکښی ساتل شوی وی او د اداء طرز ئې غلط او بېخونده نه وی یعنی انشاء ئې ښه وی. د انشاء د ښه والی دپاره د پوهې او ادب خاوندانو ځینی مقررات ټاکلی دی چه باید په لیک او وینا کښې ئې مراعات وشی.

ښه انشاء: هغه ده چه دا صفتونه پکښی وی:

وضاحت: دښې انشاء یو مهم صفت وضاحت دی په لیک او وینا کښې باید هیڅ قسم ابهام التباس او خفانه وی موجوده او دا کار هله کپړی چه د کلماتو دلالت پخپله معنی باندی واضح او روښانه وی.

په جمله کښې باید ډېر آدات روابط او عوامل رانشی او نه پکښی د ضمیرونو تشتت او ډېر تعدد ولیدل شی.

د جملو سبک باید جلی وی او عبارات داسی اتصال او ارتباط ولری چه هیڅ راز تعقید او التباس پکښی نه وی.

معارضه جملې باید ډېری نشی او په خبره کښې بچی نمسی او کپوسی پیدا نشی.

صراحت: صراحت دا دی چه په انشاء کښې د تالیف او ترکیب ضعف نه وی او الفاظ له مقصودی معناگانو سره تناسب ولری.

د صراحت او وضاحت فرق دا دی چه هر صریح او واضح وی مگر هر واضح صریح نه وی.

د عوامو کلام واضح وی مگر صریح نه وی ځکه چه د ترکیب او تالیف ضعف پکښې وی.

صراحت هغه وخت په کلام کښې پیدا کپړی چه الفاظ فصیح وی او د بیان طرز داسی وی چه معانی یو په بل بار نه وی، هره معنا ځانته حیثیت ولری، د

فصل او وصل مراعات په ښه شان شوی وی او د عطف و استیناف ځایونه معلوم وی.

ضبط: له ضبط څخه مقصد دا دی چه په کلام کښې زیاتې او بې ضرورته برخی او د حذف و اضمار په واسطه د کلام تمکین او متانت په ښه شان ساتل شوی وی.

طبیعت: یعنی په کلام کښې له تکلف او تصنع څخه کار نه اخستل. څنگه چه په وینا کښې فصاحت ښه دی او تفصح (په تکلف سره فصاحت ښودنه) ښه نه ده ادبی صنعت هم باید په طبیعي ډول وی او په دغه باب کښې له تکلف او تصنع څخه کار و انخستل شی.

غرض دا چه په انشاء کښې په صنعت، ښکلا او رنگ آمیزی په داسی ډول وی چه هر چا ته به طبیعي معلومېږی نه دا چه صنعت او ښکلا به پکښې بیخی نه وی او ادبی رنگ به نه لری.

د ادب گرانوالی هم په همدغسی دقیقو مراعاتونو کښې دی چه سړی باید د هر شی اندازه وساتی او د هنر بار پکی په نظر کښې ونیسی.

ادبی ذوق ډېر نازک مزاج لری او ترضیه ئې ډېر گران کار دی.

د هنر خاوندان د عوامو په شان نه دی چه په محض سرو او شنو رنگونو وغولېږی او په مصنوعی گلونو د حقیقی گلانو گمان وکړی.

سهولت: سهولت آسانی ته وائی په انشاء کښې د سهولت مراعات او په آسانه لاره تلل په کار دی.

څنگه چه بې لاری تگ ښه نه دی دغه شان آسانه لاره پرېښودل او په گرانه لاره تلل هم ښه کار نه دی.

د انشاء خاوند باید کوشش وکړی چه د ژبی آسانه او بې تکلیفه لاره پیدا کړی او په پیچومو او لوړو ژورو سر نشی.

ځينو بلغاؤ ويلي دي پام كوي چه پخپلو خطابو او ويناؤ كښي له ډېرو عميقو الفاظو او مشكلو تعبيراتو نه كار وانخلي.

د لفظ او معنا حسن په آساني كښي ولټوي او د لاس غوټه په خوله مه خلاصوي.

انسجام: په لغت كښي د اوبو جريان ته وائي د بلغاؤ په نزد هغه كلام منسجم دي چه لفظي او معنوي تعقيدونه پكښي نه وي او د اوبو په شان رواني ولري.

تاسي فرض كړئ چه په يوه لښتي كښي اوبه ډېري ورو او ډپ رواني دي چه لكه يو ډنډ معلومېږي او په بل لښتي كښي د اوبو جريان گړندي دي او رواني يې زياته ده په همدغه وجه دا اوبه او هغه اوبه د پاكي او صفايي په لحاظ د هر چا په نظر كښي ډېر فرق لري.

د يوه او بل انشاء هم د رواني او انسجام په لحاظ مختلف مدارج لري او هماغه انشاء زړونو ته ژر لاره پيدا كوي او د عام مقبوليت درجې ته په بېره رسيږي چه رواني ئي زياته وي.

لكه چه د رحمان بابا د شعر په نسبت چا ويلي دي:

ستا اشعار دي رسيدلي تر هر ځايه هر پښتون ته

د اوبو په شاني وينم ستا د شعر رواني

اتساق: د معانيو ټينگ اتصال او ارتباط ته اتساق وائي كه د كلام تناسب ښه وساتل شي او جلمې يو له بله يې ربط نه وي نو په انشاء كښي دغه صفت پيدا كېږي او د انشاء حسن زياتوي.

جزالت: ښه معاني په مناسبو الفاظو اداء كول جزالت دي. د معنا او مقصد د اداء كولو د پاره مختلفي لاري موجودي دي، ځيني تعبيرات سپك او ركيك وي ځيني ښه او مهذب وي سپري كولي شي چه يو مطلب په ركيك او ناوړه تعبير هم پوره اداء كړي چه هيڅ خفاء او اشتباه پكښي نه وي مگر د ادب او اقليم

له ژبې سره دغه راز تعبیرات ته ښایي ادیب او لیکوال باید ښه عبارت پیدا کړي او د معنا شرافت وساتي.

ساده گي: کوم صفتونه چه د ښې انشاء دپاره په کار دی هغه دا لازمی چه باید لیکوال د ساده سبک پیروی وکړي او شعر و ادب دی د خلقو فکر او فهم ته نژدې کړي.

په اوسنی عصر کښې چه طبقاتی امتیازات له مینځه تللي یا د تلو په حال کښې دی د خواصو هغه آسمانی مقام زمکی ته راټیټ شوی او عوامو ته اوس (کا الانعام) څوک نشی ویلی.

شعر او ادب هم باید اوس د دیموکراسی او سوسیالستی اقتضا آتو ته وگوري او د څو تنو له حسن نظر نه عمومی التفات او عام مقبولیت وگڼي.

که مونږ په عمومی ډول د شعر او ادب تاریخی سیر او اوسنی موقف په نظر کښې ونیسو دا به و منو چه تر ډېره حده د شعر و ادب مخه د جاء و جلال له پارگاه نه د خلقو درگاه ته راگرز بدلې ده او خپله قبله ئې بدله کړې ده.

څنگه چه په اوسنی ادب کښې خلق او وطن د غزلی سروی باید د ادب ژبه هم د خلقو له فکر او فهم سره برابره وی او لیکوال داسی کلمات او تعبیرات انتخاب کړي چه د عوامو ذهن ته نژدې وی.

اوس هغه وخت نه دی چه په نظم او نثر کښې به له لفظی او معنوی صنایعو نه ډېر کال اخستل کېده او په استعارو او اشارو به خبری کیدې په نثر کښې به هم سجع قافیه یا وزن موجود و، جملې به ډېری اوږدې او کرکېچنی وې یو مطلب به څو ځله په څو ډوله په غریبو الفاظو اداء کېده مکررات او مترادفات به ډېر زیات او د پېریانو ژبه به وه چه خاص یو څو تنه پرې پوهېدای شوه او بس.

اوس د خلقو د پوهولو دپاره په آسانه او ساده سبک څه لیکل په کار دی چه گټه یې عامه وی او ډېر خلق ترینه استفاده وکړي.

اوس د وقت قیمت چا ته دا اجازه نه ورکوی چه د کوم ادبی اثر په مطالعه د اغلاق او اشکال په وجه ډېر وخت ضایع کړی.

د دې زمانې ځینی لیکوال او پوهان هم ساده انشاء بڼه گنی او مشکل سبک ته په بڼه نظر نه گوری.

ځینی وائی هغه انشاء چه ډېری قلقلي پکښی وی او ډېر جلیل لری یعنی لکه رعد او برق ځلېدل او غرېدل ئې زیات وی د لېکونکی عجز او تصنع بڼی، دا راز هنر ښودنه د واعظانو کار دی په شعر او ادب کښې سادگی لوی صفت دی نه کاکه توب او طمطراق، څومره چه د چا فکری او معنوی پانگه زیاته وی هغومره ئې سبک ساده او روښانه وی.

مغلق او پیچیده لیکل غالباً د لیکونکی له علمی او معنوی فقر څخه پیدا کېږی هغه څوک چه د عبارت په ډول وسینگار پسی ډېر گرځی او له لفاظی نه ډېر کار اخلی خپل معنوی فقر د الفاظو په برق او زلق پتوی.

رحمان بابا هم خپله انشاء ساده بولی او همدغه ساده انشاء د هر چا په نزد ډېره مقبوله ده.

گرامری لحاظ: په انشاء کښې باید گرامری غلطی نه وی او کلمات د ژبی له قوانینو سره سم په صحیح ډول استعمال شی.

په دې برخه کښې ځکه ډېر دقت په کار دی چه د پښتو د مشهورو لیکوالو په لیک او انشاء کښې هم د ژبی د گرامری قوانینو په لحاظ ځینی اختلافات موجود دی چه فیصله ئې په کار ده.

ځینی کلمات لکه (موضوع، موسیقی، راډیو...) د یوه په لیک کښې په مذکر ډول راغلی دی او د بل په لیک کښې مؤنث گڼل شوی دی.

همدارنگه کله چه مبتدا او خبر د تذکیر او تانیث له لحاظ موافق نه وی نو هلته د جملې په آخر کښې څوک (دی) لیکي او څوک (ده) راوړی لکه په دی

جمله کښې: دا نړۍ د ځينو دپاره دوزخ دی (ده) یعنی یو مبتدا ته اعتبار ورکوی او بل خبرته.

په دغسی ځایونو کښې د یوه لیکونکي په اثارو کښې هم دواړه مختلف او مخالف صورتونه موندلی شو په ځینو داسې جملو کښې: ښځه ووژل شوه (ووژل شوه)، خبره ومنل شوه (ومنله شوه) د لیکوالو لیکونه یو راز نه دی.

د اړوونکو تورو په لحاظ هم ځینی اختلافی جملې شته چه د ژبې د قوانینو په لحاظ فیصله غواړی مثلاً یو لیکې: (د پښتانه په کاله کښې) او بل لیکې (د پښتون په کور کښې) د یوه په لیک کښې وینو (وریجی ئی پخ کړی دی، ډوډی ئی پخ کړې ده) بل لیکې (وریجی ئی پخې کړې دی، ډوډی ئی پخه کړې ده) په صرفی فحاظ هم د ځینو اختلافاتو فیصله کول په کار دی چه باید یو صحیح صورت انتخاب شي لکه: (ونیوه - ونیسه، واوښت، واورد - بپولی دی - بوتللی دی...)

دلغاتو استعمال: څومره چه کېدای شی باید د پښتو خپل لغات استعمال شی او بی ضرورته پردی لغات رانورل شی.

غرض دا نه ده چه لیک دې په خالصه پښتو وی ځکه چه دا کار په دایمی او عمومی ډول ممکن نه دی او که ممکن وی نو مفید نه دی.

د پښتو له هغو مړو او متروکو لغاتو نه چه پښتانه ئی په معنا نه پوهېږی د هغو پردو لغاتو استعمال ښه دی چه په پښتو ژبه کښې له ډیرو وخته داخل دی او په عامه محاوره کښې هر چېرته او هر کله استعمالېږی بلکه عوام ئی په پردیتوب نه پوهېږی او خپل ئی گڼی. مگر داسی پردی لغتونه چه عوامو ته ئی په معنا نه ده معلومه او په پښتو کښې ورته الفاظ هم موجود دی لیکل ئی نه دی په کار ځکه چه یو خود دغسی لغاتو لیکل ژبه له عام فهمی څخه لرې باسی او بل دا چه ډېر ځله ئی لیکوال په استعمال کښې تېروزی او بی ځایه ئی استعمالوی.

هغه پردی لغتونه چه په پښتو کښې استعمالېږي که د جمع په صورت ئې راوړو باید د پښتو ژبې په قانون ئې جمع کړو لکه: عالم- عالمان، کتاب- کتابونه، درس- درسونه، درخته- درختې، زلف- زلفي، زورور- زورور، غلطی- غلطی... که دغه راز لغتونه د پښتو په قانون جمع نکړو او عربی لغتونه د عربی ژبې په قانون جمع کړو د ډېرو غلطیو د پېښېدو احتمال شته او کېدای شی چه په معنا کښې ډېر تغیر راشی لکه چه په یوه کتاب کښې لیکل شویدی: (د پتې خزاني د نثر جملې وړې وړی دی او عواطف هم پکښې لږ استعمال شویدی) په دې عبارت کښې د لیکونکي غرض عطفونه دی چه عربی جمع ئې (عطف، عطفه) راځی او عواطف د عاطفی جمع ده.

فعلونه: ځینی فعلونه شته چه هم په بسیط صورت استعمالېږي او هم په مرکب ډول مگر له دوهم ډول نه د لمړي ډول افعالو استعمال غوره دی یعنی له ښکاره کولو نه څرگندول، له پیدا کولو نه (د موندلو په معنی) موندل، له تېښتې کولو نه تېښتېدل غوره دی چه باید افعال ترېنه مشتق شی.

همدارنگه په داسی مصدرونو کښې لکه کښېناستل، کښیناستېدل لمړی صورت د افعالو د اشتقاق دپاره بهتر دی د افعالو ډېر تکرار هم د نورو کلمو د تکرار په شان انشاء بېخونده کوی.

استدلال او منطق: په انشاء کښې باید د منطق او استدلال په لحاظ قوت موجود وی- او په همدغه قوت د انشاء متانت او معقولیت وساتل شی مگر په ادبی او شاعرانه مضامینو کښې استدلال او منطق هم باید شاعرانه وی. لیکوال باید د انشاء او مضمون حال ته وگوری او له محل او مقام سره مناسب دلیل پیدا کړی، که څوک شاعرانه او ادبی مضامین په املائی منطق او محض علمی استدلال تحلیلوی (د ادب مانی- به ټولی کړی میراتی).

آهنگ: په انشاء کښې د آهنگ مراعات هم ضرور دې ځپنی توری او ځینی کلمات شته چه د سماع په لحاظ یې خونده نشته او د کلام لفظی او صوتی

خوند له منځه وړی د یوه ښه لیکونکی هنر دا دی چه د کلماتو په انتخاب او تالیف کښې د روانۍ او ښه آهنگ لحاظ وساتی.

د لفظ او معنا - ټول: له لیکوال سره باید یوه حساسه او دقیقه تله موجوده وی چه د لفظ او معنا ټول په ښه ښان وکړی چه خبره ئې په کنډه برابره وی یعنی لفظ او معنا باید مساوی وی او په کلام ښې د مساوات لحاظ ساتل شوی وی مثلاً یوه لیکلی دی (خلکو پخوانی ملا له ملائی څخه وویست) دلته د ملائی کلمه دومره ښه نه ده لکه چه د امامت کلمه مناسبه ده ملائی که څه هم د ځینو په محاوره کښې د امامت معنا لری مگر ملا په اصل کښې د (امی) په مقابل کښې استعمالېږی خلق کولی شی چه یو ملا له امامت څخه لرې کړی مگر له ملائی څخه ئې (په هغه اصلی معنی) نشی ویستلی.

په یوه جمله کښې زایده کلمه چه په لرې کولوئی معنا ته زیان نه رسېږی د انشاء ارزښت کموی یوه لیکوال په یو ځای کښې لیکلی دی (رسم گذشت شروع شو او مونږ ئې د تېرېدلو ننداره کوله) دلته د تېرېدو کلمه هماغسی ده لکه چه څوک د لیلۍ القدر شپه ووائی.

نه پوهېږم چېرته می په کوم کتاب کښې ولیدل (مونږ د دې حقیقت له پېژندلو سره نا آشناوو) په دغسی ځایونو کښې باید همدومره وویل شی (مونږ له دې حقیقت سره نا آشناوو) یا مونږ دغه حقیقت نه پېژانده - دا حقیقت مونږ ته معلوم نه و.

د مضمون رابښکون: د مضمون ترتیب او د بیان طرز باید داسی وی چه لوستونکی په ځان پسی راکاږی او د لوستلو شوق و رغبت زیات کاندی که لیکوال د انشاء په هنر ښه پوه وی هغه لومړی د انشاء شروع په ډېر خوندور ډول کوی او بیا دغه شروع په داسی ډول آخر ته رسوی چه د جملو او کلماتو د جذب قوت نه قطع کېږی یعنی سړی چه یوه جمله لولی یا ئې اوری نو بلی جملې ته ئې تنده او تلو سه زیاتېږی او غواړی چه ژر نتیجې ته ورسېږی.

د لیکوال عقیده: څوک چه څه لیکي هغه باید د ده د زړه او ضمیر آواز وی او ټینګه عقیده پرې ولری.

یو لیکونکی هغه وخت نور خلق د خپلو افکارو او احساساتو له تاثیر لاندې راوستلی شی چه دی پخپله د عقیدې او ایمان خاوند وی او په لیک کښې ئې صمیمیت او صداقت موجود وی.

هغه څه چه له یوه ساړه زړه نه راووزی او لیکوال پخپله پرې معتقد نه وی د یوه بې روحه جسد مثال لری چه که هر څومره ښکلی وی د چا عشق او علاقه ورسره نه پیدا کېږی.

د انشاء ژوند او حیات په همدغه شی پوری تړلی دی او ژوندی اثرهماغه دی چه د ایمان او عقیدې مظروی.

نظم او ترتیب: په انشاء کښې ګډوډی او بی ترتیبی لوی عیب دی.

لیکونکی باید یوه موضع په داسی ډول آخر ته ورسوی چه د مضمون سلسله بې نظمه او بې ترتیبه نشی.

د تالیف معنی همدغه ده چه د موضوعاتو او مطالبو تر منځ مناسبت او رابطه موجوده وی هغه افکار چه ګډوډ لیکل شوی وی او یو له بله رابطه ونه لری د تالیف ارزښت نلری او د انشاء صحیح مفهوم نشی پیدا کولی.

هغه نظم چه ناظمان ئې د لفظ په اعتبار په یوه منظوم کلام کښې ساتی د انشاء خاوند ئې باید په نثر کښې د معنا او مضمون په لحاظ وساتی او د مطالبو تر منځ داسی ارتباط قایم کړی چه یوه خبره له بلې سره اړخ ولګوی او یو مطلب له بل سره نا آشنا او بی علاقې نه وی.

ابتکار: په انشاء کښې له ابتکار نه کار اخیستل ډېر ستر اهمیت لری او د ادب په دنیا کښې ډېره لویه کامیابی همدغه ده چه سړی نوی فکر او نوی مضمون پیدا کړی یا ئې د اداء طرز نوی وی یو شاعر او لیکوال چه د ابتکار

قوه لری هغه خپل فکر او نظر په داسی رنگ او طرز کښې ښیې چه خلقو ته نوی معلومېږي او نوی ایجاد ئې گڼي چه ځینی کسان ورته تخلیقي ادب وائی. د همدغه قوت په وسیله سړی له خپلو کتنو، اوریدنو څخه تری فکر و نه پیدا کوی او له عادی پېښو نه فوق العاده نتایج اخلی. که دغه قوت په چا کښې نه وی هغه نوی معانی نشی خلق کولی او د یوه نقال او مقلد حیثیت لری.

ابتکار د انشاء معنوی برخه ده او په معنی پوری تعلق نیسی یعنی یو نوی لفظ او نوی ترکیب یا نوې استعاره او نوی تشبیه د نوی فکر او نوی مضمون ځای نشی نیولی همدغه وجه ده چه نوی فکر او نوی مضمون ته بکر ویلی شو او بکره موضوع هم ادبی اصطلاح ده.

څنگه چه یوې کوچنۍ او صغیرې نجلی ته باکره نه وائی او دا صفت له پېغلی سره ښائی یعنی بلوغ پکښې شرط دی همدارنگه ناقص کلام چه مضمون ورته نشو ویلی د ابتکار په صفت نه ستایل کېږي.

تخیل: دا قوه د ابتکار اتو مننه ده، څومره چه د یوه شاعر، یا لیکوال تخیل قوی وی هغومره ئې د ابتکار قوه زیاته وی.

د همدغه قوت په مرسته سړی هغه څه پخپل تصور کښې راوستلی او مجسم کولی شی چه په سترگو ئې نه وی لیدلی او په غوږو ئې نه وی اورېدلی کله چه د تخیل له قوت سره عقل هم ملگری شی نو داسی ادبی آثا ترپنه پیدا شی چې زمانه ئې نشی محوه کولی.

د شعر او ادب دنیا یوه خیالی دنیا ده او په خیال ودانه ده.

شاعر او ادیب په همدغه قوه الوزی او همدغه الوتنه د انسان د نظر سطحه لوړوی او له بل عالم سره ئې آشنا کوی.

شاعرانه تخیلات هغه خواږه او خوندور خوبونه دی چه یو شاعر او لیکوال ئې په وینښه وینی او نور ئې په خوب کښې هم نشی لیدای.

ذوق: د ادب په اصطلاح هغه قوه ده چه د لطف او ښکلا درک کوی او د هنر خاوندان ورته ډېر اړ دی. څنگه چه د انسان په خوله کښې یوه قوه او استعداد موجود دی چه د څکلو په وسیله خوندور او بیخونده شیان پېژنی دغه راز یوه بله قوه هم په ځینو انسانانو کښې شته چه د کلام خوندونه او ښیگنې پری معلومیږی.

د فن او صنعت خاوندان د دغه قوت په مرسته پخپلو هنری آثارو کښې ښایست او ښکلېتوب پیدا کوی او ډېر ښه هنر هماغه دی چه له سلېم ذوق نه پکښې کار اخستل شوی وی.

رسامی، نقاشی، معماری، موسیقی او شعر و ادب د انسان د ښه ذوق په مرسته ترقی کوی او په جهان کښې ښایست او ښکلېتوب زیاتوی.

په شعر او ادب کښې ځینی داسی ښیگنې او عیبونه شته چه هغه یوازې د ښه ذوق په مرسته معلومیږی او بې له سلیم ذوقه بل معیار نلری.

همدغه سبب دی چه ادبی پوهه یوازې په زده کړه او تعلیم نه حاصلېږی او ذوقی برخه ئې د ذوق لارښودنه غواړی.

حافظه: هغه څه چه انسان ئی احساس او ادراک وکړی نو بیائې حافظه له ځان سره ساتی او د ضرورت په وخت کښې ئې بېرته انسان ته یادوی ځکه دغی قوې ته حافظه یا ذاکره وایی.

دا قوه له یوه لیکوال سره په انشاء کښې ډېره مرسته کوی یعنی د انشاء مواد همدغه قوه تهیه کوی که دا قوه نه وی نو څوک له خپلو کتنو اړوېدنو څخه معنوی استفاده نشی کولی او د پوهی پانگه ضایع کېږی.

حافظه دقت ته ډیر ضرورت لری، څومره چه د یوه لیکوال حافظه د یوې موضوع جزئیات په ډیر دقت ثبت کړی هغومره ئې په لیک او انشاء کښې د هغې موضوع مکمل او دقیق تصویر موجود وی.

څنگه چه د يوه رسام پوره مهارت دا دی چه يوه منظره پخپل رسم کښې هماغسې وښئې چه ډير واره شيان او جزئيات په نظر کښې نيول شوی وی او د باريک بينی برخه زياته وی د يوه ليکوال هنر هم په دې کښې دی چه خپلی ليدنې کتنې يی په پوره ډول او په ډير دقت پخپل ليک کښې ثبت کړې وی او په حافظه کښې ئی دقت موجود وی هغه کالی چه يوه ښه خياط گنډلی او هغه چه يوه بد خياط گنډلی دی همدغه فرق لری چه يوه په سکنوا او گنډلو کښې دقت کړی او بل نه دی کړی که دغسی نه وی نو هر کميس غاړه لستونی او لمن لری.

حسن: هر څوک چه څه واورى، څه ووينی او په څه پوه شى نو ښه بايد اثر پری وکړی او په حال کښې ئی تغير راشی، خپه کيدل، خوشحاليدل، تعجب کول د همدغه اثر نتيجه ده او دغه تاثير قبلولو ته احساس وائې.

څومره چه د يوه ليکوال او شاعر حسن قوی وي او حساسيت ئې زيات وي نو په ليک او وينا کښې ئې تاثير موجود وي او په لوستونکو يا اوريدونکو ډير اثر کوی. په بل عبارت څومره چه يو ليکوال ډير غمجن شى هغومره نور هم غمجن کولی شې، په هره اندازه چه دې خوبس يا متعجب شى په هغه اندازه په نورو کښې خوبښې او تعجب پيدا کوی. په همدغه وجه حساسيت او قوی احساس د شاعر او ليکوال دپاره ډير په کار دي، دی بايد په لږ شى خپه او په لږ شى خوشحاله شى او د تعجب برخه ئی له نورو نه زياته وی.

ذکاء: چه ذهن هم ورته وائی د انسان هغه استعداد دی چه د عامو او معانيو ادراک کوی.

د يوه ليکوال دغه برخه هم بايد نيمگړې نه وي او په دغه وسيله ئې بايد له علومو او معارف څخه ښه برخه موندلی وی.

دغه راز معنوی قوتونه او استعدادونه که په یوه لیکوال کښې موجود وی او ښه کار ترینه واخلي د هغه لیک او انشاء په انساني افکارو او احساساتو ډیر اثر کوی او د یوه ملت په زړه او دماغ حاکمیت پیدا کوي.

دا راز کسان هماغه خلق دی چه پس له مړینې هم د دوی تسلط او معنوی نفوذ په انساني جوامعو باندې باقی وی او په پېړیو پېړیوئی اثر نه محوه کېږي.

د لیکوال شخصیت او اخلاقی شجاعت: د هر چا په لیک او انشاء کښې د هغه شخصیت او اخلاقی شجاعت ډیر اثر لری.

کوم لیکونکی چه ځانته په درانه نظر گوری او ځان ورته سپک او وړوکی نه ښکاري خپل مسئولیت د یوه لیکوال په حیث ښه پېژني او د جامعې په مقابل کښې ورته خپله وظيفه ډیره درنه معلومېږي.

همدغه احساس هغه ته جرئت ورکوی چه د ناپوهانو له انتقاد او ملامتې نه ونه وېرېږي او د جامعې عیبونه او دردونه په صراحت بیان کړي.

د ډیرو لویو لیکوالو زیات شهرت د همدغه صفت مرهون دی او د لیکوال هماغه لوړ شخصیت دی چه د ده په انشاء کښې خپل عظمت او جلال ښیي او خلق ورته په احترام سرتیتوی.

د ادبی آثارو مطالعه: د لویو او سترو لیکوالو د آثارو مطالعه د انشاء د زده کوونکو دپاره ډیر گټوره ده ځکه چه ښه انشاء او د ادب ټولې ښیگنې څوک چا ته په درس او تعلیم نشی ښودلی، دا پوهه تر ډېره حده د ادبی آثارو په مطالعه حاصلېږي.

سړی باید د نظم او نثر ادبی متون په دقت ولولی او د همدغی مطالعې په وسیله د ادب په باریکیو، رمزونو او ذوقی کیفیاتو پوه شی چه هغه د ادبی اصولو او قوانینو په زده کړه نه حاصلېږي مگر دا زده کړه باید داسی نه وی چه لیکونکی به له یوه او بل نه څه را اخلی او خپله انشاء به ئی گڼي.

د انشاء معنا دا ده چه نقل او غلا به نه وی ایجاد به وی.

د ادبی آثارو مطالعه باید لکه غذا او طعام په انسان کښې قوت پیدا کړی او داسی تحلیل شی لکه چه له غذائی موادو نه معنوی قوتونه پیدا شی او ماهیت ئی بدل شی څنگه چه له خبری نه خبره پیدا کښې باید د یوه او بل له افکارو نه نور نوی او تازه فکرونه پیدا شی او په ذهن او دماغ کښې د انشاء د پاره نوی مواد وزېږوی.

د فکر آزادی: څومره چه یو لیکوال یا شاعر آزاد فکر کولی شی او له ذهنی اسارت نه خلاص وی هماغومره ئی انشاء هم له تقلید او ابتذال څخه لرې وی. په همدغه وجه لیکوال او شاعر ته بنائی چه د اجتماع او محیط، عرف او عادت په مقابل کښې د نورو په شان په پتو سترگو سرقت نکړی بلکه د خرافاتو او موهوناتو په مقابل کښې د بغاوت جنبه ولری. هغه څوک چه ډېر مقید او محتاط روزل شوی او وپریدونکی وی فکر او خیال ئی له کورنی مرغه لوړ پروازنشی کولی او په آثارو کښې ئی د عالی فکر او آزاد خیال نښی نښانې نشو لیدلی.

چېرته چه اندیښنې او تصورات لکه بندیان او قدیان په ذهن او دماغ کښې ایسار وی او د جرئت و جسارت لاس و پښی ترلی وی لیکوالی هم هلته غلامانه حیثیت لری او په ادب کښې حریت او شهامت نشی پیدا کېدای. د لیکوالی د ترقی او انکشاف د پاره د دیموکراسی مساعد محیط په کار دی چه د فکر او عقل سترگی نه وی ترلی او د ژبی، قلم او عقیدې آزادی موجوده وی.

سبک

د سبک حقیقی معنا سره یا سپین زرویلی کول او په قالب کښې اچول دی. مجازاً د بیان او اظهار خاص طرز ته سبک وائی. هر لکيوال د خپل فکر او خیال د څرگندولو دپاره یوه خاص طرز لری چه هغه دده سبک باله شی.

د ځینو لیکوالو او شاعرانو سبک ته دومره ښکاره وی چه ادب پیژندونکی ئې د الفاظو له انتخابولو، د کلماتو له ترکیب او د تعبیر له طرز څخه پیژندلی شی مثلاً رحمان بابا، حمید او خوشحال خان خټک بیل بیل سبکونه لری چه د فکر او معنی له حیثه او د الفاظو او تعبیراتو له خوائی رنگ او ډول له ورا معلوم دی.

همدغه شان د کاظم خان شیدا اشعار که څه هم د حمید له اشعارو سره په نازک خیالی او ځینو نورو ادبی خصوصیاتو کښې ډیر مشابهت لری مگر بیا هم د شیدا او حمید شعرونه د ادبی ذوق خاوندان یو له بله پیژنی.

څنگه چه د دوه تنو څیری که څه هم یو له بله ډیری نزدې وی او ډېر خلق پری تپروزی بیا هم ځینی فرقونه لری چه یو له بله بیلوی د دوه سبکونو ډېر نزدیوالی هم له یو څه مغایرت نه خلاص نه وی او ځیر کتونکی ئی فرق کولی شی.

هماغه شان چه د دوو تنو په آواز کښې فرق شته او يو مقصد يو سړی په يوه راز او بل ئې په بل راز څرگندوي د ليکوالو او شاعرانو په انشاء کښې هم ډېر لفظی او معنوی فرقونه شته چه د سبک او اسلوب بيلتون ښی. مثلاً: د پښتو ژبی دوه لوی او مشهور شاعران (خوشحال خان او رحمان بابا) دواړه خپل استقامت او صبر و ثبات بيانوی يا مونږ ته د مقاومت او زغم درس راکوی نو يو راته وائی:

د عالم ډیری خبری د جهان توری لښکری

زړه می نه ښوروی له ځایه غر خو هسی وی کنه

هغه بل یعنی رحمان بابا همدغه مقصد په دی ډول بیانوی.

لکه ونه مستقیم پخپل مکان یم که خزان راباندی راشی که بهار

د خوشحال خان باتور شخصیت او رزمی احساس همدغه تقاضا لرله چه د

ډېرو لښکرو او ډېرو خبرو په مقابل کښې خپل زړه لکه غر ځای په ځای ولاړ

وښی او خپل زړورتوب په دغه ډول څرگند کړی مگر رحمان بابا د خپل

صوفیانه او عارفانه ژوند او احساس په غوښتنه بل راز فکر کوی او داسی

تعبیر پیدا کوی چه ده له ذوق او نظر سره موافق دی.

دی لکه یو حکیم د دنیا دورنگی، خزان او بهار، غم او خوشحالی په نظر

کښې نیسی او انسان ته دا درس ورکوی چه سړی باید د زمانی د حوادثو او

انقلابونو په مقابل کښې لکه ونه مستقیم ودرېږی چه نه ئی د دنیا بهار له چتې

وباسی او نه ئې خزان ملا ماته کړی.

دغه د سبک او لهجی اختلاف چه د دې دوو ستره شاعرانو په وینا کښې

شته په دی دوه بیتو کښې ئې ډیر فرق راووست او په یوه مطلب کښې ئې دوه

مضمونونه پیدا کړه.

کله داسې پېښېږي چه دوه شاعران يو مضمون افاده کوي چه ځيني الفاظ
 ئې هم مشترک وي او دا گمان پيدا کېږي چه يوه به له بل نه اخستی وي مگر د
 همدغسی مضامينو د بيان طريقه بيا هم يو څه فرق لري چه د يوه سبک له بل نه
 بيلوي او د ادبي لهجې په لحاظ د يوه افاده له بل نه غوره بڼي لکه د رحمان
 بابا او حميد دا بيتونه:

چه له څنگه مې دلبر په لاس کښې جام دی نن اورنگ د زوماني زما غلام دی

(رحمان بابا)

هر چه تا غوندي دلبريې به څنگ کښېني د پڼو په ځای هغه ته اورنگ کښېني

(حميد)

مقتولان ستاد غمزو دی لاله نه دی چه په سره کفن له خاورو را بيرون دی

(رحمان)

سره لاله له هغې زمکې زرغونېږي هر چه ستاد مقتول ويني وي پرې رغښتي

(حميد)

پدې بيتونو کښې د مضمون په لحاظ څه ډېر فرق نشته او ځيني کلمات
 چه په يوه بيت کښې راغلي دي په بل بيت کښې هم عينا استعمال شوي دي
 مگر بيا هم د رحمان بابا او د حميد خبرې د سپک او لهجې په لحاظ ښکاره
 توپير لري او شعر پېژندونکي پوهيږي چه شعري قوت ئې يوراز نه دی.

دا خود شاعرانو په سپک کښې هغه توپير دی چه د عبارت او لهجې په
 لحاظ د يوه شاعر وينا له بل نه بيلوي او د اداء په طرز پورې تعلق لري مگر د
 سبک او اسلوب په بيلتون کښې سربېره په الفاظو او تعبير په طرز د ليکونکو

او شعراؤ د فکر او نظر اختلاف هم ډیره برخه لری چه د لیکوالو او شاعرانو په مقایسه او مقابله کښې دغه خوا هم ډیره مهم او درنه ده.

رحمان او خوشحال د فکر له حیثه:

دواړه لوی او مشهور شاعران دی مگر د دواړو فکر او نظریو راز نه دی او په ادبی سبکونو کښې ئې د فکر له حیثه ډېر فرق موجود دی. د خوشحال خان شاعری د روح او معنی په لحاظ پښتني شاعری ده او پښتونولۍ پکښې ډېره زیاته ده که څوک د ده اشعار په یوه بله ژبه هم ترجمه کړي نو پښتني رنگ او پښتونتوب ترې نه ځي ځکه چه د ده افکار او احساسات پښتني دی او د افغانیت نمایندگی کوي. که څوک غواړي چه د افغان ملت یوه ښه مکمله پښتني نمونه وگوري نو پخپله خوشحال خان خټک د افغانیت ډیر ښه مثال دی او د ده اشعار د پښتو او پښتونولۍ کامل تصویر گڼلي شو مگر رحمان بابا دغسې نه دی د هغه افکار او احساسات تر ډېره حده له مطلق انسانیت او انسانی سلوک سره تعلق لری او د بشري اخلاقو درس راکوي خوشحال خان پخپلو اشعارو کښې مونږ ته یو داسې سپری رانښتی چه د ده په نظر کښې د سپړیتوب او نارینتوب ډېر ښه مثال دی او دی ورته په مردۍ او رجلیت قایل دی چه یو څو بیتونه ئې دا دی:

مرد به نشې په گفتار	څو پیدا نکړي کردار
چه دی وکنځی مرد نه یې	که له تا، نه وی په دار
چه شه دی خو انتقام دی	د مردانو کار و بار
عفو هورته ځای لرینه	چه نه عیب وی او نه عار
چه عبت ورڅخه نه وی	هغه مرد نه دی په کار
هم مهره لری هم زهر	ښه مردان وی لکه مار
چه هم تندر هم باران وی	تر هغو مردانو ځار

مرد به غم د خپل هنر کا نه د زراو د دینار
 مرد به غم کا د خپل شرم د عزت د اعتبار
 نامرد فخر په نسب کا مرد نه مور لری نه پلار

څنگه چه په پښتو او پښتونولي کښې پت او عزت ساتل دومره اهميت لری چه پښتانه ترېنه سر او مال دواړه قربانوی نو خوشحال خان هم په دغو بيتو کښې د پښتنی ذهنييت ډېر ښه ترجمانی کوی او وائي انسان بايد د انتقام اخستلو قوت او قدرت ولری چه څوک ورته په سپکه سترگه ونه گوری او هر چا سترگه تری و سوزی مگر یوازې دا کافی نه گڼی چه حق ترینه وډار شې بلکه د مینې او محبت لرل هم ضرور گڼی او ښه کردار ته په ډیر اهميت گوری، په یوازې نسب فخر کول نامردی گڼی او وائي مرد بايد د خپل عمل او کردار اولاد وی او پخپلو کارنامو وپیژندل شې.

د خوشحال خان د ژوند او د ده د عصر او محیط تقاضا دا وه چه پښتنو ته د ملی عزت ساتلو او د وطن له غلیمانو نه د انتقام اخستلو درس ورکړی ځکه ئې ویل:

خو وانځلی له غلیمه انتقام مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه آرام
 که په توره ئې ځواب ورکړی مردی ده که وجود دې څوک ازار کاندی په چوب

عبدالرحمن بابا چه یو صوفی او اخلاقی شاعرو او له مینې، محبت سره ئې ډیر کار درلود هغه پښتنو ته نور څه ویل او د غضب او انتقام جذبه ئې په دی ډول سروله:

شهیدان نه دی هغه خونفروشان چه خونى ته خونبها نکړی معاف
 دی

رحمان بابا که څه هم پښتون و مگر د خوشحال خان په شان د پښتنی احساساتو او جذباتو له تاثیر لاندې نه و راغلي او په همدغه وجه ئې په اشارو

کښې د پښتنې ذهنیت اغیزه ډېره لږ وینو یائې په بل رنگ او بل طرز کښې وینو.

دی هم مردی او مردانگی ستائی مگر هغه نارینتوب چه خوشحال خان ئې تفسیر او تعبیر کوی او هغه چه رحمان بابا ورته مردی وائی یو له بله ډیر فرق لری. دی وائی:

مړنی ویلی بویه و هغه ته	چه بی وجهی ازار نه کا هیخ سپری
حرام خورد مخنثو په حساب دی	که په توره یا په تیغ وی مړنی
د مکی سفر آسان دی مرد هغه دی	چه له ځانه سفر کاندی سفر دادی
هیخ تر بنه می نشی په تش ډاډ کور و کلی	مرد بویه چه واخلی د غم پیتی له غمگینه

دغه عارف او صوفی شاعر نارینتوب دپته وائی چه سپری د نورو د خیر او گټی دپاره له خپل ځانه تیر شی او د یوه غمجنی د غم پیتی پخپلو اوږو واخلی، څوک ئی بی وجهی له لاسه ازار نشی، د چا مال په زور او ستم لاندی نکړی.

دی لکه خوشحال خان چا ته نه وائی که څوک دی په لرگی وهی ته بی په توره وهه بلکه د عفو او گذشت درس ورکوی او غواړی چه د خلقو په زړونو کښې د رحم او عاطفی احساس وروزی او په عالم کښې همدردی او مهربانی پیدا کړی.

ده د نرم زړه خاوندان ښه گڼل ځکه ئی ویل:

ډېر عزیز دی موم د لان تر سکندلانو ته یو څاڅکی شه د اوبنکو گوهر مشه

خوشحال خان په ننگ او غیرت، په توره او افغانیت فخر کاوه او ویل یې:
د افغان په ننگ می وتړله توره ننگیالی د زمانی خوشحال خټک یم

مگر رحمان بابا ویل:

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل نه داؤدزی یم نه مومند

لنډه دا چه خوشحال خان یو ملی شاعر دی چه ملی روح تقویه کوی او قوم جوړوی مگر رحمان بابا د مینې او محبت شاعر دی او په کلام کښې ئې عرفانی تصوفی او اخلاقی خوا ډېره درنه ده.

د ده تعلق له عشق سره ډېر زیات دی او د عشق په حقیقت ډېر ښه پوه شوی دی.

د عشق او محبت سندري د خوشحال خان په دیوان کښې هم ډېری دی مگر په عاشقانه سندرو کښې ئې هم د شجاعت او شهامت اغیزه موجوده ده او د ننگ و غیرت روح پکښې ډېر حلول کړی ځکه ئې غزلو هم حماسی ښه پیدا کړېده یعنی زړورتوب او زورورتوب په عشق کښې هم له خوشحال خان سره ملگری دی او کله چه له ښکلو معشوقو سره خبری کوی بیا هم اکثراً د یوه قهرمان او توریالی شان او حیثیت پکښې ځان ښی وگورئ! د ده د غزلو ځینی بیتونه:

که زه نه وای تا به ځان لره بلل څوک	په پالنگ به دی دا هسی درختل څوک
که نیولی زرکه باز پریږدی له چنگه	زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ شنگه
د غمزی په تیغ ئې خوږ ښه ئې خوشحاله	مړنی په روغ صورت نه ځی له جنګه
توره چه تېریږی خو گزاره لره کنه	زلفی چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

د خوشحال خان په عشقی غزلو کښې تواضع او عجز و نیاز هم شته مگر په هغه اندازه چه رحمان بابا د عشق او محبت په مقام کښې د شاعرانه او عاشقانه ادب اورعایت کوی دی ئې نکوی.

خوشحال وائی:

زه خوشحال کمزوری نه یم چه به ډار کړم

په ښکاره ناری و هم چه خوله ئې را کړه

مگر رحمان بابا د دلبرانو په مقابل کښې بیدلی او بی زړه توب خوښوی او وائی:

دغه خای د بیدلانو دی رحمانه د دلبرو په کوڅه د لارو رمشه

د خوشحال خان خټک سبک 1:

د خوشحال خان لومړی خصوصیت دا دی چه پخپلو اشعارو کښې ئی د ملیت او وطن دوستی احساس په ډېر قوت گډ کړی او پښتنو ته ئی د خوی او خپلواکی پیغام وړاندی کړی دی حماسی برخه ئی په شعر کښې ډېره درنه او له قوته ډکه ده.

د مضامینو د تنوع او د شعر د اقسامو او انواعو په لحاظ څوک له ده سره برابری نشی کولی.

د فکر آزادی، بی قیدی او جرئت و جسارت ئی ډېر زیات دی ځکه ئی په اشعارو کښې بېباکه او بی پروا زړورتوب وینو.

د ده اعترافات او رندانه وینا په دغسی وضاحت او صراحت د نورو په اشعارو کښې نه وینو دی له اقوامو او اشخاصو نه نه دی وپرېدلی او د عرف و عادت، د رسم و رواج په قید کښې ډېر نه دی راغلی.

د ده اشعار د ده له ژوند او ورځینو پېښو سره ډېر ارتباط لری او د خپل وخت ډېر حالات ئی د شعر په ژبه بیان کړی دی ځکه ئی له اشعارو نه د عصر او محیط رنگ او ډول ښه معلومېږی او د ده معنوی څېره د ده په اشعارو کښې لیدلی شو.

د ده په دیوان کښې تصوفی، اخلاقی او عشقی اشعار هم شته مگر د ده د شاعری اساسی جزء او مهمه برخه ئی نشو گڼلی، دا ویلی شو چه دی د راز راز

معلوماتو او مطالعاتو خاوند و او له دغو خواؤ نه ناخبره نه و مگر په شاعری کښې ئی هدف د ملیت د جذبې ویښول و او اسای توجه ئی همدغی خوا ته وه خوشحال خان په شعر و شاعری کښې د الفاظو ډېر پروا نه ده ساتلی هر لفظ چه په هر ځای کښې په کاریده خپل و او که پردی غریب و او که فصیح ده ترېنه کار اخستی او کله ئی د یوه لغت هډوکی هم مات کړی او په وچ زور یې په یوه ځای کښې لگولی دی په همدغه وجه د ده د دیوان د لغاتو حل کول او په ټولو اشعارو یې پوهیدل گران کار دی.

ترڅو چه سړی له ځینو هندي ژبو او د پښتو له مختلفو لهجو او محاورو نه خبر نه وی د ده په اشعارو پوره نشی پوهیدلی.

دغومره ډېر اشعار ویل ضرور له الفاظو سره یوڅه بی قیدی او بی پروایی غواړی او د اشعارو په دغسی لویو دیوانونو کښې ارو مرو له پردیو او نا آشنا لغتونو نه کار اخستل کیږی خوشحال خان ته د پښتونولۍ نبض او رگونه ډېر ښه معلوم و او د ننگ و غیرت په پارولو ډېر ښه پوهیده ځکه یی اشعار د پښتنو په ذوق او فکر ډېر برابر دی او پښتونولۍ پکښې ډېره زیاته ده.

د همدغه مقصد دپاره ده پښتنو ته ډېری طعنی هم ورکړی دی او په سپوروستو غو ویلو کښې یې هم کمی نه دی کړی ده ځینی ډېر ترڅه حقایق هم بیان کړیدی چه پښتانه خپلو نیمگړتیاؤ ته ملتفت شی او ځان وپېژنی.

د ده په اشعار کښې زړه ماتوونکی رقیق احساسات نشته او په ویونکو کښې لوړ همت، ټینگ عزم د آزادی مینه او د وطن عشق پیدا کوی.

د رحمان بابا سبک:

رحمان بابا د ساده انشاء خاوند دی او په سبک کښې یې د فصاحت او بلاغت ډېر مراعات شویدی له اشعارو نه ئی هر څوک خوند او فایده اخلی او عام و خاص پکښې برخه لری.

د معنایو مخ ئی هر چا ته بنکاره دی او بل مخ ئی خواص وینی او مخصوص خوند پکښې مومی د عبارت روانی او عام فهمی ئی په کلام کښې ډېره اغیزه کړېده ځکه ئی عام مقبولیت پیدا کړی.

اشعار ئی عارفانه دی او اخلاقی ارزښت لری چه رحمان بابا ئی هر چا ته صاحب حال او سالک معرفی کړی په همدغه وجه خلق ده ته ډېر ښه عقیده لری او د غی عقیدې د ده د وینا تاثیر ډېر زیات کړیدی.

د اشعارو یو مهم خصوصیت ئی دا دی چه ډېر بیتونه یی لکه متلونه داسی دی چه د استدلال کار تری اخستل کیږی دا ځکه چه د ده اشعار د ژوندانه له هر اړخ سره تماس او تعلق لری او خلقو ته په حیاتی چارو کښې ډېره ښه لارښودنه کوی په همدغه سبب خلق د ده په دیوان کښې فالونه گوری او هغه څه پکښې مومی چه دیوه او بل له حال سره سر خوری او د هر چا د زړه خبری په کښې شته.

د ده اشعار د زمان او مکان په محدوده او تنگه دایره کښې بندنه و ځکه ئی په هر ځای او په هر وخت کښې هر څوک خونوی او له هر مجلس سره اړخ لگوی سازنده ئی د بزم په مجلس کښې وائی او خطیب ئی د منبر په سر لولی د غم او ماتم خاوندانو ته پکښې ډېره ښه تسلی شته او مینانو ته د معشوقو له خوا ډېره ښه پیغامونه.

له دنیا نه د چا زړه بیخی نه توری او د دنیا مینه هم په زړونو کښې دومره نه پریږدی چه زړونه تور کړی.

د عشق او مینی په باب رحمان بابا د حسن او ښکلا له مقامه تیر شوی او معنی ته رسیدلی دی دی کومه ښکلی او ښایسته محبوبه نلری بلکه په حسن او ښکلا مین دی، هر چیرته چه وی او په هر څه کښې چه وی دا مینه له ده سره دومره پخه شوه چه په خپله عشق د ده معشوقه شوه او له سینگار او ښکلیتوب نه زیات په مینه مین شو.

دی په دې حقیقت ډېر ښه پوه شو چه ښکلا له عشق او مینې پیدا کېږي او د عشق پر توجّه په هر څه ولوړې نو هغه ښکلی او ښاغلی شی.

رحمان بابا عشق پیر، وپیشوا گڼي او د جمله و مخلوقاتو پلار ئی بولی.

د ده په اشعارو کېښې قومی او محلی رنگ دومره تسلط نه دی موندلی چه د یوه قوم یا د یوه هېواد د شاعر و گڼل شی دی په هغو شاعرانو کېښې راځي چه که د ژبې نا آشنائی نه وی نو بین المللی شاعر که ورته ونه وایو یو بین الاسلامی شاعر خو ورته ویلی شو ځکه چه د ده تعلق تر ډېره حده له انسان او انسانیت سره دی او نه محیطی خصوصیاتو گړدئې له ځانه خنډلی دی.

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل او داؤزی یم نه مهمند

ده په الفاظو او جملاتو کېښې روانی، وضاحت او خوږوالی موجود دی او کلام یې له تعقیدونو او ابهام څخه خلاص دی.

له تشبیهاتو او استعارو نه ئی ډېر کار نه دی اخستی او د معنا ښایستی د عبارت له سینگار نه ډېر زیات دی.

د ده د اشعارو ښکلا داسی ده لکه چه یو ډېر ماهر خیاط له یوه سنگین، ساده مگر ډېر قیمتی ټوکی نه داسی لباس جوړ کړی چه د اغوستونکی له قد او اندام سره ډېر زیات مناسب وی او په نیولو، پریکولو او گڼدلو کېښې ئې ډېر دقت شوی وی.

د حمید سبک:

عبد الحمید مومند په شعر او شاعری کېښې له نازک خیالی او له تشبیه او استعارې نه ډېر کار اخستی دی د شعر ډېری نازکی د ده په کلام کېښې شته او په دغه صنعت کېښې یو ممتاز مهارت لری د فن او هنر په لحاظ چه څومره لفظی او معنوی ښېگڼی د شعر دپاره په کار دی دی پری ډېر ښه پوه شوی او

خپل هنر ئی ډېر بڼه بنودلی دی موشگافی د ده کار دی اسمان ته د شعر زینې
ایښودل د اسمان ستوری د شعر په لړ کښې پیل د ده هنر دی.
د ده په سندرو کښې د عشق سوې او گداز ډېر اغیزه کړی ده او له ښکلا
سره ئی تعلق ډېر زیات دی.

په کلام کښې ئی ځینی لفظی او معنوی تعقیدونه شته او ځینی لغات
پکښې داسی استعمال شوی دی چه معنی ئی بڼه واضحه نه ده یا په گرامری
لحاظ نقص او عیب لری همدارنگه په ځینو قافیو کښې ئی هم ځینی عیبونه
موجود دی چه د فن په لحاظ ورته ادبی نقص ویلی شو مگر په اشعارو کښې
ئی ادبی خوندونه هم دومره زیات دی چه د غه راز عیبونه پکښې پټ او ورک
دی. حمید په مضمون افرینې کښې لوی لاس لری او د هر شی له لیدو کتونه
یوه بڼه معنی پیدا کوی. په شعر کښې ئی پند و نصیحت او اخلاقی لارښودنی
شته چه د ژوندانه په لارو چارو کښې تربڼه بڼه استفاده کیږی په عشق کښې
لکه رحمان بابا ډیر پورته او لوړ نه دی ختلی چه د حسن او ښکلا له سر حده هم
تیر شوی وی مگر د عشق هنگامه ئی ډیره توده ساتلی ده او د سوزناری ئی
ډیری سوزنده دی.

یاد ښکلو د پاولیو شرنگهاردی یاد عشق د لیونیو د ځنځیر
که د حمید شعر له یوه لباس سره مشابه کړو نو ویلی شو چه دغه جامه
ډېرې غټی او میده بخی لری او گل دوزی پکښې ډیره زیاته ده په دی توکی
باندي هر راز بوتی او گلونه شته او د صنعت مهارت پکښې له ورا معلوم دی دا
جامه که د توکی او رخت په لحاظ ډیر قیمت ونلری نو دغه انځور او نقش و
نگار ئی هم قیمت لوړولی شی.

غرض دا چه په دغو اشعارو کښې د صنعت برخه زیاته ده او داسی مثال
لری لکه چه یو شعر او یوه قطعه یو ډېر ماهر خطاط ولیکی او د خطاطی فن

پکښې دومره ارزښت پیدا کړې چه خلق د شعر مضمون ته دومره نه گوري لکه
چه د خط بنایست او بنکلا ته گوري.

پښتو څنگه وليکو؟

ځينی وائی پښتو بايد سوچه کړو، پردی لغات ترېنه وباسو او يو ټکی فارسی يا عربی پکښې پرې نږدو.

دا نظریه په ډېر افراط بناء ده او دا کار کېدونکی نه دی په دنیا کېښې داسی ژبه نشته چه پردی لغات پکښې نه وی او نیلی رینسی ئی له نورو ژبو سره تړلی نه وی جهان اوس یوه کور غوندی دی او د ملتونو فرهنگی او اجتماعی تعلقات ورځ په ورځ زیاتېږی اوس د هر چا غږ د بل غوږ ته رسیږی او نا آشنا آواز نه له یو بله آشنا کېږی.

هره ژبه له بلی نه څه اخلی او څه ورکوی.

د ولسونو د گډ ژوند سیاست په ژبو باندې هم تاثیر لری او پردی لغتونه خپلېږی هغه وخت چه هیوادونه یو له بله ډېر لری ؤ او اولسونه به یو د بل په ژبه ښه نه پوهیدل بیا هم په ژبو کېښې دخیل کلمات وجود ؤ او د لغاتو په نړۍ کېښې معرب، مفرس مفعن الفاظ پیدا شوی و نو اوس دا څنگه کیدای شی چه په پښتو ژبه کېښې دې پردی لغات نه وی هغه نوې معنا گانې او نوی مفهومونه چه په جهان کېښې اوس را پیدا کېږی، طبعاً په پښتو کېښې نوم نه لری او دا نشی کېدای چه ټولو ته د نوو اختراعاتو په شمول په پښتو ژبه کېښې نوی نومونه پیدا کړو که څوک په دی فکر کېښې وی چه مونږ دې له نورو ژبو نه څه نه اخلو او

یوازي پښتو لغتونه دې استعمالوو، د دی معنی دا ده چه خپله ژبه دې محدودده وساتو او خپل فرهنگ دې په ډېر ابتدائی حال پریږدو.

دا فکر باید له مغزو نه وباسو او هیڅکله دا ونه غواړو چه په پښتو کښې دې دخیل او مفغن کلمات نه وی مگر د دې معنا دا نه ده چه مونږ به د پښتو موجود او مستعمل لغات غورځوو او په عوض کښې به ئې پردی غلات بی ضرورته محض د تفنن دپاره راوړو ځکه چه دا کار هم ژبی ته زیان رسوی بلکه ژبه په مرور د زمان محوه کوی په پښتو کښې د اشتقاق له اصولو سره سم د نوونو مواو اصطلاحاتو وضعه هم په کار ده مونږ باید ژبه به د جمود په حال پری نږدو او وخت په وخت د زمانی له ضرورت او احتیاج سره سم نوی تعبیرات او نوی نومونه پیدا کړو او کوښښ وکړو چه د ژبی لغوی استعداد او د افادی قوت زیات شی. او دا کار هلته کښې چه مونږ د پردیو لغاتو او اصطلاحاتو په قبلولو کښې له غور او سنجش نه کار واخلو او هر څه په پتو سترگو بی ضرورته قبول نکړو پښتو ژبه په پیړیو پیړیو له لیک او لوست نه لری پاته شوی او نوری ژبی د پښتو په هیواد کښې د دفتر او دیوان ژبی وی په همدغه وجه نن د قلم ژبه د پښتو له ډېرو لغاتو سره نا آشنا ده ډېر ژوندی لغات چه د عوامو په محاوره کښې ډېر زیات استعمالېږی د لیکلو په خوله نه راځی او په ځای ئې پردی لغات لیکل کیږی مونږ اوس د تش په ځای خالی لیکو، زړور ته دلیر او زمړی ته شېر وایو د دروند په ځای سنگین او د مینی په ځای محبت لیکو، ترکان ته نجار او پښ ته آهنگر وایو پردی راته بیگانه شو او د پښتو لمر او سپوږی، رانه په فارسی ابر کښې پنهان شوه ځکه ئې ځای آفتاب او مهتاب یا شمس و قمر و نیو او توری په حرف بدل شو.

په پښتو ادب کښې ځینی داسی اشعار هم شته چه عربی او فارسی لغاتو پکښې د پښتو ژبی رنگ او بڼه داسی اړولی ده چه عام پښتانه ئې هېڅ په معنی نشی پوهیدلی لکه دا بیت چه گوری:

مخ دې شجر حسن ثمر دى يدین رجليں پي لگوم ثمر به خورمه
د عربی او فارسی ژبی علمی او ادبی سلطه په پښتو ژبی دومره قایمه شوه
چه د دغو ژبو لغات ادبی او مهذب وگڼل شوه او پښتو لغتونه بی تهذیبه په
نظر راغله.

په همدغه وجه د معشوقو شونډو ته لب وویل شوه او بیا ترینه په لام او بی
تعبیر وشوه د ښکلو څڼو او کوڅیو ته مو زلفی وویلی او باڼه مو مژگان وبلل
چشمان رخسار او دندان د غزل ژبه شوه او پښتانه شاعران په چاه زرخدان
کښې ولوېدل. اوس په کار دی چه له دغه تاثیره ځان خلاص کړو او د پښتو
ژوندی او مهجور لغتونه په پښتو ادب کښې رانښاسو مگر دا هم باید په نظر
کښې ولرو چه د یوی ژبی کور په دی دومره نه وړانښی چه پردی لغات پکښې
ډیر راننوزی بلکه د ژبی له ترکیب او تالیف سره لوی کول او د نورو ژبو په
سبک او اسلوب جملی جوړول ژبه خرابوی او اساس ئی وړانوی یعنی د ژبی د
گرامر او محاورى مراعات ډیر په کار دی او په دغه برخه کښې د لیکوالو بی
پروائی د ژبی د مسخ کیدو سبب گزى.

په یوه پښتو کتاب کښې د یوه مشهور لیکوال دا جمله (دغه صورت د
مستقبل د وارداتو د امتزاج نه یو ځلانده ماضی ته تخلیق ورکوی).
په دې لحاظ دومره بده نه ده چه عربی لغات پکښې ډیر دی بلکه په دی
وجه ډیره بده ده چه د جوړولو طرز ئی ښه نه دی او په ترکیب کښې ئی ډیر وړانوی
موجود دی په پښتو کښې ځینی لیکوال شته چه د پښتو خالصه لغات ډیر
زیات استعمالوی مگر جملی ئی بل راز وی او گرامی نقص پکښې وی پښتانه
لیکوال باید د ژبی اصول او قوانین په نظر کښې ونیسی او د نورو ژبو د تقلید
په وجه پښتو محاوره هیره نکړی.

په پښتو ژبه کېښې ځینې لغوي او ګرامري تغیرونه

ژبه هم لکه نور موجودات د تغیر او تحول د قانون تابع ده.

د نن ورځې مترقی ژبې هم د خپل پیدایښت په ابتدا کېښې ډېری نیمګړې وی چه محدود لغات او اصوات ئې لرل، د ترکیب او تالیف په لحاظ هم ډېر ساده پکښې وه او لغات به د مفرداتو په شان استعمالیده په لومړۍ مرحله کېښې د محسوسو شیانو نومونه پیدا شوه بیا ورو ورو د نورو مفاهیمو او معنوی امورو دپاره استعمال شوه او ځینو الفاظو له اسمی معنا نه فعلی معنا ته انتقال وکړ لکه چه له (غورډ نه) (نغورډل) جوړ شو او له (کسی) نه (کسل) همدارنگه ځینې اصوات په افعالو بدل شوه یعنی له (ډز) نه (ډزول) او له (ټک) نه (ټکول) پیدا شوه.

د ژبې له تدریجی تکامل او ترقۍ نه په ژبه کېښې ګرامری قوانین کشف شوه او مکمله صرف و نحوه را پیدا شوه.

یعنی د مذکر او مؤنث فرقونه او د مختلفو عواملو تغیرونه په ژبه کېښې زیات شوه او د افعالو په نوعیت کېښې ډېر زیاتوالی راغی مګر وروسته تر دغې مرحلې چه ژبې له ډیر استعمال لاندې راغلی او لیک و لوست ډیر زیات شو، نو ځینو ژبو خپل ډیر ګرامری خصوصیات او ممیزات له لاسه ورکړه او لغاتو هم بسیط شکلونه پیدا کړه. د افعالو مرکب ډولونه په بسیطو بدل شوه

مگر دغه تغیر او تحول په ټولو ژبو کښې په یو راز نه دی عملی شوی او ټولی ژبی اوږه په اوږه وړاندی نه دی تللی.

د پښتو ژبی د تغیر او تحول مراحل مونږ اوس نشو ښودلی ځکه چه د دی ژبی د ډیرو پخوا زمانو لیکلی زاړه اثار له مونږ سره نشته او دا نشو کولی چه په دغه باب کښې مدلل څه ولیکو او دا معلومه کړو چه پښتو په کومه مرحله کښې واقع ده مگر په لنډ او مختصر ډول دو مره ویلی شو چه پښتو ژبی د لغاتو او گرامر په برخه کښې له څه مودی پخوا نه تر اوسه پوری ځینی تغیرات قبول کړی دی چه دلته ئی دیوه بحث د آغاز په ډول ښیو.

الف- د لغاتو برخه:

ځینی لغات پخوا مستعمل و چه اوس متروک دی یائی په تلفظ کښې تغیر راغلی او ځینی نور پخوا یو شان استعمالیده او اوس بل شان یعنی په معنی کښې ئی تغیر راغلی دی چه یو څه مثالونه ئی دا دی:

اغوستن: دا کلمه میا روښان او اخوند درويزه د جامو او کالیو په معنی داسی استعمال کړیده (اغوستن نه اغوندی) چه اوس یوازی مصدری معنی لری او په دغه معنی ئی څوک نه استعمالوی.

هلک: اوس یوازی مذکر طفل ته د زیریدو له وخت د ځلمیتوب تر وخته ویل کیږی چه په فارسی ورته (بچه) وائی مگر په زړو کتابونو کښې هر واره او کوچنی څیز ته هلک ویل شوی دی لکه (هلک خبره- هلک حج- داس سردی هلک وی. هلک جنگونه).

ښاغلی: په زړو کتابونو کښې ښه خط ته هم ښاغلی خط ویلی شوی مگر اوس یوازی ښه سپری ته ښاغلی وایی او بس.

اغوندوی: اوس اغوندی استعمالیږی لکه: (جامی اغوندی) او که څوک بل چا ته د جامی ور اغوندی نو په دغسی مورد کښې (ور) زیاتوی یعنی

اغوستل، وراغوستل استعمالیږي، مگر پخوانو (اغوندوی) د (وراغوندی) په معنی استعمال کړیدی.

خپلسر: دا کلمه په پخوانیو کتابونو کې ډیره راغلی ده چه اوس متروکه

۵۵.

جوکل: د تلو (وزن کولو) په معنی په فواید الشریعت کې داسی استعمال شویږي: تله حق ده یارانو په صراط و جوړېږي... عملونه به دواړو، و جوکل شی. د بندگانو پری نیکی بدی جوکېږي.

ځبله - وبله: دا لغتونه هم په اوسنی لیک کې نشته او پخوانی لیک کې ډیر استعمال لری.

پاتی کړی: سلیمان ماکو او خوشحال خان خټک د (پریښی) په معنی پاتی کړی لیکي چه اوس مونږ یوازی (پاتی شوی) په لازمی ډول استعمالوو او متعدی صورت ئی متروک دی.

گانده: د فرد او راتلونکی ورځ په معنی په زړو کتابونو کې راغلی دی چه اوی نه استعمالېږي.

پیارته: اوس پکښې تخفیف راغلی او (بیرته) استعمالېږي.

پیږ: پخوا (پېر، پریږ) لیکل کیده او اوس (پیږ) لیکو.

وروستلی - رونلی: دا دوه کلمی هم اوس په مخفف ډول (وروستی،

رونلی) لیکل کېږي او له پخوانه پکښې تخفیف راغلی دی.

ویلپین: دا کلمه اخوند دروېزه ډیره زیاته استعمال کړېده چه اوس ئی څوک

په معنی ښه نه پوهیږي لکه په دی جملو کې: ادب ئی ویلپین، ناروایی ویلپین، دا شهیده ویلپین، وبال ئی ویلپین.

دا کلمه په مخزن الاسلام کې په (۱۲) جملو کې ولیدل شوه او د مختلفو مقامونو له استعمال نه داسې معلومه شوه چه د بوللو او گڼلو په معنی به وی چه ځینی پوره جملی ئی دا دی:

۱- په هېڅ زمانه کښې اولياء تر انبياؤ نه افضل و نه به وين څلور څلويښت بخر هر انبياؤ تر اولياؤ په بره مرتبه ئی ويلړين.

۲- امام اعظم زر ځله ښه خدای په خوب ليدلی ځکه دی په امامانو کښې په بره مرتبه ئی ويلړين.

۳- يوه يارو وې علی ته چه ما خدای په خوب ليدلی مرتضی وې دغه هسی پر بازار هر څوک وینی ولی دا زده کړه چه مطلق لیده ئی نشته په دنيا کښې چه مطلق تجلی لکه ئی ذات دی په قیامت ئی ويلړين.

۴- يو بيڅونه بی چگونه بل بی عيبه بی نقصانه وسکه دا دواړه سلبي او تنزيهي ويلړين ولی نور لکه محی، ممیت، معز، مذل، خدای دی صفات فعلیه ئی ويلړين. اخوند قاسم په فوايد الشریعته کښې هم دا کلمه داسی استعمال کړی ده: اسلام جوړ په پنځه څيزه پنج بنائی ويلړين.

په دغه جمله کښې هم د بوللو او گڼلو معنی ښه اړخ لگوی.
يو بل لغت چه عبدالحمید پخپلو اشعارو کښې استعمال کړی له همدغی مادی څخه مشتق معلومېږی چه هغه د (ويلار) کلمه ده لکه په دې بيت کښې:
شپون غو به ځکه سنگدله ويلاره شی چه روگار کاندی له کانو د بيدیا

دا بيت په يوه بله نسخه کښې داسی هم راغلی دی:
وهير: دا کلمه په پخوانيو کتابو کښې داسی استعمال شویده (وهير کړ، وهير شه) چه اوس (هیر) لیکو مگرد وهير (و) هغسی نه دی لکه چه په ځينو محارو کښې د جملي یا کلمی په سر کښې راځی لکه: (وماته- وتاته) ځکه چه وهير په داسی جملو کښې هم استعمال شوی: (د وهير غاړيو) (نه وهيروی)
سکه: دا لغت په زړو انشاء کښې ډير راغلی يعنی خوشحال خان اخوند دروېزه او نور داسی استعمال کړی دی (سکه احتياط ورځنی وکانئ، سکه

پرهیز دې هر څوک وکا) چه په اوسنی لیکنه کښې نه استعمالیږی مگر د لغمان او تگاب په محاوره کښې وایی (ته به سکه وایی - ماسکه ویلی).

وراکړه: دا لغت د لری کره په معنی په زړو کتابونو کښې راغلی دی لکه (د غیر فکر له زړه وراکړه) (د نبی له منډه ورا دی) چه اوس په دغه ډول مستعمل نه دی که څه هم دا وایو (له ورا معلوم دی).

ویي: اخوند درويزه د (قول) په معنی راوړی دی لکه:

(دا ویی د پاک نبی دی) چه اوس نه دی مستعمل.

دغه راز ډېر لغتونه پخوانیو شاعرانو پخپلو اشعارو کښې راوړی دی چه اوس مستعمل نه دی لکه:

زوم: د حمید په دی بیتو کښې:

که رستم د زمانی وی پخپل زور کښی
دغه زور به شی سبا درڅخه زوم

د خوبانو هلک غم به ئی زور زوم کړی
دا چه ته از میږی زور نن په کمزوری

چه مونده نشی په ښهر د لاهور کښی

وسته هغه وست د محبت په صحرا موندشی

(حمید)

لکه څوک چه خالی لاس وی په بازار گډ

پیڅم: زه په وصل کښې هجران هسی پڅمه

(رحمان)

مبتلا دې کړم په څه بلا بتا

سهېدل: نه له تا سره سهېرم نه بی تا

چه لاستا له غمه روغ گرزم انند دی

انند: څه به غم د مال و ملک د دین و دل کړم

(رحمان)

تل گندگی ته جعل اړل دی

اړل: بورا په بوی د گلونو پائی

(خوشحال)

بلېښ: که هر څو می لکه و ورکی د پرهیز په اونی بلېښ
تپند زړه راڅخه ترکو عاقبت ځان ته را کېښ
(حمید)

ځله چه ټناکی دمحت لری په لاس کېښی هغه نه گوری په ځله د گوهر مخ

(حمید)

نغومی: هر سړی چه د اخلاص په لاری درومی که هر څو په غرونو درومی نه به نغومی

(خوشحال)

لړومی: ښه چه زه په عاشقیه کېښی شهید شوم په دالار کېښی څه لږ نه دی لړومی

(خوشحال)

وتنه: په دنیا وتنه دانه ده هونبیاره چه دی هېڅ په دنیا مال نه وی تنه
آسپه: د دنیا مالونه واره سره اسپه د دنیا په مال د زړه نه وی تر نه

(خوشحال)

ورمونه: هونبیار به مینه په ورمونو زیاته کا ورمونه وایم که څوک مخ ماته کا
غوبر: سیلاب په څو څاڅکو غوبر پیدا کا بنیاد ئی نشته غر پر په دا کا

(خوشحال)

په همدغه سبب چه په ژبه کېښی لغات محاورات او اصطلاحات وخت په
وخت تغیر کوی د ځینو بیتونو پوهیدل مشکل دشوی دی او د رحمان بابا په
ساده انشاء او عام فهمه ژبه کېښی هم داسی بیتونه شته چه په معنائی هر څوک
ښه نشی پوهېدلی چه یو څو مثالونه ئی دا دی:

د چکنا جکنی بېلتون په نیمه شپه وی
 د هارون چرخ پای نیلی دی د سپهر
 هسی آبی دی د دوه سترگو په تیغ کښې
 هېڅ مزه په دی جهان کښې پاتی نشوه
 په ویلاړ ویلاړ به خان ورپسی ورک کړی
 ډېر له سره می تودگی بازارگی تېر دی
 ستا زما په حال غماز شته د سبا مخ
 خو به دو کا چه ئی دو په سرد بام وی
 چه بی سره په سر نه لری حساب
 د یخ سیوری په اوبو پورې کول دی
 چرې نه وی چه د ترکو په ویلاړ شی
 څوک دی نه کا په ما قنچ او بازارونه

ب- گرامری تغیر:

سپي: اوس سپی یوازی په مذکر ډول استعمالېږي مگر پخوانیو
 مخصوص خوشحال خان خټک (سپي) د مؤنث دپاره استعمال کړېده چه اوس
 دغه تائینثی صورت متروک دی.

مرغوبه: د مرغه جمع په زړو آثارو کښې مرغونه راغلی دی چه اوس مرغان
 لیکو همدارنگه (غل) په (غلونه) جمع شوی دی.

پروته: اوس د (پروت) مؤنث (پرته) لیکو او پخوانیو (پروته) لیکلی دی
 چه له گرامری قانون سره مطابقت لری.

وم: اوس مونږ (مو) لیکو او پخوانیو کتابونو کښې په مقلوب شکل (وم)
 لیکلی دی لکه په دی جمله کښې (اذان به وم تر غور شو) په ځینو آثارو کښې
 (مه) لیکل شوی لکه (دامه ډېر بد وکړه).

دیو: خوشحال خان خټک د (دوی) په ځای (دیو) لیکلی دی.

زویه: اوس د (زوی) جمع (زامن) راځی او په زړو کتابونو کښې (زویه) د
 جمع په ډول مستعمل دی.

به: دا توری هم په استعمال کښې له پخوانه فرق لری مثلاً خوشحال خان او
 ځینو نورو داسې استعمال کړی (بیا مې به) چه اوس مونږ (بیا به مې) لیکو
 همدارنگه اخوند دروېزه لیکي: (حال مې به څه کېږي).

په فواید الشریعة کښې هم (به) داسې استعمال شوی: (به کافر شی- به کوین)

شواستی- واستی: اوس (شوی- وئ) لیکو مگر خوشحال خان (شواستی- واستی) لیکلی دی یعنی لکه چه په فارسی کښې اوس (گفتی) لیکلی او پخوا (گفتستی) لیکل شوی په پښتو کښې هم د ځینو کلماتو په استعمال کښې دغه راز تخفیف راغلی دی.

و: دا توری په ځینو پخوانو کتابونو کښې د (ته) په ځای داسې استعمال شوی دی: (وما را کره) یعنی ما ته را کره.

د تا- د ما: خوشحال خان او ځینو نورو د (ستا- زما) په ځای (د تا- د ما) لیکلی دی لکه چه اوس هم په ځینو ځایو کښې همدغه شان ویل کېږي. ځینو له (ستا) سره د اضافت (د) هم ملگری کړی او (دستا) ئی لیکلی دی.

کا- وکا: پخوا دا دوه کلمې ډېرې زیاتې استعمالېدی مگر اوس (کړی، کوی، وکړی، وکوی) استعمالېږي.

وکانئ- مه کانئ: پخوا په ځینو افعالو کښې د امر و نهی صیغی په دغه ډول لیکل کېدې لکه: (وکانئ- واخانئ- وروانئ- واخوانئ چه) اوس مونږ (وکړئ- واخلی- وورړئ- وخورئ) لیکو.

لرین- کوین: پخوا د فعل حال په اخر کښې اکثرأ (ن) لیکل کېده لکه: (وړین- ساتین- شړین- گتین) او داسې نور.

لاړو- لاړ دی: په ځینو زړو کتابونو کښې دا دوه کلمې په همدغه شکل لیکلی دی. اوس هم په ځینو ځایو کښې لکه د غلجو حصارک همدغه شان استعمالېږي مگر په اوسنیو لیکلو آثارو کښې عموماً (لاړ) یا (ولاړ) د ماضی مطلق دپاره داځی او د ماضی قریب او ماضی بعید دپاره (تلی و- تلی دی) لیکل کېږي.

ومپ: دغه فعل پخوا ډېر زيات مستعمل و چه اوس ئی په حای (مړ شو) استعمالېږی.

چوپډلی: په پخوانیو کتابونو کښې (چوپډلی - وجورپډه) ډېر راغلی دی چه اوس ئی څوک نه لیکي.

شه - وشه: اوس مونږ (شو - وشو) لیکو او په پخوانیو آثارو کښې (شه، وشه) ډېر لیده شی.

رسی: پخوا دغه فعل په مجرد شکل (رسی - ورسی) ډېر استعمالیده چه اوس (رسېږی - ورسېږی) اکثریت لری.

ژوی: دا کلمه په فعلی معنا پخوا مستعمله وه او اوس نه ده.

کولی نشی: په دغسی مثالونو کښې اوسنی لیکوال کله اصل فعل له (نشی) څخه وروسته راوړی او کله د مخه یعنی (نشی کولی) او (کولی نشی) دواړه صورتونه د دې وخت په لیک کښې شته مگر پخوانیو آثارو کښې ډېر ځله وینو چه اصل فعل د مخه راغلی دی لکه (خوړلی نشی - نیولی نشی) او داسی نور.

په اوسنی لیک کښې هم (شی) په مثبت ډول هر کله له اصل فعل نه وروسته راځی یعنی (شی کولی) څوک نه لیکي.

گرامری اختلاف

په پښتو لیک او انشاء کښې ځینی گرامری اختلافونه شته چه دغو روړ دی:

مبتداء او خبر:

د مبتداء کلمه د لفظ په اعتبار مؤنثه ده او خبر مذکر دی مگر مبتداء لکه عصری مېرمن د مخه وی او خبر وروسته راځی.

کله د مبتداء او خبر مصداق هم د تذکیر او تانیث په لحاظ مختلف وی یعنی هغه لفظ چه مبتداء ورته وایو مؤنث وی او هغه لفظ چه خبر یې بولو مذکر وی لکه: (مړانه بڼه صفت دی)

کله بالعکس مبتداء مذکر وی او خبر مؤنث وی.

لکه: (جهالت لویه بدبختی ده).

په دغسې مواردو کښې دیوه او بل انشاء په گرامری لحاظ فرق لری یعنی یو مبتداء ته اعتبار ورکوی او بل خبر ته، څوک د جملې په آخر کښې (دی) لیکي او څوک (ده). دا اختلاف د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې هم شته او د پخوانیو په آثارو کښې هم. خوشحال خان خټک په دغسې ځایو کښې مبداء ته اعتبار ورکوی لکه چه وائی:

د چندن د ونې لږ لږگی تحفه دی نه د بلې بدې ونې درسته سټیه
مخ دې آینه دی باندي نه دی ترسېری آه د خوار عاشق دی ډارنې وکره د ډېری

ای چه راته وایې عاشقی شرم و پېغور ده
 په آواز سره سړې بندیخانه دی
 وار په می قبول دی که مې شرم که پېغور شته
 د خاړوی علاج په تر کپړې په پړی

په دی بیتو کښې خوشحال خان د تحفی له تانیث څخه د لرگی تذکیر
 معتبر وگاڼه. آیینی ته ئې ونه کتل مخ ته ئې وکتل، د شرم او پېغور پروائی
 ونکړه. عاشقی ئی په نظر کښې و نیوله، د بندیخانی له تاثیر لاندې رانغی د
 سړی مراعات ئی وکړ.

عبدالرحمن بابا په دغسی مثالونو کښې له خوشحال نه مخالف دی یعنی
 دی لکه اهل خبر، خبر ته گوری او د کلام خاتمه په نظر کښې نیسی لکه په دی
 بیتو کښې:

په تسبیح دې تانده ژبه وچ لرگی شه	پوچ گوئی لره بلبل غوندې گویان یې
زندگی که څوک پوهېږی حضور دم دی	آینده ورفته کله د چا یاد وی
روبنائې می د چشمانو ستا دیدن دی	په دا کور کښې بل خراغ او مثال نشته
که روگار دی په جهان کښې عاشقی	د دی نور عالم روگار څه روگار نه دی

۵۵

عبدالحمید مومند کله د رحمان بابا په شان د خبر حال ته گوری او د
 مبتداء رعایت نه کوی لکه په دی بیتو کښې:

د جمله بدیو سرتن آسانی ده	خرخواه شی لټ غویې په قصابانو
عاقلا نولره عار هنر نمائی ده	آئینه توره تی کړی د جوهر مخ
د نابودې دنیا بود برق و برېښنا ده	نشی زېرمه د برېښنا په رنا هېڅ
مینه ملک د آرامی نه دی فتور دی	خطا شوی پکښې وارد هر مغرور دی

په ځینو نورو بیتو کښې عبدالحمید د خوشحال خان په شان مبتداء ته
 کتلی دی او خبر ته ئی اعتناء نه ده کړی چه مثالونه ئی دا دی:

له بوتانو د بوسې تمه تعاون ده
ما هم زده چه سرد وصل بهانه دی
د جهان بنادی پرې غم ده خواږه زهر
مومی څوک د شوم له دره نواله
ته قبول کړه دا قلیل کثیر له ما
چه د عشق له طاعونی رنځه رنځور دی

د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې چه دغه راز مثالونه گورو د خبر رعایت
پکښې ډیره لیده شې او یو نیم مثال پکښې داسی هم وینو چه مبتداء ته پکښې
اعتبار ورکړ شوی لکه په دی لاندې جملو کښې.
بېنوالیکې:

د پښتون ژوند سر تر پایه بدبختی ده.
د پښتون د ټولو بدبختیو سبب ناپوهی ده.
مېړانه د پښتنوالی تینگ اساس دی.
د نر او ښځی رضا شرط ده.

رښتین لیکې:

سکندره د سکندر لودی یادگار دی.
د ښار ننداره د سترگو درپ کار دی.
سمندر یوه لویه هستی ده.
د هوټل باره پنځوس کلادارې ده.

خادم لیکې:

دا کتاب زما د فکری او قلمی زیار نتیجه ده.
کلکه اراده یو مهم خوی دی.
د انړی د ځینو دپاره دوزخ ده.

له دغسې پلټنو او لټونو څخه دا نتیجه په لاس راځی چه په دغسې مواردو
کښې خبر ته کتل په کار دی نه مبتداء ته ځکه چه اکثریت په همدې خوا دی او د
(دی) یا (ده) په لیکلو کښې د نږدې جزء حال معتبر دی.

مرکب مجهول افعال:

ځينې فعلې جمعې هم شته چه زمونږ او سنی ليکوال پکښې عملاً اختلاف لری لکه: (دا ښځه بد بخته گڼل کېږی - بد بخته گڼله کېږی)
په دغسې مثالونو کښې ښاغلی ښووا اکثراً داسې ليکی:
دا بد پختی د ټولو بد بختیو سره بلله کېږی.
پښتنی خاوره بلله کېږی.
ښاغلی رښتین ليکی:
ژبه د قوم د لوړتیا او له خښته گڼل کېږی.
دوا په پارسل کښې استوله کېږی.
داسې ښځه بد بخته گڼل کېږی.
د اختر ورځ گڼله شوېده.
ښاغلی خادم وائی په دغسې جملو کښې باید گڼل کېږی وليکو.
د اراز افعال: «ووهل شو، وواهه شو، ووهلی شو».
د ليکوالو په آثارو کښې په مختلفو صورتو لیدل کېږی او په ليک کښې گرامری اختلاف ښی.
د دغسې گرامری اختلافاتو مثالونه نور هم شته چه فيصله ئی د پښتو ژبې د پوهانو کار دی.

ادبی انتقاد

دلته ادب د ادب مخه نیولی ده ځکه یو په بل ادبی انتقاد نشی کولی. همدغه سبب دی چه په پښتو لیک کښې ادبی غلطی لکه د پارلمان غړی مصونیت لری او اعتراض پری نشی کېدای. دلته خبرې بې توله دی او ادبی تله په کار نه ده لوېدلی چه غلط او صحیح معلوم شی.

چیرته چه د خبرو تول نه وی د خبرو قدر او قیمت هم نه وی. د ادب تپله باید ډېره حساسه وی او ډېره لږ غلطی هم خلقو ته وښی که مونږ ادب او ادبی لیکنو ته لوړ قیمت ږدو او ارزانه ئی نه گڼو باید په هغه تله ئی وتلو چه در او گوهر پرې تلل کېږی.

څوک چه جواهر تلی په دی پوهېږی چه د ږدن دانی قدر تفاوت هم ډېر دی ځکه په تول کښې ډېر دقت کوی او خپلی تلی ته په بارک نظر گوری. هغه چه ټپېرتلی په تول کښې ئی د مثقالونو تفاوت څه اهمیت نلری زموږ په لیکنو کښې هم وږې- وږې غلطی- د چا نظر نه جلبوی او له دقیقو انتقادونو سره آشنائی نه ده پیدا شوی.

که مونږ کله په کوم ادبی اثر انتقاد کوو نو باید ښکاره لغوی یا گرامری غلطی- وښیو چه هر څوک پری پوه شی او وئی منی.

کومه غلطی چه یوازې د سلیم ذوق خاوند پرې پوهېدلی شی او ډېره باریک بینی غواړی په اوسنیو انتقادونو کېنې ډیره برخه نلری ځکه چه دغه راز قضاوتونه لاتر اوسه مینځ ته نه دی راغلی.

که مونږ په دقیق او عمیق نظر د دې وخت ادبی آثارو ته وگورو د ډېرو مقتدرو لیکوالو په لیکنو کېنې د ادب او انشاء په لحاظ ډېر غلط تکی موندلی شو مگر بنودلی ئی نشو په همدغه وجه هغوی ته باید مقتدر لیکونکی وویو او د چا مبارک نوم په خوله وانخلو.

ځینی مشهور لیکوال لیکي: (یو نوی خیز زما په نظر راغی چه ما باندې هغې ډېر اثر کړیدی)، (څه چه هغې دوو ځلمو ویلی و) یعنی د (هغه) او د (هغو) په ځای ئی (هغې) لیکلی و.

ځینی لیکوال ډېر زیار کاږی چه د فارسی او عربی لغاتو په ځای پښتو لغتونه پیدا کړی او د خپلې ژبې لغوی پانگه زیاته کړې د همدې لامله پخپل لیک کېنې داسې کلمات: (لنډیز، بندیز، لاس وینځونې، مریستون) ډېر راوړی مگر ډېر ځله بیا د پښتو د مشهورو لغاتو په ځای بې ضرورته فارسی او عربی لغتونه هم ډېر استعمالوی لکه: (خالې، قسماقسم، گیر، بلندی او نور).

یوه ښاغلی په داسې جمله کېنې چه باید ووائې: (زه د شرکت له نماینده ښاغلی احمد سره ولاړم) داسې لیکلې و: (زه د ښاغلی احمد د شرکت له نماینده سره ولاړم) نور کتابونه خو پریږده زموږ په اصولنامه کېنې هم ځینی داسې عبارتونه شته چه مقصودی معنا ښه نه اداء کوی بلکه ظاهری افاده ئې بل راز ده لکه دا جمله: (هغه مامورین چه د ملی شوری په غړیو کېنې شاملېږی... د وکالت دوره ئې د ترفیع په قدم کېنې حسابېږی په شرط د دی چه د دوې ترفیع له دوو رتبو نه تیری ونکړې) د دې قانونی مادې اصلی مقصد دا دی چه د وکالت دوره د ماموریت په قدم کېنې حسابېږی مگر که دغه قدم هر څومره زیات وی له دوو رتبو نه زیاته ترفیع پرې نشی کولې، خو له دغه عبارت

نه ظاهرأ دا معلومېږي چه د وکالت دوره هغه وخت د ترفيع په قدم کښې حسابېږي چه د دوو رتبو د ترفيع له مودې نه تجاوز ونکړي يعنی که ترفيع ئې د قدم د مودې په اعتبار له دوو رتبو نه تجاوز کاوه نو بيا د وکالت دوره په قدم کښې نه حسابېږي ځکه چه که شرط له مينځه لاړ شي مشروط هم له مينځه ځي. په يوه کتاب کښې مې وليدل: (په دنيا کښې به داسې څوک وي چه خپل ځان د ترقۍ په اوچته بام ختلی ليدل نه غواړي) دا عبارت که د گرامر په لحاظ صحيح وي او مطلب هم ښه اداء شوی وي بيا هم د پښتو ژبې د سبک او اسلوب په لحاظ ناآشنا او د اعتراض وړ دی.

دا راز جملې: (دلته هميشه جنگ او جگړې اوسې- که دا سپړي ښه اوسې) د لغوی تدقيق په لحاظ ښی نه دی ځکه چه اوسې د اوسېدلو او استوگنې معنا لري او د (بودن) دپاره (وي) راوړل کېږي.

په يوه ځای کښې چا ليکلې دی: (د سوچه ږيرو کاتبان ناست و) چه غرض ئی سوچه ږيري کاتبان دی.

دا جمله: (د نه سره ورته ژبو ويونکی مهاجرين) چه په يوه مهمه ادبي مجله کښې ليکلې ده د پښتو سبک او اسلوب په لحاظ کرکېچنه معلومېږي. دا مطلب بايد داسې څرگند شوی وای: (هغه مهاجرين چه ژبې ئی سره ورته نه دی)

همدارنگه دا عبارت: (ادب د ټولني کليت ته استجابه کوي) داسې پښتو ده چه پښتون پرې ښه نه پوهېږي.

زمونږ ځينی ليکوال (پوهول راپوهول) ډېر استعمالوی او دی ته نه گوري چه پوهول را پوهول لکه تگ راتگ يا وړل راوړل نه استعمالېږي که مقصد افهام او تفهيم وي نو بايد پوهول او پوهېدل وليکي.

یوه لیکلی و: (عصر په دې نبض کښې ټینګار لری) دا جمله که څه هم د الفاظو په لحاظ څه اشکال نلری او ډېره اوږده کړکېچنه هم نه ده مګر ښه جمله نه ده.

یوه بل لیکلی دی: (یو څو بازار ګوتی شته مګر هغه لکه ګڼ کلی غونډې دی)

په دې عبارت کښې (لکه - غونډې) یوځای کول بې ضرورته معلومېږی بله دا چه د مخه یو څو بازار ګوتی یاد شوی دی نو باید په مقابل کښې ئې ګڼ کلی د جمع په صورت یاد شوی وای یعنی عبارت داسې وای: (یو څو بازار ګوتی شته چه هغه ګڼو کلیو غونډې دی).

دا راز نیمګړې او معیوبې جملې یا غلط ترکیبونه په پښتو نثر او نظم کښې شته که اکثر لیکونکی ورته ملتفت نه دی او د ټولو راغونډول او نقص ته ئې ګوته وښودل شوه ګونډې دغه تذکر د ځینو دپاره ګټور وی او لږ غونډی دقت را پیدا کړی.

شعر او ادب

د انسان په وجود کښې دوه شپه ډېر عزیز معلومېږي چه يوه ته زړه او بل ته دماغ وائی له دماغ نه علم او فلسفه پيدا شوه، له زړه نه شعر او ادب. اروپايان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای گڼي، مسلمانان د ايمان او عقيدې په ځای ته زړه وائی.

صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت، د زړه کار دی.
عشق او مينه په زړه کښې وی.

شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري.

ډا ورين وايي: «هغه لوی کمال چه د تحول او تکامل په لاره کښې يوازی د انسان په برخه رسيدلی او نور ژوی ترېنه محروم دی د انسان قلبی عواطف دی چه په رحم، مروت، کرم، شجاعت، نوعه پرستی، ترېنه تعبیر کيږي که انسان غواړي چه له حیوانیت نه لري وی، باید دغه عواطف ښه وروزی»
د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د رهور او تجلياتو کوه طور ویلی شو.

څنگه چه د لمر وړانگې او پلوشی لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوزی او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوی دغسی د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر په زړه له نورو نه زیات لوبېږي او ځینی زړونه لکه د غرو څمخی او غارونه دغه رڼا یا بیخی نه وینی یا ئی ډیره لږه وینی همدغه عواطف او

احساسات چه د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شی شعر تری جوړ شی او په زړونو اثر کوی.

هو! د شعر موضوع بنکلی خیالات، عالی احساسات، د زړه تاثرات د غم او خوشحالی انگازی، د روحی او جسمی بنکلا اغیزې او عشق و محبت دی که دغه شیان په یوه بنکلی تعبیر او بنو الفاظو کښې بیان شی چه د فصاحت او بلاغت مراعات پکښې په ښه شان شوی وی شعر ترښه جوړ شی او ډېره ښه شعر هماغه دی چه په دغه معیار برابر وی څومره چه د یوه شاعر فکر او خیال آزاد وی او د محدودیت له قیودو راوتلی وی هغومره ئی شعر لوړ او عالی دی.

که یو شاعر د نورو په شان هر چا ته او هر شی ته سر تیتوی او په فکر کښې ئی د بغاوت جذبه نه وی موجوده له هغه نه د ښه شعر هیله نشی کېدی. شاعر باید د فکر انقلاب علمبردار او بت شکن وی.

شاعر ته نه بنیایي چه د زاړه منطق درس د عقل له زاړه بوډانه واخلی او په زړه لاره په زاړه فکر پسی لاړ شی.

د شاعر خیال باید ډیر لوړ پرواز وکړی او له ډېر هسک ځایه دغه جهان ته وگوری.

د شاعر نظر باید نورو غوندی نه وی او هر څه په بل شان ووینی د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کشې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرگ دی د شعر او ادب دنیا په دلدارۍ او د لبرۍ ولاړده شاعر باید په هر څه او په هر وخت کښې زړه ته رجوع وکړی او ډېر حساس زړه ولری.

هغه څوک چه په زړونو کښې هیجان، تاثر او حساسیت نشی پیدا کولی او زړونه نه خوځوی شاعر ورته نشو ویلی.

که دا خبره رښتیا وی چه انسان په هر وخت او په هر حال کښې د زړه په خوښۍ پسی روان دی او زړه په دماغ باندي حکومت لری یعنی د عقل ادراک د قلبی تمایلاتو له تاثیر لاندې وی نو ویلی شو چه د یوه ملت عقلی او ذهنی سیر

او حرکت هم د شعر او ادب تابع دی او شاعران په نفسیاتو او روحياتو کښې هم تغیر او تحول راوستلی شی.

همدغه شعر دی چه په زړو کښې زلزلی او طوفانونه پیدا کوی او کله پکښې داسی صبر او سکون رډی چه غرونه ئې ثبات او استقامت ته حیران وی، که دا رښتیا وی چه د چرگانو په نارو ویده خلق له خوبه پاڅېږی، نو دا باید ومنو چه د شاعرانو په نغمو د یوه ملت مړه احساسات او جذبات راویښېږی او په دې اسرافیلی شپیلی کښې بل راز تاثیرات موجود دی.

کوم فیلسوف چه هر څه بد گڼی او زندگی توره په نظر ورغلی ده هغه هم شعر ته په ښه نظر گوری او شعر د انسان دپاره یوه پناه گاه بولی.

شو پنهاور وایی ټولی بدبختی د انسان له نفس څخه نشئ کوی او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملگری دی که څوک یوه داسی چاره لټوی چه له بدبختیو نه لر غوندې په امن کښې شی باید په صنعت او هنر کښې مستغرق شی او د ښکلا په مظاهرو کښې ځان ورک کړی په دغه حال کښې سړی په ظاهره له خلقو سره وی مگر په معنی کښې یوازی وی او دنیا ورته لکه یو سراب معلومېږی چه د ده لمنه نشی لمدولی.

په همدغسی بېخودی کښې انسان د دنیا له شر او شوره آسوده کېږی او د بی نیازی مقام ته نژدی کېږی چه غیر له حقایقو بل شی ته متوجه نه وی، دغه صنعت او هنر چه د شوپنهاور په نظر کښې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناه گاه وائی شعر دی.

که چیرته په دغه غم لرلی جهان کښې د سعادت او ښکېختی پلوشې کله کوم کور رڼا کړی وی هغه به د شعر کور (بیت) وی.

د شاعر خیالی دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده او هلته داسی بی درد سره بېخودی شته چه له سړی نه هر څه هېروی.

تاسی شعر او ادب ته په عادی او معمولی نظر مه گورئ د شعر تومنه او قدسیت په نظر کښې ونیسئ.

هغه څه چه په زړونو کښې پیدا کېږي او په زړونو اثر کوی هغه عادی او معمولی خیزنه وی.

دا د غم او خوشحالی ترانه د انسان په ژوندانه کښې ډېر زیاته اغیزه لری او انسان ترېنه هېڅکله نشی بی نیازه کېدی.

د یوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږي د یوه ولس د ذوق او شعور د فکر او خیال د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی.

هر څومره چه د یوه ملت شعر او ادب عالی وی هغومره ئی اخلاق، نظر او روحيات لوړوی او له لوړو ملکاتو او انسانی فضایلو سره ئی ارتباط او تعلق زیات وی.

شعر او ادب د شعور علایق له دین او مذهب سره ټینګوی او په هونبیارۍ کښې بینائی او همدردی پیدا کوی.

کله چه زړونه کلکېږي یا تورېږي نو شعر پکښې رقت او صفائی پیدا کولی شی.

هغه څه چه انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستی نه ساتی شعر دی. عارفانه ذوق، انسانی عاطفه، حکیمانه شعور د شعر په نغمو وده کوی او د حسن و نظر علایق همدغه شی ساتی.

کوم ملت چه شاعر نلری زړه نلری، سترګی نلری، عواطف نلری، او د ذوق و تمنا له خونده محروم دی.

شاعران دا کولی شی چه د انسان فرعونی غرور په تواضع بدل کړی و د دوهمۍ ملنګ ته د شاه جهان خوی او مړی سترګې ورکړی.

غم او سرور د شاعر هديه ده چه له زړونو څخه ئی اخلی او زړونو ته ئی
ورکوی، نو کوم قدر او قیمت چه د انسان په بدن کښې زړه لری په یوه جامعه
کښې ئی شعر او شاعر لری.

(غوره نثرونه)

د ادب راز

چا چه د شعر او شاعر په باب فکر کړیدی او دواړه ئی ډېر ښه پېژندلی دی هغه وائی ډېر ښه شاعر هماغه دی چه ډېر خودپرست وی او بې له ځانه په بل هیڅ شی کښې فکر نه کوی.

دغه راز شاعر خپل ځان پخپل شعل کښې ښیې او مونږ گمان کوو چه زمونږ تصویر ئې ایستلی دی.

شاعر ځکه په مونږ گران دی چه زمونږ د زړه خبرې کوی او زمونږ خاطرات دا یادوی.

شعر د زړه غږ دی او د زړه غږ د منطق له غږ نه ډېر قوی دی شاعر پوهېږی چه عقل او منطق، دلیل او برهان په مونږ باندی حاکم نه دی بلکه غرایز او احساسات زمونږ رهبری کوی د همدې لامله هغه له احساس او غریزی سره خپل تعلقات ټینګ ساتی او له زړه سره کار لری.

هغه څوک چه زړونو ته ښه ښه پیغامونه راوړی او زړونه خوشحالی شاعر دی، هغه پیغام چه د معشوقې له خوا عاشق ته راځی شعر دی شاعر له مونږ سره د عشق او مینې په کار کښې کومک کوی او له دښه ښه کومک بل نشته. شاعر پوهېږی چه له نا امیدۍ نه څنگه لذت اخیستل کېږی او غم څنگه خوړوالی پیدا کوی.

شاعران لکه ماشومان ډیر ښه ښه خوبونه وینی او په همدغو خوبونو د زړونو تسلی کوی.

که دغه خواږه رؤیا او ښکلی تخیلات نه وی، د ژوندانه تحمل ډیر گران دی څه شی چه مونږ ته ژوند خوږ او ښه ښکاره کوی، د هغه شی تصور دی چه په ژوند کښی بیخی نشته.

تاسی له شعر او شاعر نه علمی حقایق مه غواړئ، د شعر هدف حقیقت نه دی جمال دی، ښکلا او جمال لکه علم په تینگ اساس نه دی ولاړ د علم په دنیا کښی په څه پوهېدل خوند لری او په شعر او ادب کښی ابهام، او ابهام مزه دار وی.

دلته سر او راز، پرده او حجاب کمال دی، هلته تشریح، تفصیل، تحلیل او تجزیې ته ضرورت دی.

هغه جذبه چه د انسان په روح ډیر اثر لری د سر جذبه ده. هیڅ ښکلیتوب بی پردې او بی حجاب نه دی.

هر څه چه مونږ خوښوو، ارو مروئې په مخ باندې د سر پرده پرته ده انسان له هغو اشعارو سره شدید علاقه لری، چه حینی برخی ئی ابهام لری او مختلف تعبیرونه پکښی کیدلی شی.

په شعر کښی یوازی د غریزی رهبری کافی ده.

شاعر باید د خپل فن په قوانینو کښی ډیر تاو او راتاو نشی چه لطف او زیبائی یا خپل معصومیت له لاسه ورنکړی.

د لوړ او عالی شعر د پېژندلو معیار بل شی نه دی، له ژوند سره ارتباط دی هرڅومره چه یو ادبی اثر له ژوندانه سره ښه ارتباط ولری، هماغومره ورسره علاقمندی زیاته وی.

په شعر او ادب کښی ساده انشاء له نورو سبکونو ته زیات پایښت لری، مگر ساده انشاء دا نه ده چه بېخی بی پیرایې وی او مختلف اجزاء او عناصر

پکښې نه وی. هغه انشاء چه مختلف اجزاء او عناصر پکښې داسی ویلی شوی او گډ شوی وی چه تشخیص او تجزیه ئې نشی کېدای، ساده انشاء ورته ویلی شو څنگه چه د لمر رڼا ظاهراً سپینه او یو رنگ معلومېږی، مگر په حقیقت کې له او وو رنگونو څخه جوړه ده، ساده انشاء هم له دغسی ترکیبه پیدا کېږی. غرض دا چه په شعر او وینا کې سادگی ښه او ساده گۍ له ښه امتزاج، له عالی نظم او د اجزأو له ښه تناسب څخه پیدا کېږی. هغه انشاء چه ډېرې قلقلی پکښې وی او ډېر جلیل لری یعنی لکه رعد او برق وی د لیکونکی عجز او تصنع ښی.

دغه راز هنر ښودنه له واعظانو سره ښایي، په شعر او ادب کې سادگی لوی صفت دی، نه کاکه توب او طمطراق.

شعر له علم او فلسفې نه دین او مذهب ته ډېر نزدی دی او الهامی څیز دی.

په شعر کې عواطف او خدائی فکرونه ډېر اغېزه لری.

په شعر او ادب کې یوازې بشر ولتوی او بس.

اناتول فرانس چه په ادب کې ډېر ژور فکر لری شعر او شاعر ادب او

ادیب ته په دغه نظر گوری او دغسی ئې معرفې کوی.

(غوره نثرونه)

د پښتو پخوانی نثرونه

لکه چه د املاء په برخه کښې مو وویل د پښتو زاړه کتابونه ډېر لږ موندل شوی دی ځکه د زړې انشاء او پخوانیو نثرونو په باب پوره څېړنه نشی کېدای مگر د دې دپاره چه د پښتو د پخوانی او اوسنی نثر رنګ او ډول څه نه څه وښودل شی د پخواني نثر څو نمونې را اخلو:

د تذکرة الاولیاء د نثر نمونه:

«وایم حمد و سپاس د لوی خاوند او درود پر محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم چه دی با دار د کونینو او رحمت د ثقلینو لوی لوی رحمتونه دې وی د هغه استازی پر آل او یارانو چه دواړه جهان په دی دی روښانه اما بعد زه غریب خاوری سلیمان ځوی د بارک خان ماکو صابزی چه په ویاله د ارغسان هوسپرم او په د مزکو پائېر په سنه دوه لس شپږ سوه د هجری تللی وم او د پښتنخوا په راغو او کلیو گرځېدم او مراقد د اولیاو او اصلینو می وپلټل او پر هر لوری می کاملان وموندل او د دوی په خدمت خاکپای وم او هر کله په خدمت ولاړ، چه له دی سفره په کور کښېنستم او تناکي می وچاودې د پښو بیا پاڅېدل او له څښتنه می مرستون شوم چه احوال د هغو کاملانوو کارم او دوی چه هغه ویناوې پاته کړیدی» دا نثر د نوعیت په لحاظ ساده دې چه تصنع او تکلف پکښی نشته مگر د ترکیب او تالیف په لحاظ ئی جملې د عربې او فارسی ژبی له تاثیر لاندې دی. مثلاً دا جملې: «تناکي می وچاودې د پښو - چه

دی بادار د کونینو - دواړه جهان په دوی دی روښان - د دوی په خدمت خاک پای وم» په پښتو طرز نهدی جوړی شوی همدارنگه ځینی نوری جملی هم وروسته راغلی دی لکه: «ډکه سوه محکه د پښتنخا د دوی په کهول - سر بن نه درلود زامن» چه مضاف پکښی له مضاف الیه څخه دمخه دی او فعل هم له فاعل او مفعول نه وړاندې راغلی دی حال دا چه په پښتو کښې مضاف الیه وړاندې او مضاف وروسته وې او پخپله فعل هم له خپلو متعلقاتو څخه وروسته راځی.

د ده په نثر کښې صفت هم له موصوف نه وروسته راوړل شوی دی چه دغه راز توصیفی ترکیبونه لکه: (خدای مهربان - مرقد مبارک) په پښتو کښې نشته او له فارسی یا عربی نه اخستل شوی دی.

د سلیمان ماکو د کتاب په دغو څو پایو کښې د پښتو دا لغتونه چه د اوه می پېړی په لیک کښې راغلی دی د اعتنا وړ دی.

پښتنخا، ژوی، وگړی، میشته، هسک، (د آسمان په معنی) ایواد، نړی، گروهه...

د خیرالبیان د نثر نمونه:

آدمیان زما په هستی کښی دی زما هستی ده په آدمیانو لکه کبونه په اوبو او اوبه په کبونو کښی لکه کبونه په اوبو ژوندی دی په ماژوندی دی آدمیان «و جعلنا من الماء کل شیء حی» په قرآن کښی ... ویلی دی سبحان کب چه په اوبو کښې گړزی مخ ئی و اوبو ته شی هسی و هر لورو ته چه جاروزی مخ ئی وماته شی د آدمیانو.

زه یم وینښته په پوست کښې د آدمیانو په وینو په غوښه د آدمیانو په رگ په پله د آدمیانو په هډو په ماغزه د آدمیانو په هر څه کښې یم چه څه شته د سپری

په ځان تحقیق ده زما هستی له هره څیزه بهر لکه ده له آدمیانو... زه نږدی یم و آدمیانو ته له ځانه.

د خیر البیان اصلی نسخه په لاس کښی نشته او دغه راز څو نمونی مارگین سترن ترینه پخپله یوه مقاله کښی را نقل کړی دی چه خپله نظریه ئی پری داسی څرگنده کړی ده.

«د خیر البیان په نثر کښی د عربی ژبی رنگ او تاثیر ښکاره دی جمله بندی ئی عیناً په عربی سبک تطبیقېږی.

د مقفی نثر لومړی نمونه په پښتو کښی د خیر البیان څخه لاس ته راځی، تر ده د مخه مونږ د دغسی نثر نمونه په پښتو کښی نه وینو.

په پښتو کښی دینی او اخلاقی مسائل او د آیاتونو او حدیثونو ترجمی هم غالباً له خیر البیان څخه شروع کېږی».

د خیر البیان نثر د لسم هجری قرن نثر یوه نمونه ده او په دغه وخت کښی فارسی نثر هم د عربی له تاثیر لاندی و ځکه چه د فارسی ژبی نثرونه له (۷-۸) هـ قرن څخه وروسته تر ۱۳ هـ پوری د سجع او قافیې له تاثیر لاندی راغلی دی او تصنع او تکلف پکښی ډېره اغیزه کړی ده، د جملو طرز هم پکښی عربی ته ورته دی لکه تاریخ و صاف. کشف المحجوب، اسرار التوحید، ظفر نامه، درة نادره جهان کشای، گیتی کشای او ځینې نور کتابونه چه دغه تاثیر پکښی ډېر ښکاره دی د پښتو ژبی لیک هم له دغه تاثیر نه دی خلاص او علاوه د عربی ژبی په اغیزه د فارسی ژبی هم ډېر اثر د خیر البیان په نثر کښی لیده شی. یعنی ډېر فارسی لغات بې ضرورته پکښی راغلی دی لکه بازرگانی، توانگر، خوردن، میان، گواهی، بیرون، گناهان، جانوران، آدمیان، پوست او داسی نور دغه د پردو لغاتو ډېر والی او د ترکیب و تالیف بل راز والی د خیر البیان نثر له عام فهمی او سادگی څخه لری باسی علاوه په دې لکه چه اخوند دروېزه

وايي ميا رو بنان پخپلو ليکنو کښې له رمز او اشاري نه کار اخستي دي چه هر
خوک ئي په مطلب او مقسد ښه نه پوهېږي.

مخزن الاسلام:

اخوند دروېزه چه د ميا رو بنان معاصر دي چه پښتو کښې د مخزن الاسلام
په نامه يو کتاب لري چه د عبارت نمونې يې دا دي:

۱- ايمان په مثل د مرغه دي يو خانگ ئي ويره بل اميد دي چه مرغه په يوه
خانگ شي له الوتو نا اميد دي. د ايمان دي مور پلار اميد او ويره چه ايمان ئي
دي زوکړي يا ايمان ئي دي ساتلي.

۲- محب او سه د علم چه دا علم د عمل پخوا اودس دي. هر چه بې اودسه
نمونخ کا همدغه کفر ئي بس دي. هر چه دي ئي پيژندلي او له کفره تښتيدلي تل
و علم او عالمانو ته ئي هوس دي. هر چه بي علمه عمل کا زهد کاند دي په مثل
د غو بي خوړو مگس دي. هر چه د ښني کاندې له علم له عالمانو دغه مرتد د
ابليس په دود نا کس دي.

۳- تل خلوت در انجمن کړه، هم سفر اندر وطن کړه، هم د ايم نظر په دم کړه
په مقصود پسي شيدا شه، تر ذره خپسر کوزگوره، د حق يا د په زړه بسيار کړه،
په دوستي کښې يگان شه، له کل غيره ما وراشه.

د مخزن الاسلام په نثر کښې که شه هم فارسي او عربي لغات گډ دي مگر
عبارت ئي ډېر گران نه دي په ځينو جملو کښې موازنه او سجع موجوده ده او
کيدی شي چه ځيني جملي منظومي مصري وگڼو لکه:

تل خلوت در انجمن کړه- هم سفر اندر وطن کړه. دا جملي لکه چه په وزن
کښې برابري دي په دريف او قافيه هم برابري دي چه سپري ورته منظوم کلام
ويلي شي.

ورپسی نوری جملی که له لومړنیو جملونه د سجع په لحاظ مخالفی دی په وزن کښی ورسره برابری دی او موازنه ئی ساتلی ده په دوهمه نمونه کښی که په جملو کښی موازنه نشته یعنی ځینی جملي لنډی او ځینی اوږدی دی هلته بیا د سجع رعایت شویدی او د جملو په اخر کښی اوډی، پس هوس، و مگس ناکس راغلی دی چه یوه کلمه د بلې قافیه کیدلی شی لومړی نمونه بیا داسی ده چه د ساده نثر نمونه ورته ویلی شو.

د معنی له خوا د میا روښان او اخوند درويزه کتابونه دینی او مذهبی کتابونه دی چه د مضمون او موضوع په لحاظ څه تنوع پکښی نشته او اجتماعی افکار او احساسات پکښی څه دخل نلری. البته دومره فرق یو له بله لری چه میا روښان په تصوفی او فلسفی افکارو کښی ډوب دی. او اخوند درويزه ملائی بحثونه کوی او میا روښان ته ملحد وائی.

د خوشحال خان نثر:

څنگه چه خوشحال خان خټک په پښتو شعر کښی یو لوی تحول پېښ کړ او د شعر لمن ئی د لفظ او معنی په لحاظ په ادبی ښېگڼو ډکه کړه او نوی افکار ئی په شعر کښی ځای کړه د پښتو نثر ئی هم ښه وروزه او علاوه په دې چه اجتماعی افکار او نظریات ئی په پښتو نثر څرگنده کړه د عبارت له خوائی هم په پښتو نثر کښی یو ښه سبک او اسلوب را وایست چه د سادگی، روانی او عام فهمی ډیر مراعات پکښی شویدی.

خوشحال خان په ۱۰۲۷ هـ (یوولسمه پېړۍ) کښی په پښتو نثر یو کتاب ولیکه چه دستار نامه ئی بولی او د نثر یو څه نمونې ئی دا دی:

۱- د سړی کمال په علم په فضیلت کښی دی که ئی حاصل کا کمال ئی حاصل شو او که نه په نقصان کښی پاتو شه مثلاً و سپنه پیدا ده چه توره شی که د استاد تر لاس ورغله توره ورځنی سازه شوه، په صیقل شوه تیره شوه، موټی

میان ئی مرتب شول، تر ملا شوه، غزا پرې وشوه، د کافر تر ورمیږه پریوته، کمال ئی حاصل شه.

۲- جهان په دوه توکه انتظام او قوام لری په علم په توره که توره نه وی علم بی قوته دی، قوت ئی توره دی. د علم څښتن محتاج د توری د څښتن دی د توری څښتن محتاج د علم د څښتن دی.

ښه ځوانان هغه دی چه دواړه توکه لری. په یو لاس کتاب په بل لاس توره چه د دې جهان په دولت د هغه جهان دولت حاصل کا: د شجاعت بخره اول د پیغمبرانو ده بیا د پیرانو ده واره پیغمبران مړنی و، تر واپوڼه مړنی محمد رسول الله و.

د ده د شجاعت تاثیر و چه اصحاب ئی مړنی و- دا مقرر دی چه سردار ئی مړنی وی لشکر ئی مړنی وی.

۳- ملوک بویه چه د هر قسمه غله، مصالحه و غیره چه لوازمه د میلمانه ده په کور کښې مهیا ولری بلکه بغیر انگوری شراب نور هر قسم اشربه دی هم موجود لری لکه بنگ لکه پوست افیون مفرح. گوره چه څه قسم میلمه ورکړه راشی چه د دی احوال څښتن وی طعام بغیر کیف خوړلی نشی و هغه لره دی هر څه چه یاد کا ورسوی بغیر شراب انگوری که ئی غواړی عذر خواهی دی وکا په هسی شان چه آزار نشی په خندان په خرمی د ده په زړه ورسره کار راخرکا.

د خوشحال خان دغه منشور اثر د یوه ښه او ساده نثر د پرې ښیگنې لری او پخپله دی هم خپله دغه انشاء د عبارت په روانی او قریب الفهمی ستایی.

په دې نثر کښې د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلی ژبې اغیره ښکاره نه ده او د بیان طرز ئی په پښتو محاوره برابر دی، جملې لنډی دی او څه لفظی یا معنوی تعقیدونه پکښی نشته، د فصاحت او بلاغت د اصولو مراعات پکښې په ښه شان شوی، عطفونه پکښې د پر نشته، مترادف کلمات او متعرضه جملې دومره نه استعمالوی چه د خبرو فهم مشکل شی.

تکلف او تصنع پکښې نشته، د سجع او وزن سلسله ئې شاولی ده او په نثر لیکلو کښې ئې یوه نوې لار پرانیستی ده چه په پښتو لیکوالۍ کښې ورته ډېر ستر خدمت ویلی شو.

د پتی خزانی نثر:

دا کتاب د پښتو ادب په تاریخ کښې ډېر لوړ اهمیت لری چه د پښتو شعر تاریخچه ئې دوهمی هجری پېړۍ ته ورسوله ډیر نوم ورکی شاعران ئې په مونږ وپېژندل او د شعر ډېرې قیمتی نمونې ئې را وښودلې، سربیره په دی د پښتو نثر په لحاظ هم دغه کتاب د ډېرې اعتنا وړ دی او د دولسمې پېړۍ ښه نثر ورته ویلی شو چه څو نمونې ئې دا دی:

۱- دا ډېر وختونه تېر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره وکارم او د دوی احوال سره را ټول کاندم مگر زمانې ما ته فراغ نه راکا او دا هیله می په زړه کښې و چه سوه حکه چه پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هیچا ارام نه درلود او نه فراغ، گاهی به مغولو چپا وونه کورل او گاهی به د گرگین د ستم سوران و اوس چه حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فارغ سوه زړونه زمونږ...

۲- په دغه کتاب کښې چه ما د کښلو ابتدا اوکا، ورځ وه د جمعی ۱۲ د جمادی الثاني سنه و ۱۱۴۱ هـ دغه کتاب پر درو خزانو منقسم دی لومړۍ خزانه په بیان د هغو شاعرانو چه پخوا تیر سوی دی. دوهمه خزانه په بیان کښې د هغو شاعرانو چه اوس ژوندی دی. دریمه خزانه په بیان کښې د هغو ارتینو او ښځو چه په دوی په پښتو شعرونه پاته کړی دی.

۳- بابا هوتکل علیه الرحمه لوی شیخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چه د ده پلار بارو علیه الرحمه د تور لرزوی و او د تولر پلار بابا غلجی رحمة الله علیه چه پخپل وخت کښې مشر گڼل کیدی د پښتنو، هوتک په اتغر کښې

زیریدلی و په سنه هجرى ۲۲۱ کښې او هغه وقت چه لوى سونو ئې کا د خدای عبادت او په اتغراو سوری کښې د قوم سردار او بادار و.

۴- خرنسبون سپڼی رحمة الله علیه د پښتون بابا د کسی د عبدالرشید لمسی و خداوند تعالی ده ته ښکاره کمالات او کرامات ورکړې و د خدای په عبادت په بخت و نقل کا چه د پلار په ژوند کښې لا رخصت سو او دخپلو اولادو سره راغی له کسی څخه غوړې مرغی ته او کله به ولاړد غنډان غره ته او هلته به ئې خدای ستایه او لمانځه.

د پتی خزانی نثر ساده او روان نثر دی چه وزن او قافیه نه لری عام فهمی پکښې شته جملې ئې پیچلی او کرکیچنې نه دی مگر د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلې ژبې اغیزه پکښې شته ځینې افعال له خپلو متعلقاتو څخه وړاندې راغلی دی چه د پښتو اصلی محاوره دغسی نه ده لکه په دې جمله کښې: حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه فارغ سوو زړونه زمونږ، پخپل وقت کښې مشر گنل کیدی د پښتنو.

راغی له کسی څخه غوړی مرغی ته.

ولاړد غنډان غره ته.

همدارنگه کله مضاف له مضاف الیه نه د مخه شویدی لکه:

زړونه زمونږ- بیان د هغو شاعرانو- مشرد پښتنو- پښتون بابا د کسی-
د ده په نثر کښې کله الفاظ له معنی او مطلب څخه زیات وی لکه په دې جملو
کښې.

(دا ډیر وقتونه تیر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره

وکاږم)، (او هغه چه لوی سونو ئې کا د خدای عبادت)

اوسنی نثر

د پښتنو علمي او ادبي نهضت دغه اوسنی دوره چه مونږ پکښی واقع یو په ډېرو لحاظونو له پخوانیو دورو نه بېلېږی که څوک د پښتو ادبیاتو تاریخ لیکي بنایي چه د دی دورې هغه ټول خصوصیات په تفصیل ولیکي چه اوسنی ادبی تحول پری بنا دی.

دلته همدومره ویل په کار دی چه د افکارو او خیالاتو په لحاظ د پښتو نثر لمن له پخوا نه ډېره پراخه شویده او ډېره تنوع پکښې راغلی ده. د سبک او اسلوب په لحاظ هم ډېرې بڼېگنې د دې وخت په نثر کښې وینو او نثر د اقسامو او انواعو په لحاظ ډېر وده کړې ده.

دلته د اوسنی نثر او انشاء مختلفې نمونې بڼیو چه لوستونکی د دې وخت د لیکوالو له سبکونو سره آشنا شی.

د دې نمونو په انتخاب کښې دا لحاظ هم ساتل شویدی چه د کتاب دغه برخه د یوه بڼه قرائت په حیث د ذهن او فکر په تنویر او انکشاف کښې بڼه اغېزه ولری او د لیکوالی د فن او هنر په زده کړه کښې تر بڼه بڼه استفاده وشی.

دا مضامین په ملي، اجتماعي، اخلاقي او تربیوي لحاظ مفید او گټور دی او اصلاحي هدف پکښې له نظر لاندې نیول شویدی دلته د پښتو د معاصر ادب او اوسنی انشاء د مطالعې او څېړنې دپاره مواد راغونډ شویدی چه ادبي تحقیقات پری بنا کېدی شی او د نقد او تبصرې دپاره زمينه برابره شویده: په

دې مضمونو كښې زموږ د اجتماعي ژوند رنگ او ډول لیده شی او د خلقو د
اخلاقو، عاداتو او افکارو انعكاس پكښې ځان نښې.

د منشی احمد جان د نثر نمونه:
د قصه خوانی گپ نه

آدم خان او دُرْخانی

درخانی په صوات کشې د برې باز درې د یو طاوس خان نومی پښتون لور وه چه خدای ډېر لوی ښایست ورکړی و او د پایاو خان نومی پښتون هلک چنغله وه.

یوه ورځ د درخانی د ترور د لور واده و په هغی کښې ئې د کوزې باز درې یو آدم خان نومی خانزاده باندی سترگې خوږی شوی «تپ له دواړه لاسه خپښی» هغه هم پرې باندې زړه بایلو د دې اور داسې لښه وکړه چه د واده خلاصیدو او د مېلمنو رخصتیدو نه پس دواړو په لاره کښې هرو مرو یو بل ته په غلا غلا وکتل ماسخوتن په حجره کښې چه آدم خان یوه گوته رباب وو هلو نو یو سوږ اسویلی ئې وکړا و میرو بلو خپلو خوږو یارانو ته ئې د زړه حال ووی د هغه دا مراد و چه په دې شپه د آشنا دیدن ته لاری پردو کورونو ته تلل «د خالصی دل نه و ولې میرو بلو هم ورته حلال کړی چرگان ؤ سمدستی یې ملا و تړله او شپه په شپه بری باز درې ته لارل بلوئې چیرته د څوکی دپاره ودرولو دوی دواړه د درخانی کور ته ورغلل میرو ورته وړنې روگو در صحیح کړی و، آدم خان د آشنا کت ته ورسید، درخوتار په تار په پالنگ او ده پرته وه څنگزنی سپوږمۍ او یونیم ستوری ئې په غلا غلا دیدن کولو ده یو ساعت په غټو سترگو ورته کتل چه ښه زور زېږئی وویست نورو غونډې ئې د ښپې کټه گوته ترې نه و نیوله او ویښته ئې کړه چه درخو سترگی وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه چه د چا

په خیال کښې اوډه شوی وه، حیرانه شوه چه دا خوب دی که وینه خو ځله ئی سترگی ومښلې او بیایې وغړولې چه ښه یقین ئی راغی نو پاڅیده او ورتراړه وته غوړ کښې ئی ورته ډیر ډیر هرکلی ورکړ او بیایې د خپلی مینې دفتر ورته پرانست په خلقو لویه شپه تیره شو او په دی د سترگورپ ومیرو شپیلی وواهه مطلب ئی دا ؤ چه چرگانو بانگونه ووی ملایانو اخ توخ جوړ کړ هسی نه چه شرمینگی جوړه شی او د اوښ په شامو سپی ونه خوری ادم درخانې د اوښکو ډکی سترگی یو بل نه جدا شول دې نه پس د آدم د عمر مزه ورکه شوه او رورو داسی له برمه پریووت چه کت ئی ونیو... پایا و هم زر ترزره واده جوړ کړ او د درخانې ډولی ئی راوړه... خو ورځی پس د هندوستان پاروگان چیرته د ادم خان په حجره را پینښ شول چه د ادم خان داسی بد حال ئی ولیدنو تپوس ئی وکړ میرو قصه ورته تېره کړه هغو د دیدن ذمه ووهله «روند د خدایه څه غواړی دوه سترگی» ادم خان او میرو د جوگی جامی واغوستی سرونه ئی ببر کړل او کڼاوی ئې په پښو کړې د پاروگانو پالیکان شول تلل تلل په بره باز دره ورغلل د پایاو په ډیودی کښې ئې پیتارونه کوز کړل د مارانو تماشه ئې جوړه کړه د بین په اواز ډیر هلکان جنکی او نر، ښځی پری را غونډ شول پایاو هم ورله را ووت درخو هم (تنې نیمکښو کړی اشنا سره ئې د سترگو هرکلی وکړ «چا ماران کتل او چا یاران» پاروگانو پایاو نه بنداره واخسته او کور سره یو باغ کښې ئې ډیره ونیوه هر چیرته چه به گرزیدل خو دلته به راتلل درخو به هم وخت بیوخته باغ پلو مخ ښکاره کولو خو ورځی پس پایاو و بدگمانه شه او دوی ئې له باغه وشړل دا اسره هم خوره شوه لږې ورځی پس ادم بخنی ووهاو او تبه پرېښ ئې ملگری شول په دارو درملو څه ښېگړه ونه شوه او اخر ئې له دنیا نه سفر وکړ.

چه د ادم د مرگ خبر وگرزید او درخو پری خبره شوه نو سمدستی په زمکه را پریوته سترگې ئې حق ته ونیولی خپل پردی پرې را ت، ل شول لاس پښې ئې ورته ومښل سپیلنی ئې ورته لوگی کړل نظرونه مات شول لڼده دا چه دم، دعا،

بند تعویذ هر څه خلاص شول خو درخانی. وچه سا پکښی ونه غړیده یخه تخته شوه او تخته پاتې شوه چا هونبیار بنده چه وکته نوروح یې پخوا الوتی و. دا خبره هم مشهوره ده چه دوی دواړه په مرونی قبر کښې یوځای شوی دی خو دا راته هسی د یارنو گپ ښکاری چه خلق ئې د خپل زړه خوشحالولو دپاره وائې دا هم خلق وایی چه د ادم خان قبر ډکی نه چه څوک شهباز جوړ کړی نورباب ئې زر زده کیږی والله اعلم»

مجروح:

له شعر نه څه غواړئ؟ شعر غايه ده که وسيله

... شعر او ادب په دنيا کېنې ډېر لوی رول لوبولی او لوبوی ئی د حماسی په صورت کېنې ئی د جگړې هنگامه توده کړې او ځوانان ئې چرو او تورو ته ورکړی دی چه فلسفی رنگ ئی اختیار کړی نو فکری انقلابونه ئی په عالم کېنې پیدا کړی دی او که یوازې د خوش گذرانۍ او معاشقې سندرې ئی غږولی نو ئی انسان د عیاشۍ او بی مبالۍ په گړنگ کېنې غورځولی دی تراژدی ئې ډېرې سترگې په ژړا سړی کړې دی او کمیدی ئې ډېر تشی په خدا چولې دی نو په دی مواردو کېنې خو شعر د وسیلې په څېر څرگندېږی او معلومېږی د څه نورو غایاتو دپاره شعر او ادب استخدام شوی دی مگر خیر داسی لنډه فیصله به نه کوو، راجئ د انسان په ژوندانه کېنې بڼه څیر شو او د ده سلوک او رویه د ژوری مطالعې لاندې ونیسو او څه لږ نور تحلیلات وکړو او مثالونه راوړو بیا حکم کول او فیصله صادرول څه دومره گران کار نه دی مونږ د ژوندون د ساتنی دپاره خوراک، څکاک، اغوستن او پوشاک او یوې کوډلې او سرپناه ته او له درجه کېنې احتیاج لرو چه موگیده مړه شوه او بدن مو پت شو او د خپل کار روزگار وژگار شو او پخپله کوډله کېنې کېنېناستو او ځان مو د لوږې تندی او تودونې او د سرو او د غله او لېوانو نه په امن کېنې ولید، نو بیا که مو شوق کېده سندرې به وایو مگر دلته یو سوال منع ته راجئ

چه لوربه خو په وچه يا لمده ډوډۍ رفع كېږي نو دا دومره رنگارنگ طعامونو ته
 څه ضرورت دي؟ په طعام كېنې د خوشبويۍ خوش خورۍ، كیفیت پیدا كول
 حتی هغه كېنې د رنگ او نمایش په لحاظ اعتناء كولو ته څه احتیاج دي؟

دا ښكلی چينائی لوبنی، پاک او ستره دسترخوان، ډبرین مېزونه بخملي
 او پالش شوې كرسۍ گانې ډوډۍ د خوړلو په خونه كېنې د لورې د دفع كولو
 دپاره څه رول لوبوي؟ دا ښكلی صراحی، هغه بلوري گيلاس د تندي د رفع
 كولو دپاره څه خدمت كوي او به هر لوبنې نه چه را اووزی خپل خاصیت لري او
 تنده ماتوي نو ولې وائی اوبه د لوبنی له رويه چښل كېږي يوه جامه كېنې چه
 تاسې خپل ځان ونغاړئ د تودوخی او سرونه پرې خلاصېږئ مگر دا برگ برگ
 كالی د تودوخی د بندولو او د سرو په لري كولو كېنې څه دخل لري؟ كوم مزیت
 په دې لحاظ په وربښم كېنې شته چه په شړي كېنې نشته دا چه فلانی خياط ښه
 كالی گنډي او ډېرې پیسې وركوئ هغه د سكه او (برش) طریقه تاسی د سرو او
 تودوخی نه زیات محفوظ ساتی؟ د افریقا د بدویانو په كوډلو كېنې هم شپه
 تېرېږي نو دا لور لور قصرونه و مجللي بنگلې د څه دپاره جوړېږي؟

ډبرین خو ځكه دی چه بنا مستحکمه او قوي وي ام ژر نه وړانېږي ښه منم
 خو دا ډېرې ولې دومره مېږي رامېږي او صیقل كوي ئې؟ مرمرو او رخام او دا دغره
 نورې گتې خو به د كلكوالي په لحاظ دومره تو پیر نلري نو څه دلیل موجود دی
 چه دا گتې په دومره لوړ قیمت رانیسئ او پخپله بنگله ئې لگوئ؟

دا رنگ او روغن چه تاسی خپل كاله ته له بهر او له دننه خوا وركړئ دا نو
 ساړه او تاوده ښه نیسی دانو عمارت ټینگوئی د دې په معنی خو هېڅ پوه نشوم
 دانو څه معما ده دا خبری ټولی معماوی دی معما خو ځكه دی چه په خوراك
 كېنې پوشاك كېنې مېنه كېنې انسان غواړي ښكلا او جمال پیدا كړي او د
 خپلو دې اولی ضروریاتو په ترڅ كېنې خپل ذوق هم تسكین كاندی، نو ښكلا

یوه معما ده او د هغی تعبیر او تعریف او حدود ټاکل د یوې معما نه زیات فکر او دقت غواړی.

وگورئ په دې څیزونو کښې چه بنکاره په ډاک پراته د ژوندانه د دوام وسایل دی د انسان ذوق او د بدیع حس دومره اغیزه کړې چه دغه حیاتی وسایل ئی هم تسخیر کړی او جمال خپل حکومت او بادشاهی د نورو په قلمرو کښې هم کوی او د دغې وسیلی سره سم جمال د یوی غایې په څیر څرگند پړی نو د شعر او د موزیک او د رسامی دنیا خو د جمال او د ذوق خپل ملک او بلا متنازع او مدعی محروسه ده نو څوک څه حق لری چه دی د خپله ملکه وباسی؟ نه څوک دا زور او قوت هم نلری ځکه هغه په هر چا قوی دی او په هر ځای کښې د هغه فرمان چلېږی که تاسو د تلو او مسافرت زحمت په ځان قبول کړئ؟ زه به تاسې ته د هغه د حکومت اغیزه په یونو کښې هم دروښیم.

مخکښې مو وویل چه شعر د حیات په مختلفو صحنو کښې استخدام شوی او خپل رول ئی لوبولی دی دا د جمال مظهر او د حسن مداح و د ده اواز ته هر چا غوږ ایښود او د ده او ازهر زړه ته لار لرله نو خلکو د خپلو اغراضو دپاره دی استخدام کړی دی دا اغراض به کله ښه و او کله بدو منگر په دې نو شعر د خپل اسمانی او ملکوتی مقامه نه را پریووزی او چا نه دی ویلې چه شعر به گوندي بې له دې غرضه بل کار نه کوی او یا دې خپله اصلی وظیفه پرېږدی موسیقی باندي نن پروږن ډاکتران د مریضانو علا جونه کوی مگر څوک حق نلری هغه ته دارو درمل او یا د علاج وسیله ووائې پدی شلمه صدی کښې چه د سرعت او د کار او برق او د مادیت قرن مو ورته ووايه اوس هم د حسن او د جمال معابد او چت ولاړدی د دې معابدو زایرین ډېږدی.

د سینما او تیاتر او نقاش خانو په دروازو کښې د دفتر او ادارو او مارکیټونو نه کم خلک نه لیدل کېږی هغه امریکا چه د اتم بم ئې جوړ کړی او هروشمائی پری ورانه کړې ده، د بیتگ بیوتی فلم هم جوړوی او د زړونو

خونی پری و رانوی په لبراتورونو کښې که د اشیاء او انواعو په مطالعه بوخت دی هلته هالیوود کښې هم څه فعالیت جاری دی د هغه د ښارونو په کوچو کښې او د باغونو په خیابانو کښې څه مجسمې لیدلې کېږي چه نه د کوم قهرمان یادگار او نه د کوم معبود (باطل) بست دی هغه محض د جمال او د ښکلا نمایندگی کوی.

ذوق او د ښکلا عشق او د شعر سره علاقه د یوه متمدن انسان او د یوه صحرائی او بدوی بنیادم سره یو رای شته فرق دومره دی چه د بدوی قومونو شعر هم ساده او صنعت او ارتئی ابتدائی او غیر مهذب وی، واره ماشومان څه مقفی او موزون الفاظ او کلمات لری او هغه په کوچنیتوب کښې غږوی او د هغی نه حظ او نشاط مومی دا د ماشومانو اشعار په هره ژبه کښې شته ظاهراً څه معنی نلری خو د وړو خوبښېږی د اطفالو ذوق په دغه سن کښې یوازی په قافیه او وزن باندی هم قناعت کوی لیکن لویان او مشران بیا له شعر نه نور څه غواړی نو تر کومه وخته چه په انسان کښې دا ذوق او حس موجود وی شاعر به هم موجود وی او خپلې سندری په د دغه ذوق د تأمین دپاره وائی د ماشین اواز د ده نشی چپولای او د کار خلک ده ته وزگار نشی ویلای هغه کسان چه شعر محض د شعر په لحاظ نه خوبښوی او وائی دا دې په اجتماعی خدماتو کښې استخدام شی او د علم او تهذیب په لاره کښې دې ترې کار واخسته شی دا یوه ډله ده بله ډله هغه خلک دی چه شعر هډو خوبښوی نه او غواړی د شاعر په مری، گوټې کېږدی زه به د دی دواړو ډلو سره ځان له ځان وغزېږم.

اولی ډلې ته وایم زه دا نه وایم چه شاعر یو اسمانی موجود دی او د دنیا سره هېڅ کار نلری، نه شاعر د خپل محیط موجود دی هغه د خپل ماحول نه ارو مرو متأثر کېږی ښه ته په ښه وائی او بد ته به بد وائی کله به د یو روحی مربی په حیث زموږ تداوی کوی او کله به د یوه واعظ په څیر راته وینا کوی.

خو تاسو د شعر نه دا مه غواړئ چه هغه دې ضرور تاسو ته د ریاضی فارمولونه دروښیې او (دوه دوه څلور دی) په شعر کښې راوړی او یا دی د ساینس درسونه او د اقتصاد نظریې په نظم کښې نښاسی او یا دی شاعر غنم اوربشې په ملک کښې ډېری کړی، علم خپل ځای لری او شعر و ادب خپل مقام لری، علم د دې نه مستغنی دی چه هغه د شعر په زور په خلکو قبول کړو هغه دپاره بل قوت او زور په کار دی چه هغه ته دلیل او برهان وائی د قومی اصلاحاتو دپاره د تبلیغ او تنقید ډیرې لاری موجودی دی البته په هغه کښې دا د شعر او ادب لاره هم ده د دې اسلحې نه به سپری د خرافاتو د مقابلی او د قومی اصلاحاتو د تعمیم دپاره کار اخلی منگر د شعر روح به نه وژنی او چا چه شعر د شعر په غرض وایه هغه په د مری څخه نه نیسو کار به هم کوو او د ذوق او صنعت نه به سم سترگی نه پتوو که مورډا اجتماعی ماسکی دمخه لری کړو او یوه شپه او ورځ لکه څرنګه چه یو، هم هغسی ځان خلکو ته وښیو عجیبه تماشا به جوړه شی مونږ چه کله د ځان سره څه فکرونه وهو او بعضی هوسونه کوو هغه چا ته نه وایو کوم وخت چه مورډه نه تنفر او د بل په نسبت په زړه کښې علاقه مندی پیدا کړو هغه دواړه راباندې نه خبرېږې مونږ هم د خپل خیال په دنیا کښې ډېر قصرونه آپادوو او وړانوو ډېری میلی او مشغولې جوړوو، لیکن څوک پری نه خپرېږی اما د شاعر د احساساتو ریکارد (سره د دې چه اکثره خود داری او ریا کاری کوی).

په شعر کښې پاته کېږی نو یوازی هغه مه ملامتوئ او د انسان د طبیعت په لحاظ دی معذور وګڼئ او س هغه ډله چه بالکل شعر نه منی د هغو په خدمت کښې عرض کوم چه په دی صدی کښې کار ډېر زیات دی ستومانیا هم زیاته ده په دی جنجالی او پراشوبه دنیا کښې تشویش او سودا هم ډیره ده نو د دی ستومانیا او الامو دپاره د دی تشویشونو او اضطرابونو دپاره به د شاعر ملکوتی اواز (زما په گمان) د تسکین او راحت ښه وسیله وی او په بنیادم

کښې به د استوگنې او مقابلي قوه په دغه دنيا کښې زياته پيدا کړې هغه وخت چه تاسو يوازي ناست او د کار و روزگار نه وزگار ياست او مستقبل مو سترگو ته تورتم او تاريخ معلوم شي او تاسي دغه تاريخي او تربومي مشوش کاندې که شعر ستاسي په شونډو کښې يوه تبسم برېښنا پيدا کړه نو دغه تورتم به ستاسي د سترگو نه ورک شي نو دغه خای دی چه شعر خپله وظيفه سرته رسولې ده.

هغه وخت چه تاسي د منطق په زور خپل مشکلات حل نه کړل او د نا اميدۍ په درياب کښې ډوب شوي او سامو لنډه لنډه کيده نو که د شعر د يو تنفس قدر تسکين او آرامش تاسو ته له درکړي گويا خپله وظيفه ئي ادا کړې ده.

هغه وخت چه تاسو سود عناد او بدبينئ په تيارو کښې روان ياست که شعر تاسو د خو لمحو دپاره له دغه عالمه بيگانه کړي او د خان سره مو مشغول کړي يوه مقدوسه وظيفه ئي سرته رسولې ده. هغه وخت چه په دی پر اشوبه او طوفاني دنيا کښې چه بحر و بر کښې ئي د خونريزي ميدان گرم دی او په ځنگلو او صحراگانو کښې ئي درنده حيوانات سپري ته پنا نه ورکوي که تاسو يوه گړۍ شعر او موزیک په څانگو نو د ځمکي له کړې نه اوچت شي او د وريځو له ماورا نه د ځمکې دا ښکلي او ښايسته منظره او دورنما د ورايه ووينئ او دنيا مو په سترگو کښې عزيزه شي دا لويه خبره ده او شعر لوی کار کړي دی.

هو! دا اعتراض پاتې کېږي چه د شعر او ارت دښمنان به ئي په ما وکړي هغه دا دی چه مونږ وروسته پاتې يو او پورپين او امريکايان مخ کښې تللي دی هغوی دپاره د ذوق د تايمينولو او د هنر د قدرداني فرصت شته اما مونږ بايد اول گېده مړه او تن پت کړو. دلته بايد دا ووايم چه د آرت او هنر تکامل د شعر او د موسيقي وجود د کوم ټاکلي پروگرام او تقسيم او انحصار د مخ نه نه کېږي او نه شوی دی اقوامو او ملتونو داسي نه دی کړي چه څو سوه کاله اول

ئی د خپلو حیاتی ضروریاتو کار کړی وی او بیائی دی خوا مخ راگزولی وی د بشر د پیداښت سره یوځای د مذهب او مدنیت د تکامل سره څنګ په څنګ او د حیات په هره صحنه او ساحه کښې ذوق او هنریوځای روان دی او د تکامل او پیشرفت مزلونه کوی دا هنر د جماعت د نورو کمالاتو نمایندګی کوی.

هو! په یوه جامعه کښې باید تمام مدنی مظاهر ټول ضروریات د خپل حد او اندازې سره سم او برابر تکامل وکاندی او که یوه خوا مهمله پرېښوده شی او بله خوا ډېره ترقی وکړی یورا عدم توازن تری پیدا کیږی چه هغه د یوه جمعیت دپاره خطرناک دی زه د توازن طرفداریم او د افراط مخالفت کوم او افراط د یوی ردی ملکې په حیث پېژنم خو تاسی هم د تفریط خوا مه نیسی او راحی د شاعر او هنر پیشه سره صلح وکړی.

(شعر او ادب)

خادم

د غوتی زندگی

ډېری شپې ورځې تېرې شوې، موسمونه واوښته د سمندر د غاړې بادونو وربخې د ځانه سره راوړې وریځو د دغه ځای په حالت وژړل او اوبنکې ئی توئی کړي.

دا اوبنکې خوړوند شوه، بیا سیندونه شوه، او بیا ویالې شوې او وروسته د گل په شاخ کنبې وچلیدې.

خدای زده څومره علل او اسباب سره یوځای شوه او څومره شرایط وجود ته راغله چه پدغو ټولو باندی د غوتی زندگی مرتبه شوه.

د سحر نری شمال په دی غوتی ورو، ورو د شفقت لاس تیروولو د شپې پرځې ورباندې خپله درافشانی کوله چه څو د شمال په ډېره دلاساينه غوتی خپل شین داوڼ له مخه لرې کړ.

د چمن طراوت، د مرغانو نغمو، د اسمان د شنی فضا لا انتهایت، د لمر زرينو پلوشو، د سپوږمۍ مرغوبیت، د ستورو مرموزو اشارو او د کایناتو نظام ته ئې وکاته او په نیمه خوله ئې وخنډل.

چه څو بیا دې خوله خندا ته جوړوله نمر د ماسپښین ځای ته راغلې و غوتی دده خوا ته مخ واپراوه او سر ئې تیت کړو.

کوم وخت چه د نمر پرېواته له پلوه د نمر د طلائی پلوشو سره د نسیم په لگیدو د غوتی تازکی پانې رسیدی نو دی په داسی اواز چه ایله د شاعر د زړه

غورونو اوریدی شو ویل: پاکی تالره ده ای خالقا، ای د کایناتو صانعا ستا عالم خومره بنایسته دی، خومره گلالی دی او خومره وسیع؟ مگر ای خاونده! زما د زندگی وار همداو «پس له لږ سکوته» باداره؟ پاکی ده تالره زه راضی یم چه ستا د بی انتها ملک یوه ډېره، جزئی برخه په ما بنایسته شوه؟ ستا د مخلوقاتو د سترگو طراوت وگرځېدم، بلبلان را باندې وچغېدل، بوراگان راباندی والتل، د صبا وړمی زما خوشبوئی یووره او خپه زړونه ئی پې خوشحال کړل - ډېره ثناده تالره چه زه گل یم او اغزی نه یم، نمر د غروب په حال کښې و، گل خپل زړه په خپلو مړاوو پانو کښې را ونغښت او د خپل حیات په وروستیو لمحو کښې ئی یواری بیا دا وویل: «ډېره ثناده تالره ای خاونده! چه زه گل پیدا شوم او اغزی نه شوم» او ورژیده.

خادم:

د اوبنکو ارزانی

که غله او ارتزاقیات قیمته شی، خو د فصل په راوتلو رفع کپړی که کالی او لباس قیمته شی، نو بیا هم څه نه څه گوزاره کپړی. خلک وائی: «بربنده له لارې اوږی، وږی نه اوږی».

که فیشنی شیان قیمته شی نو قیمته دې شی کنه. «تجمل بیل شی دی او زندگی بیل شی دی» که اسعار قیمته شی نو د یو دولت په تصمیم ئی علاج ممکن دی چه غیر ضروری او دویمه او دریمه درجه شیونه له استعماله وغورځوی.

که دا ټول شیونه په یوه سویه ارزانه شی د یو مملکت دپاره د رفاه او اسایش وسایل لاس ته راځی اما اجتماعی سعادت او خوشبختی دغه وخت هم نه حاصلپړی. د ژوند سعادت او خوښی د مادیاتو په زیاتوالی او ډېروالی دومره اړه نه لری لکه د ضمیر په آزادی، او د روح په خوشحالی پورې. په ژوند کښې خطرناک او مدهش حال دا دی چه اوبنکې ارزانه شی ویره، دهشت او درد موجود وی او دوا نه وی.

په طب کښې د هر درد، خوږ، پرهار او تب علاج شته مگر د زړه درد او زخم د زړه د درد علاج پخپله د زړه درد دی او بس. د اوبنکو د ارزانی علاج د پول او پیسو د ارزانی غوندې ندی چه د اقتصاد کوم ماهر ئې علاج وکولای شی. او نه د زراعت متخصصان په دې کار پوهپړی.

بی دردی په یو قوم او جامعه کښې داسی یو مرض دی چه په علاج ئی فقط پیغمبران پوه شوی دی.

ای خدایه ! مونږ نه هغه زړونه واخله چه د مظلوم او بی وزلی له سترگو خخه په عبث توئیدونکو مرغلو نه خوږېږی او هغه لاس او پښی او ژبه مه راکوه چه بی لاسو او بی پښو ته صدمه رسوی او خلک ژړوی.

بپنوا:

د خاندان خولی

د ژوندون په لوی ډگر کښې هر چا هر چا زیار یوست چه ځانته د ښه ژوند لار پیدا کړی.

دوی لوړی ژورې ولټولې، هرې خوا ته ئی منډې ووهلې او هر څه هر څه ته ئی لاسونه واچول، خو تر ډیر تلاش وروسته ټولو ته دا ثابت شوه چه تر هر څه د مخه باید د علم لمن ټینګه کړی او د علم په لارښونه خپل مطلب ته ځانونه ورسوی نو ټول د علم په زده کړه پسې ولاړل، هیڅوک د ژوندون په لوی ډگر کښې بی تلاش پاتی نشول - یوازی د هغه لوی ډگر په یوه ګوت کښې یو مغرور بی علمه زلمی ولاړو چه د علم خوا ته ئی حرکت ونه کړ او د علم د زده کوونکو په ډله پسې رهی نشودی مغرور او ناپوه زلمی د ځان سره هیڅ علمی سرمایه نه درلودله یوازی د ده پر سر د «خاندان» یوه زړه خولی. وه چه د ده ټول غرور په همدې خولی. وه.

ده ته د دې خولی سیوری د همای سیوری ښکاریده او د ژوندون ټولی کامیابی ئې تر دی خولی. لاندې ګڼلی ټول بشری احترامات او انسانی تعظیمات ئی همدې خولی. ته وربلل استراحتونه، ثروتونه او خوندور ځواکونه

ئی یوازی د همدې خولی د خاوند حق گانه ده ته هغه څوک ناپوه بنکاریده چه دا خولی به ئې پرسر نه وه. دا ناپوه زلمی همداسی مغرور ولاړو څو چه د علم د زده کړی وخت ورباندی تیر شو خو ده ئی هیڅ پروا ونکړه علم ته ئی په سپکه سترگه وکتل خولی ئی کړه کړه وې ویل: «هغه څه چه د دې خولی تر سیوری لاندې کېدای شی د دنیا هیڅ علم ئی نشی کولای».

د کار وخت راغی دا ناپوهه زلمی همغسی مغرور او بی پروا په دی فکر کبې وچه «د دی خولی د خاوند دپاره باید نور خلق کار وکړی» شلم قرن راغی له دی ناپوه زلمی څخه ئی د تحصیل د پلومه وغوښتله زلمی په ډېر غرور او فخر د خاندان د خولی توصیفنامه ور وړاندی کړه او د هغی امتیازات ئی وغوښتل.

خو شلم قرن ورسره اشنا نه و، هغه توصیفنامه ئې ونه لوستلی شوه نو زلمی څخه ئی د کار محصول وغوښت بې عمله زلمی بیا خولی ورپېښ کړه او وئی ویل: «دا د کار فرما خولی ده - د کاریگر خولی نه ده؟».

شلم قرن دی بې علمه او بې عمله زلمی ته په غضب شو او د عصبی بنوونکی په څیر ئی څپپړه جوړه کړه او دا زلمی ئی په داسی ضربه له ځانه لېرې وغورځاوه چه د «خاندان خولی» ئی له سره ولوېدله او ورته ئی وویل:

«ای ناپوه او بیکاره زلمیه: دا خولی ډېره زړه شوی او له موده لوېدلې ده نور په دې خولی ځان مه غولوه او مه دنیا درپورې خندوه - ولاړ شه علم زده کړه - کار وکړه».

بېنوا:

لارښوونکي

له فريب او دروه سره نا اشنا وم مکر او چل می زړه ته لار نه درلوده دروغ می نه پېژندل د ژوندون لوبې لارې مسافروم...

له پریشانه خوبه را پاڅېدم قافله ډېره پرمخ تللې وه - یوازی زه وم چه د لارښوونکي په انتظار مې لوبې لاری کتلې، ډېر راغلل تېر شول مگر یوه هم د زړه سوی په سترگو راته ونه کتل ځینو به د گوتو په اشارو لار راوښودله خو د گوتو د اشارو لاری ډېری اوږدی وی ځینو به د دی دپاره چه ځانونه په ما وساتی زه به ئې د ځان سره روان کړم - خو چه خطر به تیر شونو بیرته به ئې زه پرلویه لاره پرېښودلم دوی به ولاړه...

همداسی د لارښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لار کښې ولاړوم - خو ته راغلی زه دې ترلاس ونيولم زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض می ستا لمنه ټینګه کړه هری خوا ته چه به تلی درپسی تلم او تا هم ما ته د لار موندلو ډاډ را کاوه... نا څاپه

موسمی توره وربخ پیدا شوه، پاران اوږلې او ریدل شروع شوه - اسمان او ځمکه په خروش راغلل لارې گډې ودی شولې: خو زه ډاډه وم چه تا غوندې لارښوونکي لرم او تا ته می سترگی وی چه د زمانی په دی توره دربیله کښی په لار راوښیې... مگر په هم هغه حال کښې تا په ډېری حیرانتیا مخ را وړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چه:

«ای مسافره لار را و بنییه - لار کومه ده؟؟» هغه وخت نوزه پوه شوم چه زما د
ژوندون د لارې لار بنوونکی یوازی زه یم - او باید زه پخپله خپله لار بنوونه
و کړم.

رښتین:

نوی کال نوی زېری

د خپلو زرینو پلوشو په حنځیرو کښې د براسونو ذری او بخری د وریځو تاپوانو ته وخیژول هلته ژر ژر له تاوه اوبه شول او بیرته د بوټو او ژویو د ژوندانه او خیرازی دپاره ځمکې ته راکوز شول.

د ځمکې په غېږ کښې پرتوویدو بوټو او شیناو د ژمی له اوږده خوب نه سترگی وغړولی، د ورېځو له جزیره راغلو څاڅکو ورله مخونه ووینځل، د نمر تودو وړانگو پکښې گرمی او تودوښی واچوله؛ د اوچتېدو، پاڅېدو، پورته کیدو قوت ئی وموند خپل ټاټوبی را والوته، په سمه او غر، کلی او بییدیا، لوړه او ژوره وگرځیده او د یوی مهربانی مور په خیرئ د ونو او بوټو د ماشومانو په سر د مینی لاسونه رانښکل، د ونو څانگی او ښاخونه، د بوټو لښتی او غنډلونه، د گلونو څوکی او ډنډرونه ئی یو له بل سره نژدې کړل د ژوند سائی پکښې وپوکه او د زیرېنډې ودې او لویښت تومنه ئې پکښې واچوله د اسمان په شنه چمن کښې هم د ژوند گړیال وغږېد، برېښنا وخنډل، ستورو ونځل، تالندو ډولونه ووهل د وریځو اوبان یوه خوا بله خوا وزغلیدل، د بالښتو او متروکو د سپینو وریځو مالوچ شاوخوا وشیندل د غرو له لمنو د لږو سپاره تاو شول منډی ترری الغاوتل غاو های هوی جوړ شو. د لویو غرونو او ناوو نو څخه هم د ژوند غږ راوخوت د سختو ډبرو له منځه د ژوند چینی راووتلې. د هندوکش او سپین غره د زړونو مینه د ابا سیند غږېږي

له غاړه غړی، ورغله د اوبو په سر د مستی، چینې راغلي او د سیندونو، رودونو دریاونو له منځ څخه د ژوندانه زور پورته شو، لنډه دا چه غرونه وجر کېدل، سیندونه و شپېدل بادونه وزغلیدل ستوری وخرخیدل کاینات وخوچیدل، د زیربندې او ودې له مخی بندیزونه لری شول، د حمکی لړمون وسپردی شو او د پسرلی بنکلی خیره را برخیره شوه د سبا باد په لری ملکونو د بنادی زبری وگرځاوه، بنایستوکی مرغی، او گلالی، بلبللی خبرې شوې په ډېره مینه، په ډېره تلوسه، په بېره بېره ئی ځانونه د گلونو د خندېدو تماشی ته را ورسول د سرو گلانو کتارونه جوړ شول او د زیرو گلونو صفونه ودرېدل د رنگ او بوی قافلی را ووتی او د خوشبوئی چوپی وچلیدی د بلبلو چغار، د زرکو کتھار، د مرغیو چوینهار، د توتیانو نغمی، د بوراگانو زمزمو، د تاروگانو او نئخرونارو د تاوسانو نخېدو زړونه په اوچتیدو او شوقونه په مستیدو راوستل. د شین بخرلی گلالی فرش د پاسه د هوسیو او کبلو د رغبتو او تپونو سپل ته ریدی او غاتول په یوه پنبه ودریدل د رنگینو او بنایست کاروان د دښت په لور د لېږد نغمه شروع کړه د شپونکی شپې لی، په حوش راغله، گلې او اوزی په مزه مزه په خر لگیا شوی، گلالی ورغومی او پی مخی وری په مستی، مستی، د شنو وښو د پاسه ورغبتل او سترگی په یوه ډېره بنایسته تماشه کښېوتلی.

جونه او زلمی هم د ژوند ذوق او د گلو شوق د باغ و بن، دښت او بېدیا په اور راښکل، په زړونو کښې د مینی یوه خرېکه را ولاړه شوه د سترگو پېمانه له نشو ډکه واوونته په پښو او لاسونو کشې نوی حرکت غزوونی وکړې له دې تولو کیفیتونو او خوندونو څخه د نڅا او اتڼ ننداره جوړه شوه د توروربل میرمنو د گلانو غنچې په لاس د شینکی چمن په غیږ کښې د خوندوری نڅا، رنگینه تماشه وښودله، د پاولیو او سپینو روپو ډکه لمن د تاوس د رنگینو او گروو څانگونو په شان تاو را تاوو چورلیده د امیدونو غوتی گل شوی، د آرزوگانو گلونه و مسیدل مېنه د شوق په ټال کښې وزنگیده، خوندونه په لپو

لپو و شنیدی شول د ژوند د ناوی په سرکو شونډو د نازنری خدا وغورږیده
 گډگوتی زلفی خوری وری لاری گوری ځنی د نیسم په پستوگو توتار په تار
 شوی په دی نشه ایزه نڅا کنبی د خوږو ارمانونو پاکو مینو سترمنو آرزوگانو
 او سپیڅلو امیدونو ماشومان وزنگیدل گلالی سندرغاړې د ورینمینو غاږو
 له پستو غږونو سره د اتن په میدان ورگډې شوې.

داودی نغمو یوه بله شان تماشه جوړه کړه، سترگو یو داسی خوند ولید،
 غوږونو یو داسی تال واورید چه په عمرئې نه اوریدلی او نه لیدلی و.
 د ذوق غونچې په زنگیدو وراغلي او د مینې غوتی په غوړیدو.

د نوی کال استاځی او د نوی ژوند قاصد په ډېر درز او دروز دا کسوس په
 غاږو د بنایسته بلخ په ورشو د هرې رود په څنډو او د غور په غوړی مرغې د
 بست په لرغونو مېنو د هیلمند په گل کڅونو د قندهار او کابل په دربارونو د
 غزنی په یادگارونو د پکتیا په زړو دیرو د بولان او گومل په تاریخی درو، د
 کسی غره او سپین غره په څوکو د خیبر او تاترې په ترو د سوات او پنیږ په
 سردرو د باگرام په باغ و بڼ د چترال او گلگت په ځنگلونو د بستی او گوادریه
 بندرونو کنبته پورته وگرځید او د ابا سیند د غورځنگونو تماشی ته ودرید.
 لنډه دا چه د پښتیانا ټوله سیمه ئې وغوښتله او په بنځو او نرو، وړو، پیغلو او
 ځلمو ئې د نوی ژوند او نوی کال زیری وکړ.

دا زیری د پوهی او لوړتیا د ودې او ترقی د یووالی او نزدپوالی زیری
 دی، د دې زیری ټوله پوره معنی دا ده «چه د پښت (افغان) سا ووتوکم پخپله
 لرغونی پلارنی خاوره او ځمکه کنبی د خوشحالی او ترقی خپلواکی او
 سرلوړی بڼکلی ژوند وکړی او د پوهی او مدنیت په لاسونو د مینې او محبت
 په غیر کنبی ځان له د ورورولی او پښتونولی یوه نوی دنیا جوړه کړی، لوی
 کال او نوی پسرلی د نوی سیاست نوی فکر او نوی ژوند نوی زیری دی».

رښتین:
د هند سفرنه

د مشهد لیدنه کتنه

ماسپښین په دوه بجی د افغانی قونسلگری سرکاتب راغی او له ده سره د تفریح دپاره ووتم د مشهد په نوی ښار کښې تر اخره لارو خو کومه خاصه دلچسپی مو پکښې پیدا نکړی شوه بیا مو په «گلشن» کافي کښې جای وڅکله د کافي وضعیت، موقعیت هرڅه ښه و مگر په چوکيو کښې د آرام په ځای نارامی لیدل کیده د دې کافي ټولې چوکۍ د وچو لرگیو یا په بله ژبه پښې لرونکې درې وی سرکاتب وویل: چه دا په ټول مشهد کښې ښه کافي دی چوکۍ اکثرې د میلمنو په انتظار کښې خالی پرتې وې، بیا ماښام ته نزدې سرکاتب په قونسلگری کښې خپلې خونې ته بوتلم دی ځانگړی په یوه کوټه کښې اوسی چه له پنځو کالو راهیسی ورسره آشنا دی د دی کوټی جغرافیائی وضعیت دومره خوند راکړه چه د مشهد له ټول بازار نه هم زیات خوندورو.

د دی وړی کوټې په منځ کښې وړه بخاری لگېدلې وه نمر خاته څنگ ته چپرکت سرته ئې میز، کتابونه او د دارو بوتلو نه ښکاریدل چه په جنوبې گوټ کښې دریشې جامې، او نور شیان زورېندو.

په شمالي کونج کښې د مشهد د ښایستو کومرغیو پنجری څوړندی وی. په دوو پنجرو کښې د جوړه مرغیو او دوو نورو کښې د یوی یوی مرغۍ نری اوازونه اوریدل کیده د شرقې خوا په گوټ کښې په یوه بله پنجره کښې یوه مرغۍ په هگیو ناسته وه د د دی کوټې د ښایست دپاره ئې بچې پیدا کول، د

دی مرغیو ښی زېربخښې او له چوغکې څخه لږی وړی وړی وی، دی مرغیو ته «کنډی» وائی چه تش په یوه نری او ازښې خلک ډیری پیسې ورکوی.

د کوتی په شرقی او جنوبی دیوال د دوو تابلوگانو منظره دومره راښکونکې وه چه یو شاعر یو ادیب خو پریږده یو بې ذوقه او بې شعوره بنیادم به هم تری سترگې بل خو ستنی نکړی شی. تا به ویل: چه د دی تابلوگانو رسم گراو کشیده گرد خپل فن ټول مهارت خرڅ کړی و. دا تابلوگانې په اصفهان کښې د کوم ماهر فن کار او انځورگر په ساحرانه گوتو رسم شوی دی او تعجب دا دی چه دا ټول رسم او انځور د ټوټې د پاسه ویستل شوی و ما د کاغذ د پاسه دغسې صفا او ښکلې نقش نه ولیدلی چه د ټوټې د پاسه مې ولید د انسان د مرموزو او پټو کمالونو یوه بله پرده راته ښکاره شوه،

د مولانا او بو الکلام ازاد خبره چه حسن هر ځای حسن دی په او از کښې وی که په څیره کښې وی که په بل څیز کښې وی دلته د دنیا ټول حسن د دی تاپلو په رسم کښې یو ځای شوی او مجسم شوی و. تابلو یو گز پلنه او دوه گزه اوږدوه، په دی تابلو کښې د ناروند د جگو جگو ونو د یو شین باغ په خوا کښې د سپینو صافو او بو یوه ویاله بهیده د ویالې په غاړه د فطرت ټوله طبعی منظره په پوره مهارت تردی چه د او بو په غاړه واړه واړه پوتی او د ښو پانی هم د رسام له نظره څخه نه وی پاتې شوی په دغسې رنگینۍ کښې یوه ښکلې ښاپیری، چه د غټو غټو سترگو په ښو کښې ئې د او بو مرغلي ځورندې وی او د کودې کودی خورې وری زلفې ئې په اوږو راخوړې وی په ویاله کښې د لمبا په حال لیدل کیده تا به وی چه د او بو په منځ کښې د بلورویو غر پر کیرې او د سپین برېښ په رڼا کښې ئې او به سپین زر شرموی.

د رنگینۍ ښایسته دوپتی یو سرد اوږی د پاسه او بل پلو ئې په یوه سینه او بزاند ترزنګنو پورې ځوړند برېښیده دا په څنگ او اړخ دا شان ولاړه وه چه د پردی ځایونه پټ او د سینې اننگوری د ډوډو لاندې د بلورو او جمال په رڼا

کښې ځلاند او پرکیدونکې ښکارېدل بل خوا ته د باغ په سر کښې د ويالې خوا ته نژدې د يو ډېر مست او په دوو پښو ولاړ اس د پاسه يو ښکلی پيمخى ځلمى په داسې شان رسم شوى و چه بس دا اوس د باغ خوا ته را رسيدلى دى او د دغى پيغلى په ننداره ځاى په ځان بې خوده ولاړ دى يوازې دى نه بلکه د ده داس د مستۍ واگى هم سستى شوى دى او د حسن د سنگر په لور يو قدم هم نور مخکښې نه شى اخستى.

منظره نه وه قيامت و تابلو نه وه آفت وه د نقاشۍ او کشيده گړۍ سحر کارۍ خو هسې قيامتونه را کوزوى او بيا چه دا نقاشى د بنيايست او جمال د کاملې نمونې يعنى لطيف جنس نمايندگى وکړى نو بيا خوترې په الفاظو کښې تعبير کول يوه مشکله معما شى ستاسې به سودا شوې وى چه دا رنگينه دومره لطيفه تابلو د چاوه؟

گورئ زه به ئې درته ووايم خو په زړونو مو گوتې کيردئ چه توپ ونه وهى او له گوگل څخه نونه اوزى تابلو د شيرين او خسرو پرويز وه هغه شيرين چه فرهاد ورپسې غرونه سوري کول او هغه شيرين چه خسرو پرويز ورپسې د شبديز په بڼه شان ملکونه د پښو لاندې کول.

بله منظره هم د غسې وه ده نويو په شين ځنگله کښې يوه پيغله د ويالې د شگو په غاړه کړه و لاړه ښکارى او سپين اندامونه ئې د لمر پلوشو سره د آينه برقى مخابره کوى ما سرکاتب ته وويل چه دا کوټه خو د يو شاعر او يو عاشق کوټه ده د دغسې ښکلو منظو سره بڼه شعرونه او بڼه بڼه او ازونه ښائې ده وويل زه په خوله څه نه وایم زما هر څه په زړه کښې دى ما وويل هوا ته په چپه خوله شاعر او په پټه خوله وياند يې شاعرانه ذوق په تا کښې دغسې پټ دى لکه يوى چه دت گل په پاڼو کښې يوازى له سترگو څخه پټ دى.

قندهاری رشاد:

زړه زړه نه دی

ماخوستن چه دی¹، بیدیده د نوی ناوې د وصال بیتابی هڅې ئې د غوچل وره ته د تمبې ایښوول له خوا او خاطره ایستلی وو، سهار وختی چه ور معلومه شوه چه: برایی لیوانو څومره څیرلی دی د پسرلی د تنا²، غونډې وغړومبید، سره وایشید، پر له تاو شو د قهر ټکه³، ئی ستا پر تنکی او نازولی ژوند پر یوتله، وبلله. او بی رحمې منگولی ئې په خورا شدت او تلوار ستا لور ته د اوږدې شوې د ککړې تر خوروورو⁴، ویښتانو ئې ونيولې او د خواږه خوب له تاوده بستره ئی د خونې د وره خواته رځې کښلې.

وی، نه می هېریرې...

چه د ژمی د خلې په هغه وچه یخ کښې چه کانی سره چاودل ته ئې په شنه خره⁵ په وهلو ټکولو، شلیدلی گرابې، ییلې پښې، لڅه ککړی او له خوبه

1- پښتنې میرمنې د میرو نوم نه اخلی او غایب واحد مذکر ضمیر (دی - ده) د غیاب په حالت کښې استعمالوی.

2- تنا تالنده (رعد).

3- ټکه تندر (صاعقه).

4- خورو خپرو.

5- شنه خره سهار وختی.

ډکې سترگې له کوره وشړلې، له ساړو څخه دی زامې سره کړپیدلې، گگړ وزی¹، اخیستی وې په نازولی سرت²، کنبې دی وینه وچه شوی وه مینس پاتې وی چه دا بلا څله راباندی نازل شوه؟؟؟

او پلار تربورولی ما ته تربور شو؟؟؟

وی. وی نه می هېرپرې چه په دغه حال کنبې دې شونډې مری مری کبدلې³، خو ونه پوهېدمه چه د بېرحمی چپلاخی له بېرې دې ریغ ترخو له نه خوت او که دې د ځوانی. د رانژدې پسرلی غرور پر خوله لاس نېولی وو؟...

تودی اوبنکی په رنځورو سترگو کنبې د ورې هیسته رغبتلی خوو نه پوهیدمه چه د ظالم پلندر د قهر بدلې بڼې له پرتمه دی رابهولای نشوای؟

که دې پښتنی ضبط د سترگو په گاتو کنبې تمولې؟؟

په هر صورت نه می هېرپرې چه اوبنلی سترگی دی د لور او مرستی په هیله د مرگی په خوړو پرتی مور ته مړې مړې را اړولی او پر گام گام دې تر شاکتل خو افسوس چه نه می په مړ ژوانده زگېروی او سوی کوربل⁴، کنبې دومره اثر و چه ستا د تاند⁵ نازولی سرت او د هغه مال په تاوان د لیونی شوی دماغ د ظالم او غبتلی لاس ترمنځ گوانس⁶ وکړی شی چه ستا د نیمه خوا پلار

1- گگړوزه لړزه، ربرد.

2- سرت صورت (جسم).

3- شونډې مری- مری- کیدل د ژړا په شروع کنبې د شونډو قبض او ضربان.

4- کوربل: چیغی- بغارې- غلبلی.

5- تاند: تنکی - تازه.

6- گوانس منځگړیتوب، د جنگ ممانعت.

د تربورگلوۍ او زما بې بختی د اجباری مروښۍ په حکم ئی در څخه غضب کړی دی او نه می په غړو غامو کښې دومره توان وو چه لویدلی ریزیدلی په ناروغه ځان دریاڅم، پر سر دی لاس راکاږم، اوبښکی دی وچی کړم، په خوا پورې دې ونیسم او پرېبوزلی یتیم تا به او معصوم مظلومیت دې یو څو تودې غټی غټی اوبښکی توئې کړم نه می هېرېږی چه کله ستا وروستیو کتو د ځوانی مرگ پلار د هغی قلاله وره څخه چه تا د ژوند ۱۲ کاله بشپړ پکښې تېر کړی وو په خورا حسرت او نامېندی خدای په امانی اخستله هغه دوی تودې او غټی غټی اوبښکی دې چه له پر له ایشیدونکې ژړا څخه راوتلی او پښتنی ضبط په لیمو کښی تمی کړی وی بې اختیاره پرېارخوو را وبهیدلې او د گرابو په څیرو، ولو کښې ورکې شوې- ونه پوهیدمه چه ستا زړه د فوری بی اثرۍ په ملاحظه بېرته ژر وزغملی او که د انتقام پربښتې خوندي کړې چه بیا به ئی د ده په لیمو کښې د اوو دانو¹ په څیر را څیژوی په هر صورت ته ولاړې خوستا دا دوه څاڅکی اوبښکی زما پر زړه لکه دوې سکروټې تر اوسه پرتې دی او زخمی زړه می لکه سوی پتنې د کوگل په فانوس کښې پلیتکی درپسې وهی.

ته ولاړې خو زما مینه لکه سیوری درپسې ده، روح می د یوه وحشی اړمرغه غوندې تپیرې چه زرد بدن له قفسه درپسې والوزی او هغه لوړ واک ته چه ستا د مظلومیت صحنه په خورا بی نیازی گوری او هېڅ نه وائی د یوې مهجورې مور د زخمی زړه دا عرض په خورا تلوسه او بی تابۍ وړاندې کړی چه:

«د یتیمو دا سویلی څپې چه ستا د، درانه عرش کلکې ستنې لږزولای شی، نو د یوه واره زړه د غوښو نازکې پردې ولی ښورولای هم نشی؟؟»
خو یقین لرم چه عرش به د زلزلې په ژبه راته ووايي:

«له زړونو چه رحم او عاطفه وزی خای ئی قهر او سبعت نیسی هغه وخت،
نوزړه زړه نه دی او تاسی د زړه په سترگه مه ورته گورئ».

الف:

دوه دهقانان

دهقانانو د منی فصلونه ټول کړه او د کروندی کارونه تمام شوه، هر چا خپله غله کور ته وپورته او خپل وابنه ئی په ځای کړه، د ژمی واورى شروع شوى، هر څوک تیاری غلی ته کښېناست نرخونه له پخوا نه جگ لارل، د پروپی قیمت یو په دوه شو.

یوه دهقان فکر وکړ چه اوس د قلبی غوایان خپله نیمه بیه په نس خوری او یو پنډه وابنه پنځه روپیـ خرڅېږی، بڼه به دا وی چه خپل غوایان خرڅ کړم او په وښو خرڅولو هم دیری پیسی پیدا کړم چه ژمی تیر شو او پسرلی راغی بیا به د یوې دپاره غوایان واخلم خپله دهقانی به کوم.

بل دهقان غوایی نه درلودل هغه هم ده غوندې هونبیار او د فکر خاوندو، هغه وویل چه اوس ژمی دی غوایان په نیمه بیه لاس ته راځی نو راشه همدغه اوس غوایان واخله او پسرلی ته مه گوره ځکه چه هغه وخت دغه نرخ نه پاتی کېږی. دا دوه هونبیار دهقانان په سودا کښې جوړ شوه، او هر یوه دا ومنله چه دغه سودا دده دپاره سودمنه ده.

په دې سودا کښې دواړو خپل عقل او فکر بڼه جنگولی دی مگر دا یوه قیمار دی چه وړونکی ئی لانه دی معلوم. انسان که هر څومره عمیق او دقیق فکر وکړی بیا هم د یوه شطرنج باز مثال لری چه ټول فکر ئی د قمار په لوبه کښې خرڅېږی او بې د چانس له موافقته لوبه نشی وړلی. دا دوه دهقانان هم په

حقیقت کنبې شطرنج بازان دی او هغه چالونه شطرنج بازان ئې د آس او پیل په وړاندې کولو او بیرته کولو کنبې سنجوی دوی ئې د غوایانو په خرڅولو او اخیستلو کنبې له نظر لاندې نیسی مگر دومره خبره ده چه دوی له یوه چاله زیات نشی سنجولی او فکرونه ئی له ابتدا نه انتها ته تجاوز نه کوی هغه یو د ونبو گرانی وینی د غوایانو ارزانی نه وینی دغه بل د غویو ارزانی ته ملتفت دی د ونبو قیمت ته بی پام نه دی.

د غویو خاوند چه خپل غوایی په هغه بل خرڅ کړه هغه مجبور شو چه د ده وابنه هم په گران قیمت واخلی او خپله کڅوړه تشه کړی.
د دوی سودا خو سر و نیوه اوس به گورو چه چانس او طالع له کوم یوه سره ملگرتیا کوی او دا بیع د چا په گټه تمامیری.

په دې انتظار کنبې څه موده تېره شوه، پسرلی لانه وراغلی چه ټاکو راغی او دهقان دواړه غویان په تیره چوپړکی حلال شوه لومړی دهقان پخپلې هوبنیاری شکرونه ویستل او بل ئی چه زه پوهیدم چه زنده جان مال مرگ او درد لری هسی نه چه د څاروو مرض راشی او لوی تاوان راواوړی نوراشه خپل غوایی خرڅ کړه او پیسی نغدې کړه په کور او کلی کنبې به یوه او بل ویل چه د غوبو پلورونکی هوبنیار وگټه ئی وکړه هغه بل کم عقل و ځکه بی تاوان وکړ.

هر کله چه د لومړی دهقان هوبنیاری ټولو ومنله نو هغه بل خپلې ناپوهی ته ملتفت شو او گمان ئې کاوه چه هغه په رښتیا دغه ورځ لیدله او زه خدای روند او کون کړم چه له پسرلی نه می د مخه غوایی واخیستل.

څو ورځی چه نوری هم تېرې شوې د لومړی دهقان په کور غدی ولوېده دی کم بخت ووژل شو او پیسی غلو ویوړی. دا ټاکو د غویو له ټاکو نه هم بتر و چه هم سرلارې او هم مال. په کور کنبې یې کونډه او بیتیمان پاتې شول چه خپل خوراک او پوښاک ته حیران و، هر چا به ویل چه نغدې پیسی په کور کنبې ساتل همدغسی کارونه لری ده غریب د څاروو مرگ او درد لیده او خپل مرگ

ئى نه ليدده دغه وخت دا معلومه شوه چه دوهم دهقان يعنى د غويو اخستونكى ترده هونبىيارو د هغه بلا په مال ولگيده او د ده په خان شوه اوس نو ده خپل بریت تاوول او خان ته ئې عاقل خان ويلى.

دغه وخت پيښو او حوادثو دا خرگنده كړه چه د دهقانانو په پوهه او سنجش كښې څه ډېر فرق نه و دواړه لكه د يوه خره غوړونه برابر و يوه كه د غويو مرض لېده، د توري شپې غله ئې نه ليدل هغه بل چه له غلو نه خبر و د غويو مرض ورته نه و معلوم.

وگورئ: پيښې او حوادث زمونږ په قضاوتونو او فيصلو كښې څومره دخل لري كه د دهقان په كاله غدى نه وای لويدي لې هونبىيارى ترينه هيچا نشوه وړلى مگر كله چه غلو د ده سر او مال وپورې هر چا پرې د بې عقل فتوا كړه. دا ده زمونږ پوهه او هونبىيارې.

الف:

دوه جنازې

په يوه ورځ په يوه ساعت کښې له يوې شفاخانې نه دوه جنازې راوتلې هغه يو د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و د هغه جنازه څلورو تنو په اوږه را آخستې وه. د دې په جنازې پسې بې حساب له لوی او واړه موټرونه روان و.

هغه يوه وينه نه درلوده ځکه مړ شو. د دغه بل وينه زياته شوې او تېزه شوې وه. ځکه ئې ژوند ونشو کړای.

دوی دواړه مړه شو مگر مرگونه ئې يوراز نه و او مرضونه بيل و يوه د نورو وينې هم ځکلې وې او دپته محتاج و چه ډاکتران ئې له وجوده وينه وباسی. بل ته چا خپله وينه نه وه پريښې او بې وينې و.

يو د افراط او بل د تفريط له لاسه مړ شو، هغه چه فقير و او په فقر الدم مړ شو د هغه له مرگه د باختر اژانس هېڅ خبر نشو، د دې بل د مرگ اطلاع اخبارونو په ډېر تأسف اخستې وه او د جرايدو مخونه ئې په ماتم کشې توره شوه.

دوی دواړه يو بادار او بل مزدورو، څه موده پخوا بناغلی پادار رنځور شو ډاکتر د مزدور وينه د رنځور په وجود کښې انجکشن کړه، د مزدور قوی وجود کمزوری شو او بادار په لږ وخت کښې د هر راز خوراکنونو په زور او د عیاشۍ په وجه په فشار خون مبتلا شو.

چېرته چه دغه شان باداری او مزدوری وی دغه شان کارونه کېږي او د یوه په خای دوی مری.

یو کمزوری کول او بل قوی کول د دواړو په مړینه تمامېږي او د ظالم او مظلوم عاقبت همدغه شان وی.

مونږ دا راز مرگونه طبیعي گڼو مگر په حقیقت کېږي قتل او مقاتله ده چه د وینو پور ورته ویلې شو.

په دغسې مرگونو کېږي هم قاتل او هم مقتول شته مگر ز مونږ پوليسان او حاکمان پرې نه خبرېږي. او داسی معنوی قتلونه له نورو نه دوی ډېر کوی.

دلته دا عادت دی که چا څوک په ټوپک وویشت یا ئی په چرو وواهه پوښتنه ئی کېږي، مگر که چا د چا ډوډی وخوره او هغه له لورې مې شو دغسی قاتل ته سزا نه ورکوی دغه راز مقتول ته څوک شهید هم نه وایی او نه څوک پری تې تری.

په رښتیا چه مونږ ډیر ظاهر بین یو او حقایقو ته نه یو ملتفت زموږ ډاکتران هم مونږ غوندی دی او په دې نه پوهیږي چه اصلی مرض ظلم دی او حقیقی علاج عدالت دی.

ژواک:

دعا

هلته چه د سوداگری بازار ډپر تود وی او په هر سلام کښې سل غرضه پټه
وی هلته چه اسان د انسان د مرئی کولو دپاره وی.
هلته چه عزة النفس لکه جوار او اربشی خرڅیږی.
هلته چه علم فروشی او فضل فروشی رواج لری.
هلته چه معنا د مادي غلامی کوی.
هلته چه افتخار په ذلت حاصلوی او سرلوری په سر تپتی. پیدا کېږی لویه
خدایه. زما د ژوند بستره په دغسی ځای کښې مه غوروه، زه پدغسی ځای
کښې ژواک نه غواړم.

بختانی:

د غابنو ایستل

څلور غابنونه مې وویستل، درې په اسانۍ ووتل او یوه ډېر تکلیف راکړې،
هغو د ریو ډېر دردونه تیر کړی وو، او دې بل پېرسوب درلود.
یوه حکیم وویل: مرگ هم دغسې دی.
چا چه ډېر دردونه او کړاوونه تېر کړی وی مرگ ئی آسانه دی او که ځان ئې
غټ کړی وی نو ځکندن ئې گران.

بختانی:

د ژبی نعمت

خبری ئی نشوای کولای، ژبه ئی نه چلېده، د لاسونو، سر، سترگو او
اعضاؤ په حرکاتو یې خپل مطلب ادا کاوه.
د گونگې غټ او جسیم بدن د افادی په لحاظ د وړې ژبی قدرته کار نه
ورکاوه د عقل خاوندان د ده په اشارو څه نه څه پوهېدل یو ساده پیدا شو، د ده
حرکات ئی د ځان تحقیر وگانه خپری یې ورسره ولگولې.
ټول حاضرین خواشینی شول.

دې منظرې ما ته د مدرسې کار را کړ او د بې ژبې قوم په حال پوره پوه شوم
له اشارو څخه مې درس واخيست او په اشارو مې تېر کړ هوښيارانو ته به
دغومره اشارت کفايت وکړي.

صداقت:

رزان خیز

بازار ته و وتم، په جیب کښې می ایله یو شپاړس پولی و د قصاب دوکان ته ودریدم چه د دې غوښه راکړه، هغه چاره په بیلو رابنکله، زما لاس ته ئې وکتل و ئې ویل د یو شپاړس پولی غوښه؟؟ د ده نه تیر شوم د نانباي دوکان ته ورغلم شپاړس پولی مې ورته ونيو چه ډوډۍ راکه، د زنی خورنکړی تارونه ئی و خو خېدل موسکی شو په ملنډوئې وویل: «نموشه» د بزازی دوکان ته وریدم شپاړس پولی مې وراوړد کړ لالا د دې رخت راکړه- د بېرو بریتونو لاندې ئی د شونډو موسکا په زحمت لیدل کیده مخ ئی واړه اوه خپل انډیوال ته دې کا: «خان د شپاړس پولی رخت غواړی»، د ده تر څنگ د میوی دوکان ته مې مخه کړه ورته می وویل: کاکا د دې شپاړس پولی انگور راوتله؛ ورمیږئې کوږ کړ «برو ملا خورک نشده».

ما د ځان سره چرت واهه چه کاشکی زما په جیب کښې هم د نورو غونډې ډېر شپاړس پولی وای چه اوس می ...

په دې کښې مې د یو سوالگر «د خدای په نامه یو شپاړس پولی» غږ د چرتونو سلسله پرېکړه چه کاته می د عمومی سرک په څنډه نیم برینډ په یوه پښه شل ماشوم ناست دی د یخنی نه رېږدی په یوه سالگیا دی: د خدای په نامه یو شپاړس پولی، ما چه د شپاړس پولی نه بل کار نه شو اخیستلای هغه مې د ده په لاس کښې کینبود. او ده په پرله پسې گردان گږو دعاگانو د محبت او

مایوسی، نفرت او خوشحالی نه په گډو د نظر دا را وښوده چه د شپاړس پولی په مقابل کښې ئې خپل مات زړه ما ته تسلیم کړ نو دا راته څرگنده شوه چه په دې بازار کښې د هر څه نه د زړونو عرضه ډېره او تقاضا لږ ده.

حمزه شینواری:

گله!

ستا د دې ملالې خدا وچه څه ده؟ ستا په رنگین لغت کښې به د پرېشانی او زړه چاودون مفهوم همدغه وی نو.

که نه دا خدا د فطرت د پرویتو رازونو ترجمانی کوی؟

څه خوشته چه بلبل درنه د خپل فریاد جواب و غواړی او ته ورته په خاموشه خدا سر شی د هغه جواب وشی او د هغه چیغې سورې هم سوا شی لږ خو مې پوه کړه چه بلبل څه پوه شی؟

فطرت ټوله شپه ستا د یوې خدا دپاره اوبښکې توی کړی او ایله چیرته سحر سحر له ستا یوه مسکا ښکاره کړی هغه ستا د فتر په دې طریقه خو رول غواړی؟ د نسیم دا مسته چه په هر قدم د یو تین دک سره مخ کېږی چرته روانه وی؟ هغې سره څه وی که د څه د حاصلولو ارمان د خود نه ویستی وی؟

معلومېږی چه ته د ژوند په راز پوه ئې او ستا هو! ستا نه د ژوند پور اخستل او راز زده کول ضروری گڼی ته د فطرت د پرېشانی او ژړا یو خندنی جواب ئې ستا په پرېشانی کښې جمعیت غزوونی کوی... ته په دې پوه ئې چه ستا کاینات ستا خپل نه دی ته صرف د رسولو یوه- ذریعه ئې... ته په دې ډېر ښه پوه ئې چه ستا خوشبویی که هر څو چمن زاده ده لکه چه په هغې کښې ستا او ستا د چمن قسمت نشته هغه ستا د محیط او ماحول برخه ده نو ځکه ته ورته په خدا او پرانستی غېږ په مخه ښه وائی؟

بیا رو رو ستا نازکی ستا نه رختتبری ستا په صورت د فنا عمل جاری
وی او رو، روو، ژرپزی خو په خندا کنبې دی هیخ نه رایی. بی شکه د خپل
محیط دپاره... قربانی ورکول خندا... او مسکا پیدا کوی او د خندا په ظاهره
پرېشانی کنبې... جمعیت پت پروت دی.

میرمن عظمت:

ته لړم نه ئې!

زه بنځه یم ته نارینه... لیکن خبر ئې؟ چه ته څنگه نارینه شوي؟ که ته فکر وکړی نو یوه زمانه وه داسی زمانه چه ته هیڅ هم نه وې... هو! ... ته هیڅ نه وې بالکل په نشت حساب وې ما تاله د خپل زړه غوښې او د ځیگر وینه درکړه لوی انسان مې کړې نارینه مې درنه جوړ کړ لیکن نن چه ته نارینه شوي ستا متیو کښې زور پیدا شو نو ته ما نه زما حق شوکوی زما مری، خپه کوي او ما خورې ولې؟ صرف په دې وجه چه زه بنځه یم؟ کمزری یم؟ او د خپلو متیو زور مې د زړه د غوښې او د ځیگر د وینې په شکل ستا متیو ته درکړې؟ آیا دا نرتوب دی؟ ...

دا انصاف دی؟ ... دا انسانیت دی؟ ... نه دا نه نرتوب دی، نه انصاف، نه انسانیت دی دا د لړم فطرت دی لیکن ته لړم نه ئې انسان ئې او زه ستا موریم نو دی دپاره ته د خپل انسانیت ثبوت ورکړه او خپله مورمه خوره.

عبدالخالق «خلیق»

پیر

زمونرد کلی یو تکه دار «زرمک» کښې میکه اخستې وه د هغه سره د یوه مسود څه معامله وه چرته په حساب کښې د دواړو جگړه شوه او د دواړو د فیصلې دپاره تحصیلدار منصف مقرر کړ.

منصف دا ډول فیصله وکړه چه یادی تکه دار قسم و خوری او یا دې مسود خو چا چه قسم کولو نه منع وکړه هغه په پروی تیکه دار ته معلومه شوه چه مسود په ناحقه په خدای هم قسم خوری او په قرآن هم مگر په «پاونده ملا صاحب» چه د هغوی پیر دی قسم نه خوری، نو تیکه دار په دې تینگ شو چه په پاونده ملا صاحب دې قسم و خوری، مسود ډېرو وې چه په خدای قسم کوم په قرآن به قسم وکړم مگر تیکه دار ونه منله، اضر مسود دی ته تیار شو چه ځکه تیکه دار دې قسم وکړی خوزه به قسم پرېږدم.

د تیکه داریو هونسیار ملازم و هغه پت مسود ته وویل چه زه د تیکه دار نه سخت خپه یم او د هغه په گټه خوشحاله نه یم زه ستا د فایدې دپاره یو چل دربنیم تیکه دار په خدای قسم کوی، په قرآن قسم خوریر مگر ته دې دوه وسره قسم مه ورکوه او ورته ووايه په بابو حیدر صاحب قسم وکړه، مسود ووي بابه حیدر څوک دی؟ هغه ووي بابو حیدر صاحب زمونرد وطن یولوی پیر دی.

ماستر عبدالکریم:

پاکه پانه

پانې په خوڅه قسمه دې، دونې پانې د گل پانې، د قرآن پانې، د ژوند د کتاب پانې او د تماکو پانې، سره د دې چه هره پانه پخپل خپل ځای ډېره درنه ده خو په ټولو کبني د قرآن پانه ډېره پاکه او مبارکه ده، مگرزيات کارنن سبا د تماکو له پانې نه اخستې شي...

یوازې کور؛ کوڅه، حجره، ډېره، پوله، پتې نه دی چه گنې د تماکو د پانې پېریان پرې ناست دي.

که د سگرت په جامه کبني سکول، کالج، دکان، دفتر او بنکلو ماڼو ته ورسېده نو هغه ده د نسوارو په ډبلی کبني د جمات محراب کبني ناسته ده او ان د ملا صاحب نه سرسايه اخلي ولې ډېره موده کېږي چه د چين ماچين بناپيرو زمونږ دی وطن ته يوه نوې پانه او وړیده او دا وطن د دی پانې دومره خوښ شو چه خپل ټول قام قبيله ئې ورپسې په کله راوستلی او نومې پانه ئې شاته کړه.

دا پانه د رنگه توره او د خوی نه ترخه ده خو بيا هم د خلقو تن وجود دی او هر سړی ورته دومره متازه دی چه بې د دې د اجازی نه د کوره بهر ته نشې وتې بس د هر چا د کور ميرمن ده، دی ته د چايو پانه ويلې شي، پخوا به خلقو سحر سبا په جمات کبني د قرآن په پانه سترگی غږه ولې، ولې اوس خو چه ئې د چا يو پانه بنکل کړی نه وی د قرآن پانې ته کتلی قدری نشی.

که چای د خوی نه ترخه ده نو خواره ئی هم شته که د پتې ته دې وړاندې کړه نو مقدمه به وگتې که په وکیل دی ووهله نو رښتيا په درله دروغ کړی او دروغ به درله رښتيا کړی چه د تانې تحصيل د واکدارو د چا يو غم کوی نو بيا سپين

بازگرزه خیر دی که بی لیسنه توپک ساتی او که غلا غلطې او جواری کوی که
دعوه گتې قاضی صاحب باندی ئی نوش کړه که مړی بخښی نو ملا صاحب ته
ئې هبه کړه.

صاحبزاده محمد ادریس:
دیپغلی کتاب خخه

د دعوو وکیل

زما دفتر د قصه خوانی نه بهر د اسلامیه کلب عمارت کښې ونهه بجی ورسیدم... منشی راته ووی.

«جې پوه زنانه زما کمره کښې ناسته ده هغه ستاسو په خدمت کښې خه غرض کول غواړې رایې ولم» ما سر و خوزوو. هغه بنځه راوسته هغه په ډیر بد حال وه ما ترینه تپوس وکه: «تروری خیر خودی؟» هغی ووی بچیه که خیر وای نو ما به په دې سردی او خاڅکو کښې دلته خه کول.

دایی ووی او په ژړا شوه... او بیایی ما ته لاندینې واقعات بیان کړه: خدای دی بادشاه که، د سرگل شی، باغ باړی شی مور و پلار دې خدای په خوړو ماړه که، زمونږ په شان د غریبانو سره خدای دی او ستا په شان د خدای بندیان دی.

زه د سپینې وړې او سیدونکې یم او د سید خان کنډه یم. خاوند مې پروسه کال نه بل کال مړ دی، درې اولاده مې مړه دی او اوی د خدای مال دی یو هلک دی او دوه جینکی مشره جینی مې پروسه کال واده کړی ده په غریب آباد کښې زوی می سر بلند خان سره نوکرو او کشری جینی هم د هغوی کار و پار کاوه یو څو ورځی شوی عجب خان راته ووی موری درخانی اوس لویه شوه په کار دی چه اوس کور وی د خان دری ځوانان زامن دی دوه دری یې نور نوکران دی زه د ټولو نه کشریم د چا راباندې نظر هم نه نښلی نو موری زه دا نه غواړم چه زما

خور دی د بل چا کره کار کوی ته بنه پوهېږی چه دا غتیاں خلک د بل لور خور
گاذره، مولی گنی بچی د ډیرو ورونو ځونه دغه خبره زما زړه کنبې هم گرزیده
خو د خان د ویری نه مې غږ نشو کولای بی بی هم له مزاجه ډېره تیزه ده او دا می
هم خیال وه چه درخانی لا ماشومه ده څوارلس کاله عمر څه عمر دی.

ولی دنیا خرابه ده د جینکو په لمنه داغ زر لگی نو زه هم دا غواړم چه
درخانی دی اوس په کور شې زه به هغې ته ووايم چه سبا بی بی خبره کړی چه د
بلې ورځی نه به هغه د خان کور ته د کار دپاره نه ځي. تا نه قربان شم زه څه خبره
وم چه دی نه به فساد جوړېږی د درخانی بی بی ته وینا نه شر جوړ شه. بی بی
جینې ته ډېری بدې ردې ووی خیر ندو تا سو نه دا ځان څنگه هیر شه؟

او ته ئی څوک چه پخپله مرضی به مونږ کره راځی او پخپله مرضی به ځی.
که مړې او که چوپې دلته به کار کوی. زه به در له سر وخریم او مخ به در له تور کړم
ته ما پیژنی؟ د ډېران پیدا. دغه نوری اپلتي ئی ورته وغزولی درخانی غریبی
دا هر څه د زهرو په شان تیر کړل ما بنام چه کور ته راغله نو سترگی ئی سری وی
او مخ ئی زیږ و ماوی: ولی جینی دا ژړلی دی په څه دی؟ هغی راته ټول حال
ووی زما زړه ولړزید او خدای ته مې لاس اوچت کړه چه ای د تمام جهان پادشاه
ترڅو به مونږ غریبانانو بیکسانو باندی دا سختی او ظلمونه کېږی؟ مونږ خو
هم ستا بندیان یو ته زمونږ دا حال نه وینی زمونږ دا آه او زاری نه اوری.

بچی؟ ډیر می وژړل او پخپل دی کړیدلی ژوند ډیره ستومانه شوم
ماسوختن می ځوی د حجری نه راغی نور کله به چه هغه کوخی ته را ورسید نو
په تاو به ئی او از وکه بی بی کورېی؟ جوړه خوئی که نه؟ خو په دی ورځ چه کور
ته رانوت نو داسی ولکه چه را پریوزی او په سر ئی د اوبن انبار پروت وی.

ماوی عجب خان؟ شهزاده خیر دی؟ ته ولی داسی په فکر کنبې پروت ئی؟
هغه ووی موری څه به ووايم د غریب دپاره د خدای دا لویه دنیا تنگه ده اوس
چه راتلم نو خان را وبللم رومبی ئی ډېر وکنځلم او بیای راته ووی عجیبه؟ ته

مست شوی یی ز مور په تپو کړو لوی شوی یی او اوس دی مغزو کښې نشه راغله
د خور نه بی بی جوړوی گوره که صبا هغه کورته کار له راغله نو زه به درسره
پوی شم داسی به دی وغربوم چه دا معتبری به درله د سره وباسم.

وکیل صاحب! مور غریبان یو دی کښې شک نیشته چه خان خان دی او
نوکر نوکر خو بنیادم توب کښې ورسره شریک یو په درنه مونږ هم خوشحالېږو
او په سپکه مونږ هم خپه کېږو، مونږ په خپله غریبۍ کښې عجب خان ډیر په
نیاز لوی کړی دی که د خان دپاره عجبی دی نو د خپلی مور دپاره عجب خان
دی.

نو د عجب خان خبری چه می واوریدی په زړه می اور بل شه او ما ورته
ووی د زړه سره زهیر مه شی که خان، خان دی نو خان له خان دی زما دپاره ته د
خان نه اوچت یې د خان زما په لور هیخ حق نیستی زه به د کوڅو خاوری چانوم
تاسو به پردو سپورو ستو غوته نه پرېږدم درخانۍ به خان کره نه ځی که هر څه
پېښېږی تانه څار شم هغه شپه په مونږ ټولو ډېره د غم تیره شوه د بی بی او د
خان د طبیعتونو مونږ ښه واقف وو د غم اوږده شپه تېره شوه سحر شه او ځوی
مې د خان هجری ته د کار د پاره لار زه په فکر کښې پرته وم چه څه په کېږی: یو
گینتیه به تیره شوی وه چه نغری ته ناسته وم چایو له می اوبه ایشولی چه دې
کښې کوڅه کښې خبری شوی څه گورم چه عجب خان په فریاد کورته را دننه شه
د محلی یو سړی د یوی لیچی نه نیولی و او بل د بلی نه هغوی راته ووی:

«هله که ترور» د عجب خان دپاره کت جوړ که ماوې یا الله خیر حال راته
ووايئ په بچی می څه وشوه هغوی وې حال به وروسته وایو کت تیار که ما کت
جوړ که او هغوی دواړو پکښې عجب خان اوچت که او څملولو ته یی تیار که ما
ولید چه د هلك په ملا څادر تړلې وه ماوې «یه خلقه عجب خان حال راته ووايي
گورئ زړه می چوی» «دی کښې عجب خان چغه کړه» «للا وړپښتی مې
خوږېږی» چه په کت کښې ځملاست نو بیایي چیغی کړی زه پری را پریوتم

درخانی چيغی کړی د محلی سړو چه دا حال ولید نو سړی و خوزوولو کور نه ووتل چه هغوی کوچی نه بهر شوه نو عجب خان راته ووی. بی بی مرم ټوله ملامی چق چوق ده خان او د هغه نوکران دومره وهلی یم چه پښتۍ یی راله ماتی کړی دی چه خان ولیدم نورانه یی ټپوس وکه چه درخانی به رایی که نه؟ ماوی، (خان!) تاسو خپه کیږی مه هغه اوس لویه ده مونږ نه غواړو چه هغه دی له کور بهر اوزی دا وینا شه وه چه خان په ما د لتو او سوکونو غوبل چوپ که او بیای زامنو ته او نوکرانو ته ووی چه دانگی پرې چه دا حرامی خان وپېژنی وی موری مړ شوم نو بی بی دې ظالمانو زه داسی وټکولم لکه چه څوک وگی ټکوی. وی موری خدای دې څوک غریب نکړی خان وایی چه زما د مینی نه اوزی یو درنگ به سړی مونږ کره کدې غورځولو له راشی موری دا ظالم خلق دی د دوی زړو به د غوښی نه دی کانی دی شکر دی موری چه زما د وهلو په وخت ته او درخونه وی ماوی ځویه لوگی شم تا ته زه به اور کښې ژوندون تیر کړم خود دی شرمښ مینه کښې به ونه اوسم دا می وی چه دې کښې د خان سړی راغلل او ما ته ئی ووی وباسه کله خان وائی چه دا ساعت دې د مینی نه اوزی هغوی زما کور خیزونه کوچی ته غورځول شروع کړل ما سر وټکوه سینه می وټکوله خو په دی شه کیدل مونږ د کور نه په زور وویستلی شوو او د عجب خان کټ په یخه هوا کښې د کوچی د وینی په غاړه پروت ؤ درخانی ته می وی جینی منډه که سمندر خان را وبوله سمندر خان زما ځوم دی خپله مینه ئی ده او په ذات پښتون دی مونږ هم پښتانه یو خود عجب خان نیکه هر شه په مقدمو کښې پایلی و تر مینی پورې سمندر خان یوه گینته کښې سره د خپلې حجری د ملگرو راغی عجب خان ئی په کټ یور او کله ئی په خرو او په سرونو. بچیہ تا له مې غوږونه وخورل خو زما زړه خوږ دی او هیڅوک د غریب فریاد اوریدلو له تیار نه دی ما وی تروری وایه ته گڼه چه زه ستا دوهم ځوی یم د عجب خان مشر ورور هغه را

پاڅیده او زه ئی بنکل کړم بیا ئی په ژړا کښې ووی: ځکه خو خلق وایی چه
ریاض خان فربنسته دی ځویه.

خدای دې عمر د خضر که به درست جهان کښې ما یو ته ولیدې چه د غیب
درد خپل درد گڼی بچیه که د عجب خان نه به دې کم گڼمه نو غاړه به می نیولی
وی تا ځان زما عاجزی ځوی وگاڼه زه بېشکه عاجزه یم خود مینی دولت کښې د
دیرو غټانونه زیاته یم...

سید راحت زاخیلی:

کونډه نجلۍ

دا قصه د یوې کونډې جنې ده او د هغې بیوزلی د ژوند نقشه تصویروی د
دې قصې مطلب دا نه دی چه د هو جری وخت پرې ښه تیر شی بلکه دلته د قام یو
لوی ظلم نه د قام فکر کول غواړم.

رښتیا خبره خودا ده د پښتنو ښځه چه کونډه شی نو سخر او خوانبی ته ئی
محض ډوډۍ ورکول لاگران ایسی، نو که مونږ د دی ژوندی بنی آدم د بربادیدو
سببونه ولټوو نو راته خرگند پرې چه اصلاً د دیوال رده وراڼه ده ځکه دیوال
کورډی.

اول خو پلرگنی د لور او خور په سر باندي دومره روپی واخلی چه سخر
گنی د پولۍ پرق ته کښپنول شی او په دې خیال چه دا خود بل د کور ده څه علم
او هنر هم نه وربسیی دې ته نه گوری چه دا هم بنی آدم د خدای ۞ پر ځمکه زمونږ
په شان د خوراک او چښاک حق لری او دا حق خدای ۞ پر مونږ ایښی دی د خدای
په قانون ئی له مونږ سره برخه شته بلکه د یوه غوائی په شان ئی بل ته جلب
نیولی په لاس ورکړی، ترڅو چه ئی خاوند ژوندی وی خو بیائئ هم په یو ډول د
ډولونو عمر تېرېږی دروپو او وریجو غوړو حسابونه خو ورسره کپړی د
قرضونو ورسره قصی وی د تېرونو پیغورونه وی بیا هم هغه بی زبانه مال د هغه
دوو سترگو ته گوری او څه لنډه تنگه ساه کارې، نو خدای ۞ مه که، که کونډه
شی راشه که ئی گوری د خسرگتی کره خوبی ځکه ځای نه وی چه د هغوی بوله

او پتی تللی په سلمونو او سودونو کښې ډوب شوی وی نو چه دی بت ته گوری
گړی په گړی غصه ورخی د کور ټول با مېپرئی په غاړه کښې ور واچوی ډول
ډول خبری ورته کوی، خو بیا ئی هم تاونه سرپړی، پلرگنی خو ورسره یو حل
دښمنی کړې وی او حقونه ئی تری لاندې کړی وی یوه ټوکره ډوډی ورته
غربښکاری بل خاوند هم د پیغورونو کوډی وی.

په زرگونو ظلمونو کښې په لکونو تباہ شوو کونډو کښې د یوی پیغلی
قسه داده.

۱- د مرجانی په مرغی سترگی ولگیدی نو لکه زمري وغرمبیده او سری
سترگی ئی پری راوښکې.

توری بلا: زما د گل پشانې زوی دی وخته اوس مو لا شرموی بیل...
د مرغی له سترگو نه د اوبښکو لښتی روان شول په سلگو سلگو ئی وویل...
مرجانه: گړا دی میراته شه په ژړا باندې خلک ویروی یو پوتی خبره وشوه
بس ستا اوبښکی روانی شوی ودریبه چه د جمال پلار راشی ځمکه به ښه
درباندی سره کړی په زړه خوږی مرغی ځان ټینک نه کړای شو، یو وار خطا چغه
ئی ترخولی ووتله او د خبرنی لرتبې (پورنی) پېسکه ئی مخ ته ونيوله او وئ
ویل: ابی-ته زما په دې خوږ زړگی ولی مالگی دوړوی!

مرجانی: نور څه ونه کړه خو یو ښه سوک ئی ورحواله کړ. خبر دار شه بیا ما
ته «ابی» ونه وایی گنی ژبه به دی له کومی نه را وباسم اور دی پورې شې په
داسې کور چه تا غونډې نوغی پکښې زرغونېږی د داسی مېندو گیلدی خودی
وچی شی چه ستا په شانی ټوټکه تری نه پیدا کېږی زه ستا په زړه مالگی اچوم
بی حیا. که تا زما ځیگر سکاره کړ. داسی سپېره مخی خودی خدای د چا په
کور او غولې نه ورولې خدای دې ژر په زېړ وتلو له دې کور نه وباسه. په غونډی
کانی دې پښه وښوئېره زما د نولسو کالو غمی تورو خاورو ته لاړ سوک د

مرغی په تشی لگېدلی وله ډېره درده ترقید له او په اوبنکو ئی د لوپتې پیسکه خشته پشته کړې وه.

په سلگو سلگو ئې ووي: مورې نور وهل نشم زغملای ښه اخر زما گناه خطا خو را وښيه هسی می وهی ولی «پښتنه جنی گوره او خوانې نه دا پوښتنه کول چه: «زه دې ولی ووهلم» دا د مرغی یوه داسی گناه ده چه د بخښلو وړ نه وه د مرجانی ټټر باندې اور ولگیده ژبه ئی وویسته ټول کورمالت ئی په سر واخیسته درواغجنه گوره چه ما سره ناندری وهی په وروغوندې می د گوتو سرونه ورورسیده ته به وایی په تورو می کړمه کړه چه داسی د گل غوتی وی نو مور او پلار واده کولې څه دپاره؟ تاویز کړې به ئې وې او په غاړه به ئې څړولې وې- په ستن کښې تار اچول نه ورځی نخرې گوره؟ نه کار نه روگار ډوډی څلور په شمار خمځی وینځل ورته لوی غرنسکاری، سترگی په ډډه شی ټول لوښی لرگی مردار پراته وی... دې نه مخ کښې بیا د مرجانی ژبه څه وه توره وریخ وه د کنځلو ږلې ئې را شروع کړی- مړی ژوندې ئې ټول وستابل- مشر، کشر ترې خلاص نه شول بدبختې کوندی سره د دی د ښکنځلو بل جواب نه و».

په ژړا ئې د سلگوو ار نه کیده. پوهیده چه یو ساعت پس به گل محمد خان راشی او په ما به د غضب تندر را پرېوزی.

(۲)

مرغی ښایسته وه، قابله وه همزولو به ئې وې چه د دی په خبرو کښې جادو دی هرڅوک را ماتوی اوس هم چه به د دې پخوانی همزولې چرته د اختر په بانې چغ یوځای شوې نو د دی خبرې به ئې را یادولې په خپل کلی کښې د مرغی اصیل والی او سیالتوب مشهورو، لیکن افسوس د پښتنو ناروا رواجونه هغه بې برخې کړه سپیره ئې کړه (بدشگومه) د هغې په تندی تیاره شوه پلار ئې په روپو پسې ړندېده پخپلو سپرو لاسونو ئې ډولی کښې کښېنوله او لرې ئې

ورکړه یو څو میاشتی پس د هغې کوڅې بېرې شوې او هغه یوه کونډه وه او نجلۍ کونډه د غمونو غرنې په سر را پرېوتی و.

پلرگنۍ کره خو ئې ځای نه و خسرگنۍ بیا سپېره ورته ویل اوس هغه سپېره مخې وه (نیک پاله نه وه) ناکاره وه د ټول ټبر پیغورونه به ئې تیروول د سخر کنځل به ئې زغمل ټوله ورځ به ئې کار کښې زړگۍ وچاود خو بیگاه به ئې د سترگو پټولو حق هم نه و هغې ډوډۍ نه خوړله بلکه ډوډۍ دا خوړله خیر نو خچخو کالو ته ئې هم زړه نه کیده کفن به ئې را یاد او داسی ورځ پرې حرامه وه چه څلور شپږ کنځل به ورته نه کیدل یوه ورځ داسی هم نه تید بدلله چه یوه یا دوه پښې به ئې نه خوړلی یوه ورځ ئې په سر کښې ږمونځ ووهله خسر پرې د توت د لښتی وار وکړلو چه ډېرې ورځې ئې په هغه لاس کار نه شو کولای لوپته ئې خیرنه خچنه ریخانگی وه نو مرغۍ د مورد کور لوپته په سر کړه سخر پرې له شانه د خاورو تیل و اچول تیلی (اورلگیت) ئې ورته کولو خدای ترې بچ کړه دا ننی جنگ په څ و؟ په دې چه د شپاړسو کلو جنۍ چه تمامه ورځ ئې په میچنو زړه شین شو د گرمۍ خولې نیز (سیلاب) غونډې پرې روانی وې د باد دپاره کوټی ته وخته بس دا نه وه بلا وه د مرجانی په سترگو کښې اغزی اغزی کیده تیر ماخوستن مرغۍ کټ کښې لږه غونډې ملا نیغه کړه چه گل محمد خان کورته را ننوت نو د راتلو سره ئې خوله ورباندې وسپړله: ستا ملا ولې ماته ده؟ ډیوه کښې لا باتۍ خلاصه نه ده- ته بیا مرداره شوې یې پاڅه لاس وینځونی راواخله.

مرجانی په یوه ټوپ ورته مخ کښې شوه او وئې وې «دی ته څه مه وایه دا د محل رانیۍ پری ده چه خوب وکړی که ستا څه کاروی نو زه به ئې کوم ده مره ساعت کښې مرغۍ کوزه او لاس منځی لاس کښې خسر ته ورغله»

مرجانی ورته په سینه کښې یوه داسی ټیله ورکړه چه غریبه لکه خانگی را وغورځیده مرجانی ووی: بس بس مونږ وبخښه د خپل خاوند خدمت به زه

پخپله کوم ته څه پالنگ کښې ویده شه ته رانې. ئی مرغی د اوبنکو ډکې سترگې ورته راواړولی او وئې ویل ابی. زه رانې. چیرته یم ستا وینځه یم ته هسې خپه کېږې مرجانې پرې لرگی را اوچت کړه بیا ما سره خبرې کوی.

وگوره خلقه ما د دې سره څه کړی دی دی چه دا هر وخت ژاړی ما که تش دومره ووې لوری دا کار د سیلانو نه دی. ته کونډه ئې داسی مه کوه. نو ما بده خبره کړی رانې له هغه وخت نه راهیسی تندی تریو نیولی دی او ژبه ئی راباندې ایستلې ده بیا ئې لاهم ارمان پاته دی؟

گل محمد خان چه دا خبره واوریده نو خپلې بښځې ته ئې ووې «ته د دې بدبختې سره څه مه وایه. دا بدبخته به یوه ورځ زما پوزه پرې کړی دا خوتا اول وار پر خپل سر خپژوله. هغه بله ورځ چه می پرې د خاورو تیل واچول او سوځله می چه د غمه ئی خلاصه شو نو ته زما مخی ته راغلی او مخ کښې مخ کښې کیدلی او رانه خلاصه دی کړ. اوس مزې کوه، مرغی. په سلگو سلگو د خسر په پښو کښې ولویده او وئې وې بابا جی: ما دی خدای مړه کړی که به ما د ابی. سره. لام کلام کړې وی خدای خبر چه ولی د سهار راهیسی راپسې شوی ده.

گل محمد خان چه دا خبره د مرغی له خولی واوریده نو په سر باندی ئی یوه بڼه خپېره ورکړه او وئې وې:

(لرې شه: تا ته دې خدای مرگ درکړی چه زما عزت په ځای پاتی شی زما د غمی په شان زوی دې وخور او س په دی سپینه جامه داغ هم رارډې.

مرغی. پاخیده او په زاریوئی لاس پر تندی کښیښود او وئې وې. بابا: که رښتیا داسی وی لکه چه ته وائی نو ما اوس و سوزه چه سبا ستاسی د ډیران ایرې یم او څوک می نوم پخوله وانځلی «گل محمد خان چه دا خبره واوریده تر خولې ئی ځگونه راغلل په ډیر تاوو ولاړ شو»، مردارې. پلیتې، سیطانی زما له لاسه سول غواړې».

مرغی: بابا جی سول غوارم له خپله لاسه راباندی اور ولگوه زما تر ژوند
مرگ ښه دی زه که یم څه او که نه یم څه؟.

گل محمد خان: کم اصلی د راز محمد پلپیت نوعی زه په په تا اوس ښه اور
بل کړم (دا خبره ئی وکړه) او ښځی ته ئی اواز کړ:

د جمال خان موری هغه د تیلو بوتل راوړه په دی وخت کښې پرېپوزلی
مرغی را گرزوی او په وهلو شروع کېږی پس له دی په غولی کښې دغه دری
اوازونه اوریدل کېږی نور هیڅ یو څه نه و، یو د گل محمد د لرگی شرکه بار بل د
هغه دا چغی چه «اور غواړی» «حرامونی اور غواړی».

بل د مرغی په زوره چغی چه ویل به ئی «بابا جی مړه شوم د خدای دپاره
رسول ته گوره... خپله پلاره... خپلی موری... یه کاکا صاحب... را ورسپړی یه
لویه... ځوانه مدد... زه خوبی گناه یم... زه خوبی خطا یم... یه خدایه... یه ربه!»

(۳)

د بدبختی مرغی مخ نن لږ غوندي روڼ ښکاری- بدن کښې ئی ایله وینه
گرزیدلی ده دا ځکه چه یو نیم کال پس مور کره تللی ده د مشر ورور واده ئی دی
د خسر کره ئې ښه په وهلو داسی شوی ده لکه چا چه چنه پری دوړلی وی
په ژړا ژړائی سترگی سپینی شوی دی دې وې چه مور کره به یو څو ورځی په
خندا تیرې کړم قسمت ورته ویل چه د کونډی هیچیری د خوبسې ځای نشته مور
غیر ستا د پاره اوس یو سور تنور دی- مرغی پس له ډیری مودی د خپلو مزولو
څهری لیدلی وی خوشحاله وه د خپل غم هغه اوږدی قصی بی شاته کړی وی- د
هر چا سره ئی په خندا خبری کولی جامی ئې پس له ډیری مودې څخه اغوستی
وې چه دې نوو جامو ئی همزولو ته بیا هغه تیر ښایست وړ په یاد او ده د ورور
واده چه به ئې په زړه د خوشحالی یاد را والوزاوه نو کله به ئې د نجونو سره
ټوکی ټکالی هم کولی خو بیا به ئې د نجونو سره سندرې ویلې چه ورور به ئې
ولید نو دا به تر مور زیاته ور څاریدله لنډه ئې دا چه د ډولې وخت راغی «ورا»

تیاریده د هلك او نجلۍ جوړې جامې را واخستی شوې او بنځی روانیدو ته را پاڅیدې د واده پندوکی وتړل شوه نو هر چا د ناوی او زوم کالی او زړوکی کتل د بده مرغه مرغۍ هم د ورور لونگی ته گوتی وروړی بنځو په دی کار وترتله دلته د مور هم ورته پام شو نو یوه داسی مضبوته څپیره ئې ورته ورکړه چه د گوتو تغمی پکښې جوړی شوې مرغۍ اریانه ودریده مور ورته ووي چه کونډه بنځه د واده جامو ته لاس وروړې؟ ته خو سپیره کونډه ئې تا ولی گوتی وروړې؟ هغه ور چه مرغۍ ئې د ځیگر په سپینو پیو لویه کړی وه او نازوله ئې ننه ورته له خوده ووته دا سپیره پال هغه چیری ژغملای شی- چه د یوی کونډی لاس د «ورا» جامو ته گوتی وروړې؟ په دې وخت کښې د خدای فضل و چه د مرغۍ د پالار په زړه د رحم او به تیرې شوی او د مرغۍ مور ته ئې ووي: «خیر دی داسی خطا له بنده څخه کیږی» گڼی خدای خبر دی چه د مرغۍ به کوم ځای مات و.

د مرغۍ زړه ډک و- ژړلای ئې هم نه شوای ځکه چه ژړا تر هغه لا په همدې وخت کښې بده وه، نو د اوبنکو ډکی سترگی کوتی ته ننوته- نوی جامې ئې و ایستلی او زړی ئې واغوستلې لوپټه ئې په مخ واچوله د خونې گوت کښې ځملاسته- «ورا» ولاړه ډولۍ راغله- غال بول تیر شو- خو مرغۍ پرې خبره نشوه نه ئې چا تپوس وکړ چا یاده هم نه کړه کونډه بدبخته د چا په یادوی.

غوټه نیمه شپه شوه مرغۍ د «ادیزو» پر سرک بانندی روانه ده- تیاره دومره ډېره ده چه د لاس گوتی نه معلومېږی خو مرغۍ نه د مار نه وېرېږی او نه هم د غله یا بل ځناور نه د سیند غاړې ته ور بده پښه ئې و نیوله- بیا د سرک نه په ډډه لاړهن او لږې د یوه کمره پر سر کښېناستله- په ټکری ئې مخ پت کړ او د زړه له خلاصه ئې وژړل وروسته ئې په زړه کښې دا ډول گیلی له خدای نه شروع کړې: ای زما لوه یخدایه! زما د بدنصیبۍ خو اوس د مور په غیږ کښې هم ځای نشته- زه اوس سپیره بلله کېږم- او بې برخي خسر گڼی- که می بیگانه خلک و- د هغو نه خو گیله نشته مگر زه خو نن په خپل کور کښې هم بد پاله او سپیره

وبلله شوم افسوس خدايه چه بنحی دې ولی پیدا کولې- خدايه تا خو داسی نه دی ویلی.

او نه ستا رسول داسی دی- دا پښتانه خو ځانونه مسلمانان بولی دوی ولی داسی کوی؟

دوی خود اذانو سره سم جماعت له هم ورځی- لمونځونه هم کوی رپری ئې شته د دې ډول عبادتونو سره په دی ظلم کولو هم مسلمانان بلل کیږی؟ دوی وایی چه مونږ کښې لوی لوی بزرگان او عالمان شته مگر د لور او خور سره چه کوم کارونه کوی هغه خو په کفارو کښې هم نشته- لور چه پیدا شی بده او سپیره وی چه واده شی بیا سپیره کیږی چه مړه شی هم سپیره وی خدايه؟ ته په اخرت کښې دوی ته جنت هم ورکوی؟

په دنیا کښې بڼه ورځ هم پرې راولې- مونږ خو هم ستا پیدا یو او د بنی آدم له ذاته یو مونږ سره دا دومره نارو اولی کیږی- زه خو په دې خبره پوه نشوم ستا په دې دومره لویه دنیا کښې خو ما د سر سیوری پیدا نکړ کوم کور کښې چه ما سترگی غړولی وی او وره پکښې لویه شوې وم هغه هم نن زما دپاره دوزخ شو- دوی زما دوه کاله کونتون ته ونه کتل او نه ئی دا زړه ته تیره شو چه د دې حال څرنگه و او دی- نو ځکه تا ته التجا کوم چه ما له مرگ راکړی ځکه زما مرگ لویه پرده ده.

که څه هم وایم هغه شرم- که څه اورم هغه شرم. زما ناسته او ولاړه- خوراک او چنباک ټول- شرم شول- نو زه غواړم چه دا د شرم بوج له ما نه واخلی او پټه شم (سلگی... بیا سلگی) ای سینه؟ ته لویه پرده ئی- ستا لوی زړه دی. بنی آدم چه د چا د لوی زړه صفت کوی نو وایی:

«ستا زړه لکه دریاب دومره دی» ته د دې خپل لوی زړه روی ومنه- ما ته غیر خوره کړه؟ ته د خدای او رسول روی ومنه ما ته پخپله لویه غیر کښې ځای راکړه؟

ما پخپله لویه غیر کښې ونیسه- زما د پاره پرده شه.
د خدای په دی دومره لویه ځمکه کښې زما د پاره زما د آرام ځای نشته- تا
ته ننوتی راغلی یم.
هسی نه چه ته هم زما د خوانبی او خسر په شان ما ورتی- ما مه رته؟ زه د
مسلمانانو پښتنو د لاسه په توره شپه تاله ننوتی راغلی یم دوی خواخوږی نه
لری- دوی د رحم زړونه نه لری دوی د ظلم نه هم دومره خوند اخلی لکه د رحم نه
چه ئې زړه سواندی انسان اخلی- نو ته زما ننوتی ومنه؟
دی نه پس د غمب یو او از شو د سیند زړه د مرغی په زاریو نرم شو- او د
حال په ژبه ئی ورته ووی:
زما لمن لویه ده زما غیر تا ته خلاصه ده زه ستا نه خوانبی یم او نه خسر- زه
نه ستا موریم- نه هم یو انسان زه تا ته په غیر کښې ځای درکوم بڼه راغلی؟؟
بڼه؟؟

(پښتو نثرونه)

اجمل خټک: کچکول نه

جومات او قبر

چه په کلی ورننوتم نو د يو قبر په تماشه شوم.

د تماشې خبره دا وه چه د قبر نه گير چاپيره د جوارو ډلې لگيدلې وې، د
ښو او لرگو امبارونه پراته و، يوي، جغ او ماله غاښو راينسي شوي و قبر نه و د
ټولې علاقې د زميدارو د مال حال څو کيدار يا ټيکه دار معلوميدو څه گورم؟
چه تازه دين يو گيډي و اوړو او درز شو چه د قبر خوا کښې يې وغورځولو او
ورته ئې ووي «بابا ستا په اسره ئې پرېږدم او سوي لاس به يې درنه غواړم»
معلومه شوه چه دا بابا څوک ولي الله دی او دا ټول له علاقه ترې دومره ويريزې
چه د ده د بڼ نه ازغی نشی ماتولی او چه دلته څوک څه امانت کړی ورته پاس
هم نشی کتلای.

ما په دی خبره فکر کوله چه دا واقعی د دی بابا زور دی او که د دی خلقو
عقيدې داسی دې او دې فکر کښې ډوب د کلی خيلمه جومات ته ورسيدم د
مانښام وخت و، ما وی څه به ټکری خوری راځه هډو دی جومات کښې ئې واړوه.
چه جومات کښې می پښه کيښوده نو ملا صاحب راته نيغ نيغ وکتل را ته ئې
ووويل:

ملنگه! دا جومات د خدای کور دی مسافر خانه نه ده، ځه چيرته حجری ته
يا بازار ته لار شه! زه خوشحال شوم چه شکر دی چه مولانا صاحب حجره او
جومات کښې فرق خو کولی شی.

خو چه خیال می و کړ نو د جومات څلور واړه گوتو نه د کتونو، صندوقونو، زړو جامو، گوری او صابون د پنډکو، چانکونو، پیالو او لرگو مرگونه داسی ډک ولکه چه دا جومات هم حجره وی هم مسافر خانه او هم گودام خانه.

ما ملا صاحب ته ووی چه نمونځ کوم نو خیر دی بیا ځم هغه جواب راکړو تن چا د کوهی بوکه پته کړېده اوبه نشته بل جومات ته ولاړ شه! ما چه د جومات د کوهی جاج واخیستو نور بنسټیا د بوقی پری چا په چاقو وهلی و او د خدای د کور نه یې بوقه سره د پری پته کړی وه.

دلته نور هم فکر مند شوم ځکه چه عجیبه، مخلوق دی چه د یو قبر نه خو دومره وپرېږی چه ازغی تربنه نشی ماتولی او د ټولی علاقی امانتونه ورسره پراته وی څوک ورته پاس هم نشی کتی او بل خوائی دا حال دی چه د خدای نه دومره نه وپرېږی چه د هغه د کور نه یعنی د جومات نه سره د پری بوقه پتیوی او پروانه کوی.

او دی زړه کبښې می ووی ملنگه؟ د داسی خلقو نه هور هم لری کور هم چه د کوم کلی خلق د خدای نه زیات د قبر نه وپرېږی که دوی ډپر ځان سترې کړی بناده ورغ نشی موندی، او دا ځکه چه څوک د خدای نه پاغیان وی هغوی توهمات نشی سمولی.

اجمل خټک: کچکول نه

بنه هم بنه بد هم بنه

دا می خویم ځل دی چه دې کلی ته راحم ولی هر ځل چه دې کلی ته راشم نو دلته وپروی ژپاوی او څه غم خو پینس وی.
یره؟ داسی غمیدلی خلق ما نه دی لیدلی.

پروسه کال چه راغلی وم نو دلته یو بنه شاه ځلمی چا مړ کړی و، ټول کلی ورته راغونډو او ټولو ورته ژړل.

یره هغه واقعی د ژړلو ځلمی و، ما چه په وینو لبت پبت ولېد نو زما زړه هم ټینګ نشو په ژړا شوم ځکه چه د مور و پلار یو شهزاده ځوی و، لکه چه د گلو لښته وی غریب ئی په خوا روزارولی کړی و او چه د گټې وټې شو او اوه ورځی پس یی واده و نو گنډپری بی گناه بی خطا په رڼا ورځ په حجره کښې په چاقو ووهلو او پخپلو وینو یی ولمبولو. په کلی کښې داسی څوک نه و چه په گنډپری یی لعنت نه ویلو او د دی شهید پاره یې ژړل نه.

نن چه راغلم هم هغه کلی دی هم هغه حجره ده بل کټ پکښې پروت دی او خلق پری را جمبردی په چغو چغو ورته ژپاری لکه چه بل یو بی گناه ځلمی د چا د خپلی سری ډولی. په ځای سور کټ ته او د سور شال به ځای سور کفن ته ورسولو.

چه ورنږدې شوم څه گورم؟ چه هم هغه سور زبیری کاکا، هم هغه د غټ پگ والا بابا، هم هغه د لویو بریتو خان هم هغه لنډی هم هغه بوچی چه پروسکال ئی

په یوه وښکې هغه ځلمی شهید ژړلو او په بل وښکې ئی په گنډیږی لعنت ویلو
نن ئی په سترگو کښې اوښکې دی او په خوله ظالمانو ته بدرد وائی.
ما دی زړه کښې ووی چه خدای دې خیر کوی په دې یو کلی یو ظالم څنگه
داسې عادت شویدی چه یو کور د ویر نه خالی نه پرېږدې، چه ورنږدې شوم او
یو ځوان نه مې تپوس وکړو چه دا بیا څوک بې گناه وژلی شوی دی چه دا خلق
غریبان ټول پرې شریک ژاړی هغه راته ووی ملنگه ! نن ئی گنډیږی غریب مات
خت د جیل نه راوړیدی.

ماوې کوم گنډیږی هغه پروسکال چه ئی...

هغه ویل هم هغه غریب مظلوم گنډیږی نن پانسی شو او دا دی ظالمانو
ورته خت مات کړیدی پروت دې چه څوک ئی وینې ورته ژاړی.
ما کچکول ترخ کښې مضبوط کړواو کڼدمې په اوږه سم کړو، دوه پښې
مې خپلی کړې دوه پردی او دی کلی نه په تینسته راووتم. ماوې چه د کوم کلی
خلق په مظلوم او ظالم، قاتل او مقتول پسې یو شان ژاړی د هغی نه تینسته په
کار ده، په غوی به تل غم وی بنادې به که خیر وی په سترگو نه وینې.

سمندر د بدر بنبو:

پښتنې نه

صاحب جانہ

صاحب جانہ خدای پاک د بنایست د دولت میرمن کړې وه...

د صاحب جانې د پښتون حسن په لیدو پسې ډیرو ناوزگارو کارونه پریښی، ډېرو لمونځ گزارو نمونځونه قضا کړی و، ډیر زاهدان ئې په یادولو یادولو د ارمان په جهان کښې ورک شوی، دا د صورت او هم د سیرت میرمن د خدای تعالی د رحمت یو مظهر و... ډیرو په لوړو ختلو حملو ورته بینونه وغږول ډېرو مستوئې د تپو سره غوږونو ته خپل غږونه وروسول، ډېرو په ځان غلطو ریباری ور ولېږلې او ډېرو ننګیالو د پښتو په دود هم وغوښته خو هغه... د قیمت خان ځملي په نصیب شوه.

قیمت خان لوړدنگ، سور سپین ځملي و... دا ښکلې بنایسته ناوې. د ده د

کور ډیوه شوه.

په نوی کور کښې د ناوی وپرومبني شپه تیره شوه ورځ د خپلي رڼا سره راغله نمر په دنیا پلوشې خورې کړې خو داسې زړونه هم و، چه د هغو د غم شپه نه تلونکي وه او لاره نشوه.

ورځې د جمعې شوې، جمعې میاشتي شوې میاشنی، کالو نه شول، کالونه پیږی شوې شپېته کالونه تیر شول د قیمت خان بابا عمر پنځه اتیا کاله شو او صاحب جانہ انی. اوه او با کالو ته ورسیده خو په دې اوږده موده کښې د دوی اولادونه شونه ځوی او نه لورد ستړی او بی خونده ژوند په اوه او یایم کال صاحب جانہ انی. ناروغه شوه څښتن ئی غریب و، خو تر خپلې وسې ئې د ژوند

د ملگرې دارو درمل په بڼه شان وکړل ولی هر خو چه ئی علاج کیده رنخوره ورغ په ورغ پرپوته تردې چه طبیبان تری پاخیدل صاحب جانه انی چه په خان پوهه شوه نو وئې ویل چه ما ته د مراجی نه (د کلی نوم) مشره خور او نور خپلوان را وغواړی؟ مراجی ته سړی ولاړ او د رنخورې په تپوس کلی را وچلیدو، رنخوره ئی ولیده بخنسل سره واخستی شول، خوک امروزه لارلځوک سپا ته لارل او خوک دوه ورځې پس در هر چا د خوړ او مینې خپله خپله اندازه وه آخر نور ټول خلق لارل او مشره خور ورسره پاتی شوه خور د خور خدمت له وریده. د مینې او وینې په غم کښې ډېر فرق دی. صاحب جانه انی ورغ په ورغ پرپوته حالت ئی خرابیدو، تردې را ورسیده چه اوبه ئی په خمخی کښې وراچولی، پښې ئی وپرسېدې، د خبرو کولو نه پرپوته پتې سترگی پرته وه او خور ورته اوبسکی خخولی اوه شپې ورځی یی د خور له غمه سرو نه لگولو په اتمه ورغ کچه غرمه ناخاپه رنخوری سترگی پورته کړی او سرته ناستی خور ته یی په غټو غټو وکتل د بڼو په اشارت ئی پوهه کړه چه گڼې په ما باندې را ټیټه شه غمچنه خور پرې ور ټیټه شوه د نور رنخوری ورته د سریندی د راکښلې زیر د تار غوندي په نرې او کمزوی آواز ووی چه زما خولې ته دی غوږ را نږدی کړه، خور د صاحب جانی په خوله خپل غوږ کښنود او هغی ورته داسی په سرینده باندی لینده را کښه.

خوری زه د لږ ساعت میلمه یم زما سره یو پت راز دی چه تقریباً د شپیتو کالو راسی زما د زړه په صندوق کښې پت ساتلی دی نن یی تا ته ځکه ښکاره کوم چه د دی دنیا ځنی اوس زما تعلق پرکیدونکی دی رنخوری چه دا خبره وکړه نو د دی کولو دپاره غلی شوه او خور ورته ټوله غوږ غوږ شوه لږ ساعت پس صاحب جانی په سرینده لینده داسی راکښه.

خوری زه چه را واده شوم نو په پومبې شپه راته خاوند راغلو، په کت کښې راسره کښیناستیدو، هغه ماته وکتل ما هغه ته وکتل دی ډېر مرغیژن غوندي

و داسی بنکاریدو لکه چه په سرئی د غم لوی غر پروت وی د یوا رورین او
سیلی سره ئی ووی:

هغه: میلمنی په خیر راغلی!

زه: خدای تعالی دې وبخښه په خیر اوسی.

هغه: - پس له دې خو به ته د دې کور مېرمن یی.

زه: - انشاء الله د ختو گتو د کور هم او د خپل خښتن د زړه د کور هم.

هغه: - بې شکه خو...!

زه: - (په حیرانتیا) هن! خو!!!؟

هغه: - پښتنه یی؟

زه: - زه فخر کوم پخپله پښتو - د پښتون نمسی - د پښتون لور - او اوس د

یو پښتون بڼه یم.

هغه: - بڼه نو د خپلی پښتو له مخه په ما خادر خور کره په ما پرده واچوه!

زه: - (په حیرانتیا) خم! پرده! پوه نشوم!

هغه: - پښتنی! ما په وخت د حیا له کبله مور پلار ته ونه ویلی شول په دې

وجه ستا د ابی مثله خوانی خاوری ایرې شوه.

زه: - (په ډیره حیرانتیا) خاوری ایرې.

هغه: - هو! درېغه چه زه ستا د ډولۍ د راتلونو نه اول مړ وای.

زه: - نو چل څه دی! ما خو پوه کره کنه!

لکه د گلاب چه ډنډر مات شی زما د خښتن هغه شان خت ځولی. ته مات

شو او رویی ووی چه...

هغه: - زه ستا د جینسی وظیفی د پوره کولو جوگه نه یم.

زه: - هیڅ غم مه کوه زه پښتنه یم د خپل خښتن سره به تر خپل ژوند پښتو

وپالم انشاء الله تعالی.

د صاحب جانی خبری چه مشری خور و اوریدی نو د اوبنکو ډنډیې سیلاب
شورنځوری بیا لږه ساه واخیسته او تارته بی بیا ترنگ ورکړو:
خوړې! ما د هغې اولنی شپې راسی څه کم زیات څلویښت کاله هره ورځ
هر سحر اوړی په ژمی لنبلی دی. اوبه می بیولی دی او تردی ساعته می هره
سخته په ځان زغملې ده خو د خاوند سره می هیچری شر او ترڅه خبره نه ده
کړی. خدمت می یې په ډېره راستۍ کړی دی چیری می ورسته ستغه نېولی نه
ده او سره د دې ټولو خبرو د خپل عصمت مرغلره می هم امانته، سلامتته او ربه
ساتلی ده. صاحب جانی انۍ نور هم څه ویل خو وخت ختم شو، دې یو اوږد
زبېرگی وکړو خور ته ئی یو وار بیا سترگی را پورته کړی دا قدرئی ووی- چه
خوړی! ما بس وبخښه وینایی په شونډو کښې پاتی شوه او د سریندی تار
وشلیدو (انا لله وانا الیه راجعون)

سمندر د بدرنبو:

پښتنی نه

ملاله

خه کم زیات د اتیا کالو خبره ده کال دولس سوه اوه نوی هجری و د برات د میاشتی اولسمه ورځ وه د پرنگی فوځ د میوند په میره کښې پروت و په هر ساز او سامان پوره، په خوراک خکاګ مورټک سور اوږی و، د آسمان او وریدو، ځمکه تیغنه وه ملک سورتنور وکانی د گرمی له تاوه چاودل، پېریانو تنورونه اچول و، هوا سره لمبه وه اوبه نه وی او که چیرته کوهی یا چینه وه نو په هغو د دښمن قبضه وه د مسلمانانو غازیانو سره اوبه خلاصی شوی وی له تندي د هر چابی وتلې وې مری وچې؛ شونډې سپینې تښتیدلې وې، سره د دې ملاتړلی ولاړو او دا یی غوښتل چه د دین دښمن، د آزادی دښمن د خپل ملک نه وباسی ورک یې کړی خود دښمن زور ډېرو او خښ ناست و او جنگېدو آخر چه په غازیانو تندي ډېر زور کړو نو داسې وایې چه ځینو ځېنو په شا وکتل، زړونه یې پریوتل، وارثې خطا شو، امام حسین (رض) مسلمانانو ته یو سبق پریښی دی چه که چیری هم د حق او باطل ترمینځ جنگ وی د باطل ډیر زور وی د حق ملگری په سرونو هم کم وی او په وسله هم اولوږې تندی پری هم راشې خو بیا هم باید دی چه د ذلیل ژوند ځنې د عزت مرګ واخلی خو کله کله مسلمانان دا سبق هېر کړی نو ځکه پری وارخطایی غلبه وکړی همدغه وجه چه په میوند کښې هم مسلمانانو تښتته وکړه او په شا روان شول وروستو د دوی بنځی وې په هغو کښې یوې جینی سرهسک کړو او د ځان سره ئی ووې چه دا خو کار خراب شو؟ دا جینی ملاله وه، ملاله د ملی

غرور او کلکی پښتو ډکه په تلوار د بښو د منځ نه د غازیانو په لور ور روانه شوه چه نږدی ورغله لکه زړوره، نره شیره بیره، ودریدله او لکه یوه جرنيله ئې د زړه د اخلاصه نعره وکړه چه:

ای پښتنو میړنو؟

د هر جنگپالی پښتون غور ته دا چغه ورسیده او په جنگ کښې ئې د ملالی ورته وکتل ملالی د زړه د جوشه دا لنډی ووی چه:

یه که څار:

که په میوند کې شهید نشوی خدا یرو لالیه بی ننگی ته دې ساتینه

د ملالی د لنډی یو یو توری د هر غازی په زړه لکه د غشی ورنځ شو او دې چه دا تپه ختم کړه نو سمدستی ئې د الله تعالی نامه واخیسته «الله اکبر» او لکه د وږې زمري ئې د دښمن په لور ورمندېه کړه او په منډه کښې یی دا بله لنډی شروع کړه:

یه قربان:...

خال به دیار په وینو کیږدم چه شینکی باغ کښې گل گلاب و شرمومه

د ماتو مسلمانانو غازیانو د غیرت جذبه په جوش شوه، مات زړونه یی جوړ شول لکه چه مړه راژوندی شی د هر غازی په رگ رگ کښې پښتنی وینی منډه وکړه وپښته ئې ودرېدل، ملاله بیا د دوی ترمنځ وتلی او په دښمن ورغلی وه هر یو ورپسی ورمندېه کړه او د کفارو په لښکرو ورغلل دښمن څه مقابله خو وکړه خو مسلمانان چه یو وار په کلکه د الله تعالی نوم واخلی نو غرونه ورته هم نه تپنگېږی آخر دښمن مات شو هغوی به په شا وتښتیدل او میړنو غازیانو به وهل ډېر ئی مړه کړل او ډېر وتښتیدل توپې او گولی ترې په ځای ځای پاتی شوې میوند فتح شو- دا چا فتح کړو؟- دا پښتنی ملالی:

نه زرها ځلمی ورغلی تر کماله نه یوه نره ملاله میوند واله

محمد ایوب خان اشکزی:

اعتبارات

وائی چه یوه ورغ یو زاهد و یو رند میخانه ته وویل ترخو به په دغه فسق او فجور مبتلائی راءه د ما سره چه د نجات او هدایت په لار دی برابر کړم د رند خوښه شوه او د زاهد سره یو، غره ته ولاړ، هلته د زاهد او رند ټول کائنات پریوه بشقاب مشتمل و او بس. د یو څه زمانی بعد زاهد ورته وویل چه اوس نو زه ځم چه نور گمراهان پر لار برابر کړم نو ځکه په بشقاب کښې زما حصه و ما ته راکړه. رند ورته وویل:

چه ستا جدائی و ما ته تر حد زیاته د غوصی ده و لیکن بشقاب واخله زما حصه می هم تا ته بخښلې ده، زاهد ورته وویل چه ډیر احمق یی زه کم گداگر او سوالگر خونه یم چه ستا حصه و ما ته راکوی زه خو صرف هغه قدر غواړم چه مذهباً و ما ته روا دی یعنی نیمه، رند ورته وویل چه ما ټول یی څه فائده نلری، زاهد اصرار وکړ او سرئې ورنده ته خشم ورغلی او بشقاب ئی په زوره پر ووهی او نیم ئی و زاهد ته ورکړ و بنوراوی د میخانې هغه زاړه یاران چه زړونه ئی د جام او مینا په شان صاف او ماحول ئی د امن او سکون څخه معمور یو یو تر سترگو تیریدو او په دماغ ئې رسم کیدو ما چه دا حال ولید نو می وویل چه په لفظو پوه او په معنی ناپوه د جسم او روح د فرق لاعملی او فقط د حکم په حیث د الفاظو تعمیل د انسانی اوصافو څخه بعید دې او د بعضی پابندو، او تربیت یافته حیوانانو مترادف حرکت دی او بس.

محمد ایوب خان اشکزی:

اعتبارات

وائی چه یوه ورځ ملکه پخپل محل کښې په یوه کار مشغوله وه، دروازه وټکیدله، ویلی څوک ئی؟ ورته وویل شوه چه ولیعهد. ملکی اعتتنا ونکړه او خپل مشغولیت ئی جاري ودرلود.

د کافی انتظاره بعد، بیا دروازه وټکول شوه ملکې وویلی څوک یې؟ جواب ورکړل شو چه ستا فرمانبردار ځوی.

ملکې فوراً دروازه ور خلاصه کړه او ورته ویې ویل چه گوره ځویه؟ همیشه کوشش وکړه چه په دنیا کښې پخپلو انسانی اوصافو او خصایلو وپیژندل شې ولی چه دنیا وی حیثیت اضافی او اعتباری شی دی چه هر وقت فنا کېدونکی دی.

ما چه واوریدوو مې ویل تر څو چه په دنیا کښې د انسانانو تربیت پر داسې بلند سطحه او لوړ معیار باندی ونشی د انسانانو دا موجوده فراموش کاری چه عموماً نتیجه وی د جاهلانه خود فراموشیو نه اصلاح کېږی او دنیا به د حقیقی او انسانی سکون سره هرگز دوچار نشی.

ایوب خان اشکزی:

لنډې ویناوې

په مصیبت کښې له چا سره همدردی کول دومره بلندی نه ده لکه په کامیابی کښې له چا سره همدردی لرل.

ډېر خلق د نماز دومره قایل نه دی لکه د جای نماز.

د دنیا څخه ټوله لمن تېرېدل دومره مشکل کار نه دی لکه په اغزو بنده لمن صحیح او سلامتہ راوړل چه مشکل کار دی.

په دنیا کښې آسانترین کار تر ژوند تېرېدل دی او مشکلترین کار ژوند تېرول دی.

زه په دنیا کښې د هغو اشخاصو څخه هم د لطف توقع لرم چه نیکی په دې دنیا کښې کوی او انعام یې په بله دنیا کښې غواړی.

د شاعر دنیا ډېره صلح جو او امن پسند ده که زمونږ په تمدن، اخلاقو، او سیاستو کښې شاعرانه اخلاق پیدا شی نو دا دنیا زمونږ جنت کېدای شی.

ش- مجروح:

د علم په باب کښې

گورئ؟ دا گمان ونه کړئ چه زه د علم په فضيلت کښې کومه مو عظه کوم،
 ځکه علم د دې څخه بې نيازه دی چه په فضيلت کښې ئې څه وويل شي (آفتاب
 آمد دليل آفتاب) او انسان هم (زمونږ په شمول انشاء الله تعالى) له دې مرحلې
 څخه تير شوی چه هغه ته د علم د فضيلت په حقله څه وويل شي.

دا تصور هم مه کوئ چه گوندي زه د علم په حقيقت کښې څه وایم نه دا هم!
 ځکه د علم حقيقت باندي څه وويل ما غوندي سړی ته گران کار دی.

ډېره موده کېږی چه د فلسفې د قلمرو نه ټول علوم (د تجربې د طريقې په
 بناء) وتلې دی او استقلال ئې غوره کړی دی يواځی څه چه فلسفې ته پاتې
 شوی هغه الهیات، اخلاق، او ایستيمالوجی يعنی د علم پر حقيقت باندي
 بحث دی چه د هغې د افادې دپاره ډېر دقيق نظر او صلاحيت په کار دی او
 سمدستی د دې مقالې له نظر اندازه هم بهرنه دی، نو رايې چه د علم په
 سرگذشت باندي خبرې وکړو او د علم داستان يا د علم تاريخ باندي ځان
 مشغول کړو، مگر افسوس، د علم قصه هم دومره اوږده او دومره پېچلې ده چه
 له هر قلمه او له هرې خولې د هغې ليکل او ويل پوره نه دی، خو که ستاسی
 اجازه وی زه به لږ ډېر د علم د تطور د تاريخ لنډيز يا د علم د تطور خلاصه تاسو
 ته وړاندي کړم او هغه دا چه «حاصل عمرم سه سخن بيش نيست، خام بدم،
 پخته شدم، سوختم» نو رايې چه د علم تماشا هم په دې درې واړو مرحلو کښې
 وکړو.

یو وخت خلکو گمان کاوه چه د یونان په خواو شا کومه نامعلومه جزیره کښې او د بابل په ښار کښې چرته یو برج دی او په دې برج کښې علم او معلومات او مغیبات ذخیره شوی دی په کوم طلسم او چل ول ځینی خلک ورننوزی او له هغه ځایه د کائناتو اسرار او د شیاؤ حقائق ځان ته معلوموی علم او پوهه، اختراع او ابتکار ټول د دغه برج څخه د نیک بختو لاس ته ورځی.

د تکامل د نظریې نه را په دې خوا انسان په دې پوه شوه چه هېڅ یو اجتماعی مظهر د تکامل د قانون د احاطې نه بهر نه دی او علم هم د نورو څیزونو په څېر تغیر او تبدیل حرکت او سکون، آغاز او انجام لری او دا هم لکه دا نور اجتماعی مؤسساتو د یو خاص بدایت نه دې نهایت ته (پرزېدلی، غورځېدلی، خوزېدلی) را رسېدلی دی.

یعنی علم هم د تکامل او تطور په لاس کښې لوبېږی او لوبېدلی دی، گویا دا نظریه هغه شاعرانه مفکوره چه خامی او پختیا اورژېدل د عمر حاصل گڼی رېښتینی بولی.

هو! لکه هرڅه چه بې د خدای له ذاته (جل و علی شانه) متغیر او متبدل وی او د تکامل د سیر په قدمونو د یو ابتدائی ناقص صورت نه یو جامع او کامل شکل ته اوږی را اوږی دا رنگ د انسان ټول اجتماعی تاسیسات هم متغیر او متبدل دی، د ده علم، د ده پوهی، د ده فلسفې او د ده فکر د تطور مراحل تېر کړی او تېروی ئی.

د دې نظریې په بنا علم هم تاریخ لری او د دې تاریخ په رڼا کښې علم دومره اوږېدونکی او اوښتونکی او غورزېدونکی او پرمخ تلونکی ښکاری لکه طفل چه د مور د غېږی را وزی او د حیات مراحل طی کوی.

مونږ وویل چه علم هم د انسان د نورو اجتماعی مؤسساتو په شان د تکامل د قانون تابع دی او د انسان په اجتماعی مؤسساتو کښې یو هم دولت (حکومت) دی که مونږ علم د دولت سره مقایسه او مشابه کړو زیات به مناسب

وی ځکه دولت د انسان په څت او علم د انسان پر مغزو حکم فرمائی کړې ده، د دولت د اوامرو او نواهیو انتقیاد د قانون په نامه او د علم د احکامو د قواعدو په نامه پیروی شوې ده، دا دواړه د قوت او د سلطی خاوندان دی نو ځکه یو بل ته سره ورته او مشابه دی، دولت د خپل تکامل په مزله کښې درې دورې درلودی:

۱- د پلار او د کورنۍ د مشرانو حکومت چه په پای کښې قبیلوی طوائف الملوکی ته منجر شوی.

۲- متمرکز او قوی حکومتونه چه په پای کښې جهان شموله امپایرونه (شاهنشاهی) جوړې شوې.

۳- ملی حکومتونه چه دموکراسی او د عواملو د هغې نتیجه او خاصه ده او له مرحله د هرج و مرج او د نارکی دوره ده دوهمه دوره کښې په انسانی جوامعو کښې اداره په ډېر قوت سره لیدل کېږی او د سپلین د اندازې نه زیاتېږی د اقدار خاوندانو ته سرونه ټیټېږی او اطاعت ئې کېږی، په دریمه مرحله کښې قانون د مقتدرینو ځای نیسی او جمعیت قوی کېږی اوس که مونږ علم د دولت سره مقایسه او تطبیق کړو علم هم دا درې مرحلې لری چه دلته به پر هره مرحله بېله بېله پېښه وکړو او لږه لږه به یې وڅېړو.

۱- د هرج و مرج یا انارکی دوره:

په دې دوره کښې هر سړی د علم ادعا کوی او هېڅوک عالم ندی په دې مرحله کښې انسان لا د تقسیم عمل سویې ته (لکه څرنګه چه بنائې) نه دی رسېدلی، نو هر سړی هر کار کوی او هېڅوک په هېڅ کار کښې (لکه څرنګه چه بنائې) استعداد او لیاقت نه لری، هر سړی هر څه چه کړی هغه ریسی او هغه خوری د خپلو ساتلو شویو حیواناتو نه ځان ته جامې او غذا اخلی، تجارت په ډېر ابتدائی مراحلو کښې ښکاری هر څوک خپل مازاد تولیدات د بل د زیات شوی مال سره جنس په جنس بدلوی او د تاجر په نامه کومه خاصه طبقه نه

موندله کېږي، هره کورنۍ يا قبيله د خپلو رمو او گلو او ورشو او سيمو حاکمه ده او د هغې د حفاظت دپاره د نورو تجاوزونه په خپل سر دفاع کوي او د امنیې او پولیس په نامه څه نه بنسکاري د حاکم او قاضي په حیثیت څوک منځ ته نه رايي، داسې هم لاد علم او د پوهې خاوندانو کومه خاصه طبقه نه ده جوړه کړي او د هر چا هر څه زده دی او د مکتب په نامه کوم خاص مرکز د علم دپاره نشته په دې مرحله کې د ستاره شناسۍ معلومات د زراعت او مالدارۍ په اطرافو کې پوهه د علاج او طبابت په نامه ټوټکې د هر جا سره شته او هر سړی د خپلې زمانې دایرة المعارف دی، هر سړی په دې وخت کې د خپل کور یا کورنۍ مدرسې کې د خپل زمانې را ټول شوې معلومات زده کوي دا معلومات یا مفاهیم د مورنۍ ژبې سره سم د هر فرد مغزو ته د جمعیت نه منتقل کېږي.

تاسې خو پوهېږئ، چه ژبه په خپله د ډېرو افکارو او مفاهیمو حامله او د ډېرو حقائقو ناقله ده د هر چا د علم افق د هر چا د فکر قالب د هغه مورنۍ ژبه او یا زده کړې فرهنگ دی (له فرهنگ مطلب د لغاتو مجموعه ده) همدا وجه ده چه د علماؤ ژبه وسیعه او د بې علمه خلک ژبه محدود ده په دې دوره کې علم د خرافاتو سره د کوډو او ټوټکو سره گډوډ او لړلی دی او د علم او د جادو د علم او د افسانې په منځ کې توپیر نه لیدل کېږي، د حساب او ریاضی او ستاره شناسۍ سره ساحرانه ذهنیتونه او د طب او د زراعت سره د خرافاتو پسندی، فکرونه یوځای او تړلی دی په دې دوره کې د علت او د معلول په سلسله کې بې ربطې موجوده ده د طبیعت ډېرو پېچیده علایمو او پېښو ته ساده سببونه او ډېرو ساده او بنسکاره مظاهرو ته کاربه واړه علتونه پیدا کړي او خپل ځان غولوی مثلاً د سپوږمۍ د تورېدلو نه د کوډو گرو په نیولو تعبیر کېږي او د جاذبې د قانون په ځای د زمکې د مدار دپاره د غوائی بنسکر په فکرونو کې گړځي.

دا سبب دی چه مونږ داد ور هرج و مرج او د انارکیزم دوره وگڼله.
۲- د تمرکز او اقتدار مرحله:

په دې دوره کېنې د تقسیم عمل په وجه په انسانی جوامعو کېنې طبقات لیدل کېږي او یوه طبقه هم د علماؤ په نامه منځ ته راځي. علم د بدویت د مرحلې نه راوتلی او څه ناڅه پرمخ تگ ئې کړی دی. دې مرحلې کېنې که څه هم ټول علوم په یوه ځای کېنې او یا یوه فکر کېنې را غونډ دی، مگر ساحه ئې لویه او نظر انداز ئې وسیع دی علم او فلسفه لکه سور لال دایرونه را وتلی دی او د علماؤ په پټکی کېنې له ورايه برېښ کوی او معلومېږي. په دې دوره کېنې لکه چه د اقتدار خاوندان د چا مشوره نه منی او یا یوې طبقې ته د نورو خلکو نه ځان بل شان ښکاري او د اشرافو خطاب لری، علم هم له خپله اقتداره کار اخلی او د چا خبرې ته غوږ نه ږدی، د عالم او د جاهل په منځ کېنې بېلتون کنده دومره ژوره او ارته ده چه پر هغې باندي د ارتباط پول نه ایښودل کېږي.

لکه څومره چه حاکم له محکومه جدا دی. لکه څومره چه د هغه او د ده په ذهنیت کېنې فرق دی هومره د عالم او د جاهل په منځ کېنې افتراق او اختلاف موجود دی په دې مرحله کېنې د عالم وینا لکه د حاکم فرمان بې اعتراضه منل کېږي او په دې نامه فلانی عالم ویلی د علم فرامین چلېږي او په هغې کېنې بحث ته مجال نه ورکول کېږي د دې نظریاتو د نه منلو په وجه خلکو ته سزا ورکوله کېږي او له جمعیت ځنی شړل کېږي، په دې مرحله کېنې د سقراط او د افلاطون او د ارسطو نظریات پېړۍ پېړۍ د انسان په مغزو بې قیده او شرطه حکومت کوی او د هغاي مخالف که د گالیلی غونډې سپری هم پیدا شی د قاضی مخې ته ئې د محاکمې دپاره راکاږي.

په دې مرحلې کېنې په اسلافو او د صلاحیت پر خاوندانو انتقاد گناه ده. له عوامو سره د انتقاد قوت خو نه و چه د دې نظریاتو پر حقانیت باندي بحث وکړي او خواصو هم د تقلید افیونو دومره سست کړي و چه د انتقاد او د

ابتکار قدرت پکښې پیدا کیده نه علماء هم لکه اشراف په خپلو خیالی
 قسرونو کښې ناست و او له پاسه به یې د عوامو ټیټې سطحې ته کتل.
 دا کتل به زیات د نفرت او کله کله د رحم او شفقت و، دوی هم د پیروی او
 د تقلید د طلسم څخه نشو وتلای.

۳- د علم د دیموکراسۍ دوره:

په دې مرحله کښې علم هم لکه سیاست او حکومت د عوامو لاس ته راځی
 او د علم د پوهې او د نشر په سبب په هر چا کښې د خپل نظر د ښکارولو
 صلاحیت پیدا کېږی په دې مرحله کښې د زرې زمانې د علم اقتدار طلسم
 ماتېږی او پر فلسفه او ساینس او په افلاطون او په ارسطو باندې اعتراض او
 انتقاد رواج پیدا کوی. په دې مرحله کښې علمی انجمنونه او جمعیتونه د
 پارلمان غوندې صلاحیت د یوې محدودې طبقې د لاسه اخلی او د تتبع او
 استقراء طریقه د قیاس برهانی نه معتبر گڼل کېږی او د استقراء جزئیات لکه
 رایه عامه د علمی مسایلو د تائید دپاره د نظر لاندې نیول کېږی په دې مرحله
 کښې د طبیعت د مظاهرو طبقه بندۍ تحلیل او تجزیه په ډېر دقت سره کېږی او
 د طبیعت د ټولو مظاهرو دپاره خاص قوانین منل کېږی چه د هغو قوانینو په
 برکت ډېرې مشکلی مسئلې او سوالات حل کېږی.

په دې مرحله کښې د طبیعت د میکانیزم مفکوره منځ ته راځی او د خود
 سری او خود رایی خپل ځای په علومو کښې هم قوانینو او ترتیب ته پرېږدی.
 لویه خبره دا ده چه په دې مرحله کښې انسان د خپل فکر قصور او نارسائی
 ته ملتفت کېږی او د ماوراء الطبیعه د سرگمی مشوری نه حیاتی مسایلو ته
 توجه کوی گویا انسان دې ظرافت او حقیقت ته رسی چه د انسان فکر د
 کائناتو د اسرارو د حل کولو او د وجود ماهیت ته د رسیدلو دپاره نه دی برابر
 باید دا فکر د حیات د بقا دپاره په کار واچول شی او خپل روزمره ژوندون تر
 نظر لاندی ونیسی.

په دې مرحله کښې ما فوق الطبیعه په زړه، طبیعت او په دماغ کښې ځای پیدا کوی یعنی د واجب د تصدیق دپاره مینې او اخلاص او د ممکن د تسخیر دپاره عقل او فکر ته خلک متوسل کېږي په دې مرحله کښې د تجربې او تجزیې طریقه په اکثر و علمو کښې رواج پیدا کوی او د حیوان او د نبات او د مائع او د گاز او د هغې او د دې حتی د ذرې ګېده سپرل کېږي او د هغې د ترکیب او د ترتیب نه خلک ځان خبروی علم نور د بلند پروازی د آسمان د حیات او د تطبیق ځمکې ته را کوزېږي او د صنعت د پېشرفت په لاره کښې د انسان سره مرسته کوی د دې دورې خصوصیت په دې الفاظو کښې لنډېدی شی چه علم نه یواځې د علم دپاره تر نظر لاندې نیول کېږي بلکه د معنی د افادیت او د په کار راتللو خوا ته اعتنا کوی د انسان د فکر محصول او د هر چا رایې ته د احترام په سترګه کتل کېږي تعصبات او تنګ نظری له هرې ناحیې چه وی د علم په ساحه کښې ور کېږي علم او دولت سر بېره په دې مشابهنو یو بل مشابته هم سره لری او هغه جنګ او جګړه ده، د علومو په منځ کښې هم جګړه او مشاجره لکه چه د دولتونو په منځ کښې پېښېږي پېښه شوې ده.

ډېر علمونه دی چه یو له بل سره ئې ناسازی او خواشینې ښکاره کړې ده، ډېر علوم دی چه یو د بل له سرحده تېرېږي او د بل په قلمرو کښې تصرفات کوی، ډېر علوم شته د سرحد د اشغال په وجه د دوی په منځ کښې سرحدی پېښې او واقعات پیدا کېږي، د دې مشاجراتو د رفعې د پاره کار شوی او کار کېږي او د ګډ ژوند (زیست باهمی) پالیسی دلته هم منل شوی او منل کېږي. یوه بله خبره د یادولو وړ ده او هغه دا چه دې دوره د زمانې تعیین ممکن ندی. داسې آثار او مظاهر د انسان په ټولنه کښې اوس هم لیدل کېږي چه د اولې دورې سره څه لږ ډېر مشابته لری او یا کت مته د هغې زمانې یادگار او میراث معلومېږي او داسې علایم او آثار اوس هم سترګو ته راځي چه د دوهمې دورې صیغه لری.

هر څه چه وی وی به ولی د علم روش د علم آینده او د علم اسلوب د دریمې دورې په پالیسی بنا شوی او پر مخ روان دی، علم د تجربې او د مثبتیت په ساحه کښې حسابی او یا ریاضی کپړی علم د هر څه دپاره یوه سلسله اوزان او مقادیر، طبقه بندی او مقیاسات ټاکی او اوس اوس ئې د هر څه نه زیات ذرې ته د امید سترگی نیولی دی خدای دې کاندې چه دا د دوهمې دورې باقیات یعنی د اقتدار خاوندان او یا د امپریالیزم شوقیان ذره د خپلو شومو اغراضو دپاره استخدام نه کړی او علماء پرپردي چه د بشر د خیر او سعادت دپاره د انسان د مشترک کور دپاره خدمت وکړی.

محمد موسی «شفیق»:

برکت

(۱)

د خان صاحب کلی د هغې لویې لاری په سر پروت دی کومه چه پایتخت په لمر ختیخ ولایت پوری تړلې همدغه لاره ده چه د لمر ختیخې خوا ته د غرونو هیواد ته خپل او پردی، کورنې او پردیس را تنباسی او ورنه باسی ئې په همدې لاره ما کلونه کلونه پخوا د خپل پلار سره یوځای سفر کړی او دا سفر به تل د هغه موجود په شاکیدو په کوم په چه هر څه د بنیاد مونه نیولی آن تر تیگو، وسپنو، غلو، څاروو او مراغانو پورې بارو او لاری به ئې ورته ویل. د خان صاحب کلی په یو خوړ کبني پروت دی او چه د لارې دوه سره پایتخت او د لمر ختیخ ولایت لوی ښار ونیسو نو دا ځای به ئې لویدځې خوا ته څیرمه پروت وی د لاری لمر خاته خوا ته برخه هم هماغومره سره او هیبتناکه او د خطر نه ډکه ده لکه د مغرب خوائې. په کورنۍ برخه کبني یې د لیوانو د بیگر، د غلو، او داړه مارو او سیلابونو خطر زیات دی مگر په برنۍ خوا کبني د یو هیبتناک گړنگ شته چه یوازې په یوازی د دې ټولو خطرو سره مساوی دی.

د لاری ویشتونکی چه په دغه گړنگ را برابر شی نو په روغه تیریدل، ختل او کوزیدل ورنه معجزه گنې، په لاری کبني سواره کسان چه د گړنگ حد له را ورسپری نو هر څومره سورتونه او دعاگانې ئې چه زده وی هغه ت، لې ختمې کړی، شش کلیمې درستې کړې او ځان په مړوو شماری، د لوی ځوان نذر و منی او اخرت ئې سترگو ته وردیږی. په دی خپه شی چه ولی ئې وصیت نه دی کړی ولی ئې حج نه دی کړی، ولی ئې لمونځ قضا کړی، ولی ئې هغه میا صاحب او

هغه پاچا صاحب د خان نه خپه کړې دی زما پخپله یادیرې چه کله به لاری دې گړنگ ته نژدی کیده نو ما به تباشیر د جیب نه را وویست او د لاری په وسپنو او لرگو به می په خوڅو واره ولیکل:

«یا الله خیر، خدا حافظ، یا غوث الاعظم دستگیر» ما ته دا ویل شوی وو چه سړی دا عبارات په کومه لاری ولیکی نو هغه نه اوړی رښتیا رښتیا او دروغ دروغ چه زمونږ لاری تل د گړنگ نه سلامتې تپریدلې.

(۲)

دولس کاله پخوا د دغه کلی هونبیار او پوه خان صاحب چه هم ئی د زمانی ډېرې سړې تودې لیدلې وې او هم د خدای په لاره سم و، یوه ورځ سهار په جومات کښې خپلو کلیوالو ته وویل:

هلکو! سړکال چه دا خوږ زمونږ او ستاسی کلی ته تنبه شوی و اوورنه چپ شو دا بی څه نه دی. ما ته داسی معلومیږی لکه چه په همدغه شاوخوا کښې د کلئ د خوږ پلو دیوال ته نژدی کوم شهید پروت دی هر چا چه کومه نښه ولیده ما ته دی وواپی دوه دری ورځی چه تیری شوی یو بېر سړی غونډې سړی خان صاحب ته راغی او د شهید د نښې د پیدا کېدو زیری ئی ورکړ.

بله ورځ د بېر سړی سړی سر نور هم پسې بېر شو، څښی ئی اوږدې شوې، د سر وښستان ئی کړی شول، یو کچکول ئی غاړی ته واچولو او د کلی د خوږ پلو دیوالو ته نژدی یو لوړ شان قبر ته دیره شوه. د قبر دپاسه ئی یوه سره جنده لکه کړه او خان ئی د شهید ملنگ کړی قبر چه زیارت شو او ټول عناصر ئی پوره شول نو د کلی خلک به ئې جوپی جوپی زیارت ته راتلل او دعا به یې ورته کوله، کال ته چه بیا د خوږ د مستی شپې راغلی او کلی ته څېرمه شوه خلک وارخطا و او نور یې په تشه دعا ډاډه گیرنه کیده د هر چا چه څه په وسه کښې و هغه به ئی زیارت ته راغلول او همدا سوالونه به ئی کول «شهیده! دی خوږ ته دی زور وښیه» خوږ بیا د شهید د قبر سره ودرید او په کلی را ونه خوت. دی

حادثی نه یوازی د کلی د خلکو او زیارت په رابطه تاثیر وکړ بلکه د ملنگ او د شهید په علائقو کښې ئی هم یوه تازگی پیدا کړه. ملنگ توب په مجاورتوب بدل شو. که پخوا به شهید د ملنگ روح له قوت ورکاوه اوس ئی ملا هم تری او جیب ئی هم دکوی. د لویو کسانو په خواپوری چه سړی پریوزی بی څه خوئی نه پریږدی د خوړ د مستی د شیو نه برسپره به هم کلیوال زیارت له تلل راتلل هلکانو به بنځی غوښتی، نجونو به میرونه، میرو بنو به زانگو اچولی اولاد به ئی غوښته پنبه نذرونه منل چه گرانی شی د چا به چه سره مخه وه هغوی به د زیارت خاور په ځان پوروی مښلی چه ښه شی، مرادونه به چه تر سره شول نو په زیارت کښې به نذر پخېدلو او خلک به پری را ټولیدل د دی ټولو واقعاتو نگرانی به بیر سری ملنگ مجاور کوله. همدی راشه درشه هغه مجبور کړ چه د زیارت سره یوه کوټه هم جوړه کړی او هلته د «مراجعینو» او «مشتریانو» د استقبال څه تیاری هم ونیس. د خان صاحب بیبیاڼې او هغه پخپله هم د شهید زیارت له همیشه تلوراتلو...

خان صاحب به تل په دی خبره د ځان سره ډېر خوشالېدلو چه د شهید قبر د ده د هڅی او باعثیا په اثر پیدا شو او دې خبرې به ورته لا ډېره مزه ورکوله چه د شهید قبر د ده په ځمکه کښې پیدا شو...

(۳)

څومره چه د شهید اواز خپرېده او د زیات ډول ټکورئی زیاتېده په هماغه اندازه ئې چنډې هم لوړېدلې. د لاری په سر به چه لاری تېرېدلی اوس به هغو سورلیو هم د زیارت سړې جنډې...

د ورايه لیدلې کله کله به چه لاری د خان صاحب د کلی خواته د ابو یا د دمی دپاره ودریدې نو هغو سورلیو به زیارت ته له ورا دعا کوله کومو به چه په لاری کښې پخوا هم سفر کړی و او سترگی ئی پخی شوې وې مگر نوکی سواره

به تل په منډو منډو د شهيد زيارت ته په خپله ورتلل او د خير سفر به ئې ورنه غوښتلو د گړنگ وېرى به تل په دې دعاگانو كښې يو خاص تاثير لرلو...

طبيعي ده چه سورليو به د نذراني په وركړه كښې د هر چا نه زياته ميړانه بنودله. د ملنگ عائدات وړخ په وړخ زياتيدل د هغه په كړه وړه كښې كوم پدلون رانه غى مگر شتمنى ئى پته پاتى نشوه گروي ئې واچولې، واده ئې وكړ او ماو تا ته ئې پت پت قرضونه هم وركړل. خان صاحب خو زيارت ته پوره عقیده لرله، مگر د ملنگ دومره ترقى ورله خوند ورنه كړه. د يوې خوانه د ده خپل اقتصادى حالت چندانى ښه نه و د بلې خوانه دا خبره هم بايد په ياد ولرو چه د ده خانى د خلكو په احتياج ولاړه وه نو د دغه رفع كول د ده نفوذ ته صدمه رسول و، برسېره پردې د زيارت جم و جوش د ده حجره او دېره هم ماته كړې وه.

هر څومره چورتونه به ئې چه ځان سره وهل د دغه كار تدبير ئې نه شو جوړولې او دا په شا راوړلې بلايى نه شوه وركولې.

شپې او ورځې، جومې او مياشتې خان صاحب په همدغه فكر بوخت و، او د خپلو تجربو په درياب كښې ئى د دې معمې په حل پسې غوتې وهلې.

(۴)

د خان صاحب د كلي نه يو څو ميله لرې نمر خا ته خواته ځورې كې يوې درنې لارې تېل خلاص كړه. په هغو سړو شپو كښې چې د لاريو شمېر هم كم و، د ماښام تر تيارو پورې هېڅ موټر پېښه ونكړه. د شپې د پاره سورليو يوې كوټنۍ ته ځان ورساوه او هلته پرې وتل. سهار چه را پاڅيدل يوازې د غاړې جامې ئې په ځاى وى او نور تری هر څه غلو وړى و. خبره طبعاً حكومت ته لاړه او د هغه ځاى نه سپاهيان او اولدار د خان صاحب كلي ته راغلل او د ده په حجره كښې ئې د تحقيقاتو ټغر وغړاوه چه وهل او ټكول او نورى ټولې بې شرمۍ ورپسې

را روانی وې او الدار خان صاحب ته وویل: «غله را پیدا کوي او که مونږ پخپله ورسپې بډی ووهو؟».

خان صاحب د سپاهیانو خرڅ ورکړ او وعده ئې ورسره وکړه چه که په درې شپو کښې ئې د سورلیو کالی پیدا نه کړل او غل ئې حکومت ته ونه ښود، نو بیا د هغوی خوښه چه د ده دهقانانو او ولس سره هر څه کوی.

سپاهیان لارل خان صاحب د کلی خلک را ټول کړل او ورته ئې وویل: «هلکو! دا غلا به ضرور پیدا کوی، غل په تاسې کښې دی دلته خود اسمان نه څوک راتلې نه شی. هر څه چه شوی خیر دی غلطې له هر چا نه کېږی، توبه وباسئ او ځان د حکومت د بازخواست او د اخرت د بډی ورځې نه بیچ کړئ. زه به هم ستاسې په گناه لمن وغورځم هر چا چه مال اخیستی وی بېگا ته دې د شهید په زیارت واچوی او ځان دې هم نه ښیې، زه به پخپله د سپاهیانو او د حکومت چاره وکړم». د ماښام تیاره چه ټینگه شه، خان صاحب خپل یو نوکر مکلف کړ چه زیارت د غرونو کوم ډډ ته پت شي او که چا څه را وړل او هلته ئې واچول نو دی دی پری فوراً خبر کړی. شپه د نیمې نه اوښې وه، چه د تیارو د گېډې نه یو څوک را ووت او یو دوه اوږدو پټې ئې په زرات کښې گوزار کړل او خپله لارئې ونيوله.

د خان صاحب نوکر په منډه هغه خبر کړ او هغه دواړه یوه رقعہ حکومت ته ولیکله چه غل د ماله سره پیدا شو سپاهیان د سهار په څړو کښې را ورسېدل او خان صاحب د گوتو نه ونيول او په مال ئې ودرول او بیا ئې د ملنگ د کوټنی په دروازه ورننویستل. د ملنگ متې هماغلته وټړل شوې او مخ په حکومت روان کړی شو.

(۵)

خان صاحب چه د ملنگ نه خاطر جمع شولو د زیارت ادارې او تنظیم ته ئې پام شو. د ده لومړنی اقدام دا و چه زیارت یی «مصادره» کړ، فوراً یی خپل یو بېر زبیری نوکر ته امر وکړ چه د زیارت یوه نښه د لاریو د سرک په سر ودروی. جنده لکه کړی، د وسپنې پنجه او سره ټوټه ورپورې وتری او یوه کوډی جوړه کړی او ډېرې رنگینې ټوتی ورپورې غوته کړې. دا کار چه تمام شو خان صاحب نوکر ته وویل چه اوږدې جامی واغوندى سر او پښې لوخی کړی او په کړې کښی دیره شی، هر یوه لاری چه راغی غږ ډې ورباندی کوی چه: «یا الله خیر... سفر بی خطر» د اصل زیارت د پاره هم خان صاحب یوه چاره و سنجوله.

د ده یو سر تنبه امام و چه هغه د لاریو سرک ته د زیارت د مرکز د نقلولو سره چه د خان صاحب اصلی آرزو وه شدید مخالفت وکړ.

د خان صاحب او د هغه تر منځه ډېری مباحثی وشوې چه تقریباً حاصل ئې داو:

د خان صاحب: دا زیارت که د لوی سرک په سر جوړ کړو. «ډیر خلک ورته رسېدی شی او برکت به ئی هم مسافرو ته رسېږی او هم د کلی خلکو ته.»

ملا صاحب: زیارت د چا په خوښه نه جوړېږی. دا شهید رحمت الله علیه همدلته پیدا شوی او همدلته ورباندې قبر جوړ شوی دی.

- دلته خو نه دی پیدا شوی خدای خبر چه اصل کښې ئی قبر چپرته و.

- خیر خو میارک هډوکی ئې همدلته پیدا شوی دی او شعری مسئله دا ده چه دیو قبر خو څول بی ضرورته جایز نه دی.

- دا هم یو ضرورت دی چه خلک ورته ښه ورسېږی.

- نه داسی نه ده ضرورت په کتابونو کښې په خپله بیان شوی دی.

- د نبی آخر زمان علیه الصلوة و السلام په شروع کښې هېڅ بی بیانه نه دی پاتی شوی.

- طریق عام یو شرعی ضرورت دی.
- طریق عام یعنی څه؟
- لویه لار.
- ولی هغه باچهی سرک تانه لویه لاره نه بنکارې، که څنگه؟
- نه مطلب دا دی چه یوه عامه لاره په یو قبر راشی نو هغه ورته وړاندلی شی.
- استغفر الله! لویه ځوانه را اورسیرې. چا ویلی چه مونږ د شهید قبر وړانوو. مونږ فقط د همدۀ زیارت هغلتۀ د هغه لوی سرک په غاړه جوړووو.
- دا کار په شرع کښې ناروا دی.
- دا خود شهید درنښت دی. شهید برکت په خوهر ځای کښې یو شان وی څه دا ځای او څه هغه ځای ته په شرع کښې فلسفې لتوې او په خپل فکر پسی ګرځی ستا په دې کښې نور کار نشته دا ځمکه هم زما ده او هغه ځمکه هم زما ده زما بابا مشر خان دې خدای پاک غرق رحمت کړی هغه به ویل چه د هغه کوز ورسک څخه را پورته او د هغه برگړنگ څخه را ښکته د اسمان هم زموږ دی.
- ځمکه زما ده او شهید زما دی چه هر چیرته یې ښخوم، ستا پکښې کار نشته.
- ښه ده ځمکه خو ستا ده، ګورو به چه څوک د نبی د شرعی پوښتنه هم کوی که نه.
- دلته خان صاحب څه لږ غونډې ډیل وکړې دی چه یو تجربه کار سپړی و، د ملا صاحب د اخطار په معنی پوره ورسید.
- دواړه ئی په ذهن کښې غټی غټی سپینې سپینې پکړې نری نری تبریگی او تراوړو پوری څنی وګرځیدی.

د طالبانو د قوت او هييت د تخيل نه دننه ولړزېد، مگر ملا صاحب ته يې په ښکاره هېڅ وارخطايي ونه ښوده همدومره يې وويل ښه ده گورو، به چه څه کپړي سبا له به سره بيا خبرې وکړو.

خان صاحب او ملا صاحب په دې سره جوړ شول چه د شهيد گټه وټه دې د دواړو شريکه وي. ملا صاحب به دا خبره د نبی په شرع برابره وگڼي چه خان صاحب د لاريو د سرک په سر د شهيد جنده او پنجه لکه کړي او يوه ښه معتبر نمايندگي پرې تاسيس کړي د دغی نماينده گي ټول کنترول به د خان صاحب په (يد با کفايت) کښي وي.

ملا صاحب به د شهيد د اصلي زيارت په هغه کوټني کښي واړوي چه ملنگ ورنه لاس ترلي زندان ته بوتلل شو.

هر څوک چه په دغه اصلي زيارت پېښه کوي د هغوی شکرانې او نذراني به د خوړ د سيلاب د ورځو په شمول په ملا صاحب پورې تعلق لري.

(۲)

د خان صاحب دپاره د لاريو په سرک باندې د زيارت نمايندگي د سپينو او سرو ژرنده وه ده به شخصاً د هغه ځای اداري او تنظيم ته توجه لرله او کله کله به ئې سرک په غاړه کټ واچولو او په ډېره مزه به ئې هرې لاري ته کتل چه د زيارت په جنده او کوډي به هرومرو وده او موټروان به ئې نوټ او سورليو به ئې ميده پيسی د مجاور (د خان صاحب) د پخواني مزدور خوا ته ورگوزارولي. په موټروانانو او سورليو کښي دا خبره منل شوي وه چه د دغه نا اواره سرک او د دغه بيحسابه پيچومو او مخصوصاً د هغه هيبتناک او خونړي گړنگ نه په سلامتي تيريدل بي د دغه شهيد د برکت نه ناممکن کاردی.

خان صاحب په ځمکو باندې نوي کلاگانې واچولي اسونه ئې واخستل شاري ئې په تقاويو باندې آپادې کړې او ددې به ئې بي حساب زياته شوه، له

حکومت سره ئې هم قدر زیات او روابط ئې ټینگ شول او نور نو د چا مجال نه و چه د ده مخی له ورشی.

(۷)

ډیر کلونه پس د سرک مخه وگرځیده. دا سرک نور متروک شو او یو بل نوی سرک جوړ شو چه نه پوهېږم په خه شی کښې د دې زاړه سرک نه ښه و، مگر حقیقت دا دی چه اوس لاری په هغه بل سرک ځی.

خان صاحب ډېری ورځی غمجن و، مگر اخر ورته دوستانو مشوره ورکړه چه د شهید برکت خو لری او تږې یو رنگه وی نو ولی خان صاحب همدغه د زاړه سرک د سر نمایندگی په همدی کم او کیف د نوی سرک سر ته نه نقلوی.

د خان صاحب دا خبره بیحده خوښه شوه او یوه ورځ یی پخپله نوی سرک ته تشریف ویوړ. و هلته یې د غره په اوچتو کمرونو کښې د سرک په سر د ډیرو هیبتناکو گړنگونو په منع کښې یو ځای خوښ کړ چه د زیارت نمایندگی وریاندی بنا کړی لږې ورځی وروسته خان صاحب ته معلومه شوه چه د نوې نمایندگی حاصلات نسبت پخوانی. ته زیات دی نو بیا وریاندی همدغه سرک چه یوه ورځ ئی ورته د دښمن د حملی د خط په سترگو کتل د لنگې غواغوندي گران شو.

زمانه هم عجب کارونه کوي یوه ورځ خان صاحب خپلو دهقانانو ته وویل: په دغه سرک کښې چه هر سټک یوه نیزه ماتوی لکه زما په کوپړی. چه گوزار کوی.

د نمایندگی حاصل چه منظم شو نو یوه ورځ خان صاحب ته چا پیشنهاد وکړ چه د هغې امتیاز په اجاره ورکړی.

اوس د خان صاحب خاطر د پخوا نه هم لا ښه جمع شو او هر کال ډیرې روپی د دغې نمایندگی د اجای نه د ده په خزانه کښې زیاتېږی.

(۸)

شپه ده او د خان صاحب په حجره کښې ډېر خلک ناست دی.

د چلم د لوگو په ډډو زو کښې په یوه پالنګی کټ کښې خان صاحب پلټی. وهلی ښکاره کېږی، په بونډۍ سپینه ږیره کښې ګوتی وهی او ډېر په فکر کښې ډوب معلومېږی، د کټ بازو ته یوه کوچی تکیه وهلی چه همدا اوس ئې خپله قصه خلاصه کړې ده معلومېږی چه یو نوی سرک، جوړ شوی او هغه د دې ځای نه ډېر لرې دی.

ګرځونونه خو په هغه کښې هم شته، مګر نه ترې دغه کلی ښکاره کېږی او نه د زیارت غزونه.

خان صاحب د قصې د خلاصېدو نه وروسته اول خپلو کلیوالو ته وویل:

«زما په دې خبرو باور نه راځی» او بیا ئې د نوسرکونو د جوړولو «اضرار» بیان کړل او ورپسې ئې د «اسراف او تبذیر» په ذم کښې ډېرې مقولې، احادیث او آیتونه را نقل کړل. او د نوی سرک د مصارفو اټکل ئې هم کروړونو روپو ته وخپړاوه په حاضرینو کښې یو چا وویل: صاحب اول خو به خدای پاک دا خبره دروغ کړی او که بیا خدای ناخواسته رښتیا وه نو په هماغه سرک به د یو ګرځونګ په سر د زیارت دپاره یوه کړډۍ جوړه کړو شهید څه لرې او څه نژدې، قربان ئې شم برکت ئې هر چپرته رسېږی او که دا ځل ستا مهربانی وی نوزه به ئې په اجاره واخلم. د شهید د قبر پوښتنه نو څوک کوی چه چپرته دی.

د خان صاحب تندی ورو رو رو ښانه کېدو چه اخر ئې یو تبسم هم په شونډو ښکل شو، دا تبسم د یوې ډېرې زړې خاطرې د رایادېدو نه پیدا شو خان صاحب کلونه کلونه پخوا خوب لیدلی و چه یو بختور سړی راشی په سر ئې لاس راکاږی او ورته ووائی:

«بچی خدای دې په ځمکه کښې برکت پیدا کړه».

میراجان سیال:

مراوی گل

په دې نزدې ورځو کښې مو د یوه صاحب د ناروغتیا واورېده نو د هغه پوښتنې ته د یو دوه نورو ملگرو سره روان شوم.

هلته چه ورېدو د دروازي د ټکولو سره سم د صاحب نوکراغی او مونږ ته ئی د انتظار د خونې رهنمائی وکړه، لږ ساعت وروسته بیا نوکراغی او مونږ ئی د صاحب آینه خانې یا گل خانې ته بوتلو.

دا ځای ما ته بېخی نوی و ځکه داسې ځای مې کله نه ولیدلی.

د کوټې ساز و باز لا پرېده عجیبه خو دا ده چه په دې سره ژمی او کړنگه څله کښې چه شین بوټی اډونه ښکاری دلته راز راز او ډول ډول گلان او شنه بوټی و.

زه دې نوې عجیبه نظارې ته حیران شوم چه دا گلان څه رنگ شنه او تازه پاتې شوی دی؟ خپلی دې حیرانتیا او بې خبری پوښتنی ته اړکړم نو له یوه ملگری څخه می پوښتنه وکړه دا څه رنگ چل دی؟ چه نور، هر څه وچ دی او دا گلان شنه او تاند پاتی دی؟ ملگری وویل چه لږ شانتې سترگی وغږوه او ووگوره چه د دې گلانو د ساتنی دپاره څومره بندوبس شوی دی، لاندې باندې دا د هنداری کوټه او په مینځ کښې یې لگیدلې تودنی، دا خو ستا کور نه دی چه د ډاک ژرنده ترې ډیره ښه سودمنه ده.

دا خود... صاحب کور دی، کور!

ایمان دی نصیب شه! خلک داسی ژوند کوی، ژوند خودپته وائی!

دې کښې صاحب د خپلو گلانو په لیدلو او پلټنو پیل وکړ خو ناڅاپه ئې په یوه مړاوی گل سترگی وښتې او مؤظف نوکر ته ئې وویل چه دا ولې؟
ته د څه دپاره یې؟ دا گل ولې مړاوی دی؟ او څه پرې شوی دی؟
ښه ده! بخت دی وینس دی چه دا میلمانه ناست دی چه دوی ولاړ شی بیا به زه له تاسره گورم.

صاحب په قهر کښې ډوب د خپل نوکر په د گلو بوخت و، ما ډېر ورو خپل ملگری ته په غوږ کښې وویل:

گوره! چه د گل د مړاوی کیدو پوښتنه دا صاحب کوی نو د دې سړی د زړه د مړاوی کیدو پوښتنه به لوی خاوند نه کوی څه؟
ملگری راته وویل چوپ شه دا څه لگیایی! څوک به د گل په مړاوی کیدو مالیار نه دگی څه؟ ما ویل خو زه هم وایم چه د سړی په مړاوی کیدو به پاک خدای څوک نه ترتی څه؟ هغه وویل گل خو گل وی او خاوند لری.
ما ویل دا هم سړی او د خدای مخلوق دی کنه او لوی خاوند لری.

په دې کښې صاحب ناڅاپه د میلمنو خوا ته مخ را وگرز او او زموږ د یوه ملگری سره ئې مخاطبه شروع کړه خو زه په دغه وخت کښې د رنگارنگ خیالاتو په طوفان کښې په دې فکر ډوب تللی وم او په زړه کښې می دا تپریده چه ارمان په دنیا کښې د مړاوی گل په اندازه د مړاوو او خپه زړونو پوښتنه هم کیدلی نو د مظلومانو چغې او د ظالمانو د کردار د کرکی نه ډک او زړه غوڅوونکی مناظر به چانه لیدل.

محمد ارسلان سلیمی:

غازی محمد جانخان

د عیسوی حساب ۱۸۷۹ کال و په دغه کال کښې د کورنو جگړو خپلی او استعمار ټوټی ټوټې کړې افغانستان د پایتخت (کابل) په عسکری منصب دارانو کښې (د محمد جانخان وردک) په نامه د توپ خانې یو جرنیل و چه وروسته بیا د غازی محمد جانخان په نامه مشهور شو ده له خپل ملک او خپل ولس سره بې اندازې زیاته مینه لرله...

دا وخت د غربی استعمار بنامار د هند لویه او ارته محکمه د خپل ستونی نه تیره کړې وه او خوله یی د گران افغانستان نغرلو ته هم را اچوله پېښور او کویته یی ترې شوکولی وو او د خیبر او بولان د هضمولو په هڅه کښې وو...

د افغانستان په زړه (کابل) کښې د سرو گوره گانو فوځونو غوبل جوړ کړی وو... د ټول ملک د تباهی او د ټول افغان ملت د ابدی غلامی او مریی توب سخت خطر وو... پادشاه د خپلی کمزوری په نتیجه کښې د پیرنگیانو په لاسو کښې بندی و او د واکمنی کورنی د افرادو تر منځ به ملک کښې د واک اختیار د خپلو لویو په غرض نه ختمیدونکی جگړې روانې وې... د یوې کورنی د افرادو د ځانگړو او شخصي غرضونو د سرکولو دپاره په ټول ملک کښې د بی اتقاقیو او شخړو اور بل وو... انگریزی استعمار هم د خپلی کامیابی په غرض دغه اور ته بیوزی واهه او هغه د لوگی د پردې تر شاپله پسی را وړاندې کیده او د لوی

اما کمزوری شوی افغانستان د وجود نه یې ټوټه ټوټه بیلوله او د خپلې هندي مستعمرې په پیڅکو لمنو پوری یې ورتپله...

په داسې خطرناک وخت او داراز تیاره محیط او محاول کښې ځمونږ ځلی جرنیل (محمد جانخان) د خپلې مقدسی عسکری وظیفې او د خپل ډېر درانه مسؤلیت احساس د اشتعال داسې درجې ته رسولی و چه د قام او ولس د ډیرو ساده مغزو او مړو احساساتو لرونکی افراد یې هم په شور ورسره راوستل...

زلمی جرنیل لان د هغه وخته دغه خطر لید چه د پیرنگی فوځونه کابل ته نه وو را رسیدلی دی به ډېر ځله په نیمه شپه کښې په ډېر اضطراب له خوبه را پاڅید خپلو توپونو ته به ورغی پاکول به یې لاسونه به یې پری وهل او بنکلول به یې... کله به یې د نیمې شپې په تپه تیاره کښې چه و اوری به هم ورېدلې خپل توپونه را ویستل یوی بلی خوا ته به یې گرزول په لوړو به یې خپژول غرونو ته به یې پورته کول او بیا به یې کندو او ژورو ته کوزول... خلکو ته به د ده دا شان کارونه نا آشنا او د لیونو شاتته ښکاریدل او په مطلب به یې نه پوهیدل... خو حقیقت دا و چه د جرنیل محمد جانخان زړه د خپل لوی افغان او ستر افغانستان د ټکړې ټکړې د خطر په را رسیدو دومره پریشانه او مضطرب شوی و چه شپه او ورځ او غرونه او کنډې یې په نظر کښې یو شان ښکارېدل... د هغه سره د خپل ځان او خپلې کورنۍ غم نه وو هغه د کوم مقام او موقعیت یا د کومی رتبې او درجې د گټلو خواهش نه درلود... د هغه فکر او ارزو دومره لوړ او عالی و چه دا شیان ورته ډیر سپک او حقیر ښکاریدل... د هغه سره د ټول ملک لوی افغان او ستر افغانستان غم و... هغه ته څرگنده و چه د ملک تنگ شرافت او آزادی تر اوسه هم د ټول افغان د اتفاق متحد مټ په زور ساتل شوی او اوس هم د ټول افغان د متحد مټ زور په کاردی چه د خپل پلار نیکه ټاټوبی وساتی او افغانی پگړۍ پرې نږدی چه د انگریزی استعمار د اسونو په پښو کښې په محکمه پریوزی...

ځمونږ غازی جرنیل د (گوربت) نومی غره په لمنه کښې زیږیدلی او لوبېدلی و او غوښتل یې چه د (گوربت) یعنی (عقاب) په څیر خپل ټاټوبی او وطن د خپل گران ولس او لوی افغان آزادی وساتی.

جرنیل محمد جانخان تر هغه وخته لا ځینو ساده گانو ښه نه پېژاند چه تر څو د افغانستان ښکلی او گران مرکز (کابل) د انگریزی فوځونو د اسونو تر پښو لاندې شوی نه و... په دغه وخت کښې د زلمی جرنیل د صبر کنډول بیخی ډک شو ځکه چه په گران افغانستان کښې استعماری پوځونو غوبل جوړ کړی و، د ده ښکلی توپونه د بابر د غونډۍ په سر کښې و او د دښمن په لاسو کښې او دی د کابل نه لرې د (وردگو) په منځ په خپله کلا کښې د ملک نه د دښمن د شړلو او خپل قام او ولس ته د نجات ورکولو په فکر کښې ډوب و... دلرې نژدې ځایو څخه د افغانی ځلمیانو «ډلی ډلی د جرنیل ځای ته ورغونډیدل او په دې ترتیب د استعمار نه د وطن د نجات دپاره لوی لښکر جوړ شو... د لښکر شمېر چه د شلو دیرشو زرو کسو نه زیات شو او جرنیل ته دا یقین وشو چه د هیواد نه د دښمن د شړلو دپاره کافی ځلمیان غونډ شویدی نو یی ډیل ونه کړ او سم د لاسه د کابل په لور روان شول...»

د غازیانو او استعماری فوځونو ترمنځ پله پسی او ډېر خونړی جنگونه وشول خو دښمن بالاخره د جرنیل د لښکرو سیلاب ته ټینگ نه شو او داسی ماتی یې وکړه چه بیای یی د همیشه دپاره (کابل) ته شا واپروله...

دا وخت هر چا ته دا حقیقت پوره پوره څرگنده شوه چه غازی محمد جانخان لیونی نه بلکه رښتینی هونبیار دی ځکه هغه د دغه وطنی جنگ په گټلو سره دا حقیقت څرگند کړ چه د ټول افغان سره یو کیدل او د یوه مقصد دپاره په یوه لاره روانېدل دومره لوی او ستر طاقت دی چه په هر ډول اړیکیو او مشکلاتو بریالی کېدای شی.

گلاب ننگر هاری

نوی کال

نوی کال نوې آرزو، نوی ټکل، او نوی ژوند څومره خواږه ټکی دی...
پنیدام په نوی څومره مین دی زړه پسخوی شوق پاروی او اعصاب
تخنوی.

انسان تحول پرست دی... ځکه چه طبیعت د تحول مورده...

نوی د زاړه تحول نه پس راحی ځکه خو:

انسان تحول خوښوی.

دا دنیا د تحول ده تحول باندي ودانه.

خوږ او تریخ به څنگه پېژنی...؟

تور او اسپین به په څه شان بېلوی او د نوی، زاړه فرق به په څه راحی...؟؟

په تحول!

نوی کال یو تحول دی... بهار یو تحول دی... او د زاړه د تحول نه وروسته یو

نوی تحول دی.

نوی کال.

نوی غم که نوی خوشحالی؟؟ که څوک وغواړی که نه!... او د چا زړه ښه شی

که بد... خو طبیعت خپل پخوانی چیلنج یعنی د زندگی زوړ سوال په کال کښې

یو ځل نوی کوی.

پسرلی د ژوندانه د شباب د غروضې موسم دی، په دی عظیمه مظاهره

کښې د طبیعت د تخلیق ټولې نمونې د دې سوال اورېدو دپاره حاضرېږی.

په چا غم وی... په چا بنادی وی... خوک ژاری او خوک خاندی... خو فضا ورته داسې په ننداره کښې وازه خوله چېرانه او وارخطا وی لکه د انسان لاس ته د طبیعت گریوان په یوه کال کښې د بهار او خزان دوه انقلابونه د طبیعت دوه سترگی دی داسی دوه سترگی چې په یوه ژاری او په بله خاندی. پسرلی او منی د ژوندانه دوه تصویرونه دی.

د چا په زړه کښې چه آرزو او مینه ده او په سینه کښې ئې د ژوند د مینې گرمی ده نو د هغه د امیدونو غوتی. سمسور او زیری گلونه دی. خو زار د هغو چه سرد جوش دی، د هغوی د ژوندانه پانې زیرې شی او ورژیری. هغوی چه په زړونو کښې آرزو او د آرزو دپاره دقربانۍ اراده او د متیو طاقت نه لری د غوتی. او گل د لطف او کیف نه بېخبره دی. ژوند د هغوی دپاره غم او د اوږو پپتی دی. او حکه خود دې ټول عرصات له خوا په مرگ او فنا محکومېږی.

کوم ژوند دی چه په بهار کښې خوځند او هنگامه خېز نه دی. پسرلی د نشات طراوت او سینگار یو داسی متحرک موسم دی چه پکښې وچ خوړونه وبهېږی...

سیندونه خپاند او طوفانی شی... د بنایسته گلونو او کوکیو بوتی په مزه مزه د ارتقا مزل را واخلی غوتی شی، گل شی، سترگی وغړوی... دنیا ته وگوری... ځانته مخ واړوی... ومسېږی او د خپل جمال په نشه کښې په قهقهو سرشی:

قطره او شبنم د ځمکی اسمان د عالمونو منخ کښې د باخبری ساتلو دپاره څنگه سترې او خوځنده ده.

پیغلې د خومره رنگینو او گلپو شو ارزوگانو په پدرگه بنار سپیره پرېږدی او بیدیا بنار کاندی.

نسیم د رنگونو د قافلو نه د خوشبوئی جوپې بار کاندې او فضا ټوله
شرابی شرابی شی.

حرکت د خیر او برکت دوهم نوم دی... ولی ښه حرکت... منظم حرکت حسن او
جمال خومره شوق انگیز دی...

بی شرابو مستی د جمال خاصه ده... بی اوره سیخل د حسن کار دی او بی
تیغه حلالول د ښکلا جامه ده.

بهار په آرزوگانو کښې نوی کشش واچوی... نوی شوقونه مست کاندې.
صبر و قارېری او د خود داری فال بدل شی.

هر گل ته د یار د سترگو کتل، هر تاک ته گیلاس نیول... هر ه سپوږمۍ د یو
شرابی شباب د رقص نندارې ته رابلل... د هر گلبوتې سیوری د یوې گلعداری د
رازو نیاز د پاره خوبول.

هر چمن د یو جانانه گلگشت فرش گڼل... هر آپشار ته د خپلو شبابی تقاضو
بهر ویل آزاد او معصوم ستوری دیو مغرور حسن د غاړې په هار کښې
بندول... د پسرلی دا عالم عالم کیفیتونه د چا د شباب ترانه خیالول... او د
طبیعت دا ټولې رنگینۍ د یوې شهۍ د ښکلا تصویر فرضول د داسې نړېدلې
رومانی دنیا کاینات دی چه هغه اوس بالکل بوږی، ده او مخ ئې د لیدلو نه دی.
نوی دنیا نوې لیلای لری... د بهارونو کاینات د دې لیلې په زلفو کښې
گیردی.

د دې لیلی د وصال شرط د پر ساده او بسیط مگر همت ازماي دی.
د ژوند مینه... د ژوند آرزو... د قربانۍ جذبه... د همنوعۍ احساس، د
مسئولیت خیال ژوندی زړه... د اخلاص رڼا... او د یقین رهبري د یو قوی حرکت
په ملگرتیا... داسې حرکت چه منظم وی او پس له غوره فکره وی ځکه چه: د
بهار حرکت پس له کاله وی...

دا دی د نوې لیلی د وصال شرط، د دې شرط په پوره کولو کښې ای قامه
ولسه!! ای د قام او وطن شاعره! او ای د ملت رهبر او لیډره!! شاته مه گوره،
زاړه غمونه مه شماره، د نویو خوشحالیو فکر وکړه.

چا ستا د آرزوگانو حوصله افزائی وکړه؟ او چا ستا د حق په ځای کښې په
کلمه گوتی کېښودې.

وطن د یو ابدی او بې خزانه پسرلې انتظار آرزو کوی. د پښتانه بابا لکونه
ځامن پخپلو خولو کښې ډوب دی او پخپلو غوړو کښې پخېږی؟ هغوی
پسرلی ته نشی کتی؟؟ د هغو د پیغلو برخه په دې بهار کښې نشته؟ دی ته خپه
ئی!!؟؟ دا ډېرې آسانی خبرې دې... دا ټولې خبری ستا په عزم ارادې او ستا په
آرزو او حرکت پورې غوته دی.

بهار به د هغوی کاله ته سلامی ورشی... د پسرلی گلونه به د هغوی د پیغلو
زلفې څه چه پښې به ئی ښکل کړی خو که چا یو ځل د نوې لیلی زلفو ته د زنگلو
دپاره ځان ورساوه.

ولی که داسی ونه شی نو، پسرلی د طبیعت د اړخ یو معمولی بدلون و،
راغی او تیر شو... د تاریخ د پگړۍ یوول زیات شو... د سینما د یوې پردې
نداره دی وکړه او پناه شوه... دنیا لکه څنگه چه ټول عمر په ځان پورې خاندې...
هر سهار د ندامت او پښیمانی نه گریوان خپروی... هر ماښام پخپله بده ورځ
ماتم کوی، دغسی په کال کښې یو ځل تا پوری هم خاندی، دې خدا له د فرشتو
د عصمتونو ناموس د جنتی حورو د ښکلا پیغمبران او د طبیعت خلقتونو
شهکاری او رنگینۍ راولی د دې خدا ختم په ژړا دی خو هغه وخت مو هیڅ د
لاسه نه کیږی او لاس ترزڼې به ناست یو...

د ستورو د لمر سلا ده وینښ شه!
د سرو گلو اقتضاده وینښ شه!
سیلی به دې واړه ساگ یوسی
ای بیخوده نامراده وینښ شه!

کابل - ۱۳۳۵

نېک محمد «پکتیانی»

پښتنه مېرمن

شیرین زموږ د کلی یو دروند سپین میری و، ښه شته ئې لرل، په خپل چم گاونډ کښې ئې نوم لاره قرض دار او احتیاج نه ؤ، په خپل محیط کښې د محکې او مال له خوا پوره ؤ، د مېلمه عزت او ډوډۍ ته ښه رسیدلی شو، د خوار، غریب سره یې مرسته هم کوله. شېرین سپین زېږی و او اخر چه انسان په کومه لاره یون کوی، ده هم وکړ یوازې یو زوی چه یار دل نومېده ورڅخه پاتې شو.

یاردل مروجه لوست کړې و، او په خپل محیط کښې د سواد خاوند او د رحمان بابا په دېوان ډیر مین و.

د یاردل ځوانې هم ځوانې وه، مېلمه پالنه، د خپلو سره ښه گذاره او سلوک، خوږه ژبه، وپړه ټنډه او ښایسته خدا او ښه به تل له ده سره وه.

د پلار له مړینې نه وروسته خپلو خپلوانو یاردل ته د واده کولو خبرې کولې یاردل به په خدا ورته وویل چه واده کول اسان کار دی، مگر دا د عمر مسئله ده په دې کښې فکر کول په کار دی چه بیا سړی په خپلو کړو پښېمانه نه وی او موږ پښتانه خودا عنعنه لرو چه بیا ښځه پرېښودلې هم نشو د یو کال نه وروسته زموږ د کلی نه تقریباً څلور میله برپه (اتمانې) کښې یاردل چه په څه پسې گرزیده هغه ئې بیا مونده، یارگل (تماس) ته خو جرگی ور ولېږلې او د ده لوریې وغوښتله او اخر کښې ئې د رسم او رواج سره موافقه راغله.

د یاردل اوبنکې واده زما په زړه دی ځکه هغه وخت زه کمکی وم او مونږه همزولو دومره خوشحالی او مستی پکښې کړی وی چه حساب یې نه و. دا می هم په یاد دی چه زه خپله هم له (خېښې) 1، سره اتمانې ته تللی وم او په سبا د تماس تره مونږ ته لونگی را کړې او بېرته کوروته راغلو. د واده ورځ می ښه یاده ده څه وخت چه له اتمانی څخه مو ناوې له ورا سره راوستله د لارې د کلیو ښځې به را ووتلې او د ناوې مخ به ئی کوت، مونږ واپه خو آزاد وو مونږ به هم د ښځو په ډله کښې د ناوې مخ وکوت او رښتیا چه ناوې د ناوې توب په دريو او سرو شنو ټکریو او رویمالونو څومره ښه ښکاری او پسرول ئی څومره د خوند آوازونه کوی چه هېڅ ساز او موسیقی کښې هغه کیف او مزه نه وی.

ښځو به چه د ناوې مخ ولیدنو وبه ئې ویل چه:

د گل غوندي ښایسته ناوې ده، د مور د پروزی شی مبارک شه...

هغه شپه چه ناوې کلی ته راوړه شوه ډمانو سازونه او سندرې غږولې، زلمیو او سپین ږيرو او ښځو او جنکیو اټونه اچولی و او له داریا سره یې بدلې ویلې. مونږ هلکان خو بیخی مست وو، هری خوا ته منډې ترپړی وې ښی او فکرونه یو مخیزد خوښی خوښی وو.

کله به مو د سندرغاړو آواز او سازو ته غوږ نیوه او بیا به مو د اتن ننداره کوله او کله به د ښځو په اتن او بدلو ورگډ شولو هغه شپه تر سبا پورې د خوشحالیو او مستیو حساب نه و.

1- خېښه یو پښتنی دود دی چه له واده نه یوه هفته مخکښې د زوم کوره یوه نژدې مېرمن چه اغلب خور، ترور یا داسی نژدې له پنځلس شل کسو سره د ناوې کره ځی او د خېښی وظیفه دا وی چه د ناوې د راوړو ترتیبات نیسی خېښه د ناوې تر راوړلو پاتې کپړی او ورسره تللی نفر سبا بېرته کور ته ځی.

د نکاح شپه مې هم ښه یاد ده چه اخوند صاحب په مجلس کښې حاضر و، له شاهدانو څخه ئې پوښتنې کولې او بیا وروسته ئې څو ایاتونه ولوستل او نکاح وتړله شوه او هر یو به یاردل ته مبارکی ورکوله.

یاردل او ښځښه ډېر سره خوشاله و او له خپل ژونده دومره راضي و او دومره یو په بل مین وو د ځینو خو به رخه راتله شاید د طبیعت هم رخه پیدا شوې وی ځکه چه طبیعت تل د خونښو سپینې پریکوی...

یاردل د سپرلۍ ښه اس لاره، د ښکار ډېر شوقی و ښکاری توپکونه او د هغه سامان به ئې له ځان سره ساتل د ښکاری توپک کارتوس په ده خپله ډکول، دارو، چرې او پتاقۍ به ورسره وې.

او چه کله به وزگار شو، نو بیا به ئې د کارتوسو په ډکولو پیل وکړ. یوه ورځ په معول ډول یاردل د کارتوسو ډکولو سامان له کوره واخیست او د کلی چوترې ته ووت چه هلته په کار بوخت شی.

چوتره د کلی سره جوخته سهیل ته واقع وه، د چوترې ساحه ارته وه گڼ سپیدارونه ولاړو.

د چوترې د قبلی خوا ځینی حصه جومات وه، چه د محراب په ځای یوه تیرپه هلته ایښودل شوې وه، د جومات په منځ کښې میده سال غوریدلی و، داوړی او گرمو ورځو کښې به لمونځونه همدلته کېدل او د چوترې شرقی خوا د خبرو او مجلس ځای و، زلمیانو به چلم دلته څکاوه او گپ شپ به ئې لگاو.

چوترې ښه گڼ سیوری لاره او یو لښتی هم د ونو بېخ بېخ کښې پکښې تېر شوی و او د لښتی په غاړه د اودسونو کولو مناسب مناسب ځایونه جوړ شوی و.

یاردل هم د جوترې په شرقی خوا کښې د ونې لاندې په کارتوسو ډکولو پیل وکړ.

ياردل خو تل د کارتوسو د ډكولو كار كړې و، خو كله بده پېښه نه وه شوې او پدې ورځ يې هم په معمولي ډول د کارتوسو د ډكولو په كار لاس پورې كړې. دا ځل... هو دا ځل... د ياردل د يو عالم خونبۍ او په زړه پورې د خوشحاليو ژوند، طبيعت نشو زغملی، د يوې پتاقۍ له چاودلو او جرقې څخه هغه دارو چه ورته پراته وو اور واخسته او داسې پېښه ورڅخه وشوه چه زړوټكانونه وخورل، سترگو او بنكې وپهولې احساسات ولړزيدل...

ياردل ډيره موده بستري و د ژوند تمه ئې زښته كمه وه،

خو بنگېنې ئې داسې خدمت وكړ چه سپرې ورته حيران شى شپه او ورځ ئې په ځان ترڅه كړې وه او د ياردل د ښه كېدلو كوښښونه ئې كول څه موده وروسته ياردل مرگه بچ شو د كښېناستلو او ورسې د ولاړېدو شو.

كومه ورځ ياردل خپل مخ په خپله مينځه خوچه لپه ئې په مخ را تېره كړه او د لاس په لمس ئې د مخ لوړې ژورې او د تلو سترگو كاسې ځانته معلومې كړې نو پوه شوه چه څه لوبې را شوى دى.

يو څو ورحې پس ئې بنگېنې ته وويل چه:

زړه مې غواړي چه پلار دې تماس كاكا او ستار وروڼه او زما د تره زامن يوه شپه مېلمانه كړو.

زه خداى له مرگه بچ كړم او گپ شپ به هم ولگوو.

يوه شپه د بنگېنې پلار او وروڼه د تره زامن د ياردل كره را ټول او د ياردل د ښه كېدلو شكرونه ئې كول.

دې منځ كښې يوازې يوه سينه وه چه په هغه كښې پټ طوفان او زورور شور جوړ كړى و. له ډوډۍ خوړلو او خبرو اترو وروسته ياردل په خبرو شو او وئې ويل:

«د دې مجلس له جوړېدلو زما يو خاص مقصد و چه هغه زه تاسى ته ووايم، خو خواهش كوم زما خبرې به په سره سينه او سنجش او وړئ دا مقصد

زما په نزد زبنت مهم او حساس دی او امید دی، د عقل او فکر په بدلولو داسې نتيجې ته ورسېږو چه هم خدای خوښ وی او انسانیت ته صدمه و نه رسېږي»
تماس کا کا پوښتنه ورڅخه وکړه چه:

«هر څه چه دې په زړه کېښې دی هغه مورې ته ووايه، مونږ به ئې ضرور واورو او په اطرافو کېښې به ئې فکر وزغلوو. بيا به نتيجه ورڅخه اخلو».

ياردل: «د تاسې شکر سترگی په ځای دی، زما او سنی حال نشی درک کولی البته د کامی او خپلوی او انسانی عاطفې او احساساتو له کبله به زه ستاسی په نزد قايل رحم او د زړه سوی وړيم، خو زما حال په خپله زما په نزد بل ډول دی.

ځکه ما سترگی لرلې د شپې د شنه آسمان په ستر سیند کېښې می د ستورو سترگگونه لیدلی د سبا وون شفق تر هغه وخته چه نمر به دغو گیری (1) نه پنا کېده او زړې وړانگې به ئې د سروتی (2) او مچلغو په غره لاری ما لیدلې، د ورځی په رڼا کېښې چه تر کومه حده نظر لگی، هر څه به ما لیدل هغه وخت په دې خوند نه پوهېدم مگر اوس پوهېږ چه په دې لیدلو کېښې څومره خوندونه و.

د سپوږمۍ په شپو به زه له کوره را وتلم په مزه مزه به پتیبو کېښې گرزېدلیم او له کیفه ډکو خیالاتو کېښې به غرق وم او په زړه کېښې به مې له سپوږمۍ سره رازونه او نیازونه کول او دا لنډۍ به می ویله:

سپوږمۍ د خدای روی می دروړی په دوو مینو پسی مه وړه مشعلونه

1- غوگیری او سروتی د غرو نومونه دی.

2- غوگیری او سروتی د غرو نومونه دی.

د پسرلی نندارتون، د کوچیانو بهېرونه، د رمو قطارونه، د زانو پروازونه،
د دښتو شنلیو د سرو شنو ژپرو گلانو جم و جوش او مستی او داسی نور واره
مالیدل.

زه ښکاری وم د زرکې او سوی وور حرکت به می هم څاره.
زه په ښایست او رنگ مین وم د دنیا په کیف او رنگ او ښه او بد هغه
څوک پوهېدلی شی چه سترگی لری.

د رحمان بابا دېوان او نور کتابونه به زه څه اوس لولم.
اصلی ښکلا دا ده چه ما سترگی لرلای او هر څه می لیدلای، کاشکی له
موره روند پیدا وای چه هېڅ نه وای راته معلوم نو هېڅ به می هم نه ولیدلی،
ولی اوس خو زما زړه په سینه کښې دومره تنگی کوی چه هغه یوازې زه او بس
زه درک کولی شم...»

تماس او نورو ورته وویل:

«یاردله! زموږ زړونه ولې ځوروي، البته خدای ته به داسی منظوره وه،
بنده خو په هر حال باید صابروي.»

یاردل بیا خپلو خبرو ته دوام ورکړ وې ویل:

«یوه حساسه خبره ده پخوا به زما فکر له نظر سره هرې خوا ته پاشان کېده
او هېڅ کله هم په سینه کښې داسی لکه بندی مرغی نه وراگیر شوی اوس زما
فکر تل له خپل زړه او زړو خاطراتو سره دی، نو ما په پوره حوصله په زړه کښې
فکر او سنجش کړی او له هغه څخه می یوه نتیجه لاس ته راوستلې او هغه به زه
تاسې ته ووايم، گوندې تاسی هم قناعت راسره وکړئ نو زه دې نتیجې ته
رسیدلی يم چه د ځان د خوښۍ له پاره د بل انسان ژوند خرابول یا هغه ته صدمه
رسول ظلم او له انسانیت څخه وتلی کار گنهم نو دا څه انسانیت به وی چه انسان
دې بل انسان سره ظلم او د هغه په حق دې تپری او د هغه په آرزوگانو او
غوښتنو دې خاورې وارهوی.»

هو! زه پوندیم خو چه کله په خپل مخ لاسونه را تېر کړم دا راته معلومه شی
چه د لیدلو نه یم.

خه چه مقدر و هغه وشول نو ما دا پریکړه کړې چه د ځان له پاره د هغه چا چه
ما ته ئې زبنت قدر او ارزش لاره او زما د ژوند خه پانگه وه یوازی همدا وه
یعنی د ځان د پاره د بنگښې عمر نه تبا ه کوم.

ما په ډېر شوق و ذوق واده وکړ او د ښو شپو ورځو امیدونه راسره و -
آرزوگانې می لرلې، خو د خدای وپره دنیا راباندی تپه تیاره شوه لکه تولی
توی یووړی.

نو ما د ځان سره داسی فیصله کړې چه بنگښه آزاده کړم، چه په خپل زړه او
خوښه ژوند وکړی.

که خه هم تاسی به زما نظریه په دې رده کړی چه په پښتنو کښې دا خلی
نشته. ولې زه خو هم له زړه سره خه سلا او مصلحت لرم نو د ځان له پاره هغه هم
داسی ځان چه هېڅ درد نشی دوا کولی؛ د گرانې بنگښې عمر چه له هر خه راته
گراڼه ده ولې بربادوم او که زه بنگښه آزاده کړم او د خپل زړه ژوند ته ئې
پرېږدم، نو څوک به ما په خه ملامتوی. په داسی ملامتو او پېغورونو سترگې
شمېږی، نوزه خو سترگی هم اوس نلرم، د خلکو د ملامتو او پېغورونو پروا
به خه کوم.

بنگښه به زما له جایدا ده پوره برخه اخلی او خه نور به می د تره زامنو ته
ورکړی شی او معمولی دومره خه چه زه مې شم چه د کفن او خیر و خیرات کفایت
وکړی شی هغه به له چا سره امانتی وی هر وخت می چه سا و سپار له بیا به د هغه
نه زما د گور کفن سرشته کوی، نو زما فکر او قرار داسی و چه درته ومی ویل.

د حاضرینو سترگی یو بل ته واوښتی په دې خبرو لکه چه حیران شوی
غوندې وی او بی خبره او بې مقدمی راگیر شوی و او دې ته ئې انتظار و بیست
چه د دې خبرو ځواب به څوک وائی.

غیر تماس کا کا یاردل ته مخ واپراوه وې ویل:
 «مونږ ستا دردناکې خبرې واورېدلې خو د یوې پوښتنې ځواب راکړه هغه
 دا چه:
 تا او بنگښی په دې باره کښې مصلحت، سلا او مشوره سره کړې ده که
 نه؟»

یاردل ویل: «ما له دې اوس څخه پرته بیا په دې باره کښې ټکی هم له خولې
 نه نه دی ایستلی ما تاسی د همدې خبرو له پاره راغوښتی وئ چه درته ومی
 ویل» تماس د خپلی لور خوا ته مخ واپراوه او پوښتنه ئی ورڅخه وکړه:
 «لوری! د یاردل خبری خو پوره او ټولې تا وارېدلې او دا موضوع هم
 پخپله تا پورې اړه لری یاردل خو د یوې انسانی وظیفې سرته رسولو له امله
 خپله غاړه خلاصول غواړی ته په دې باره کښې څه فکر لرې او څه وایې؟»
 بنگښی په ژړه غونۍ آواز او ډکی مری د خپل پلار ځواب داسی ورکړ:
 «پلاره! زه خو دې نه مخکښې د یاردل په دې فکر نه وم خبره او دا اوس
 ستاسی د وړاندې لگیا شوی دی، هغه وخت چه یاردل ښه ځوانی لرله او
 سترگې ئې جوړې وې زما د عمر تړون ورسره وشو زه هغه وخت ورسره خوبه وم
 او گذاره می ورسره کوله، خو اوس چه دی له سترگو خلاص شو او معیوبه شو،
 نو گذاره به نه ورسره کوم او خوبه به نه یم؟ دا خبری بیخی بیخایه دی پښتنی
 به مرورې شی، یاردل خو اوس لاد خدای فضل ژوندی په کور کښې راته ناست
 دی نو خدای دې نکړی که یاردل مړ هم وای په ما بل میړه وروردی او ترڅو چه
 ژوندی وای ما به د یاردل نوم په عزت او شرافت ساتلی وای ولی اوس خود دې
 خبرو هېڅ حاجت نه پاتې کیږی او یاردل شکر ژوندی دی او زما په نظر له هغه
 پخوانی یاردل څخه نن زیات قدرمن ښکاری ځکه چه پخوا یوازی مینه وه او
 نن مینی او ترحم دواړو لاسونه سره ورکړی او زما سړیې د یاردل په وړاندی

تیت کړی دی. د جلا والی فکر شیطان په خوب کښې هم زما په مغزو کښې نشی نیستلی.

یو حل خو زما د ژوند تړون له یاردل سره شوی د بل سره نشی نوی کېدلی. که یاردل دې صدمی مایوس کړی وی نو زه د یوې پښتنی او د عمر د ملگری په حیث ډاډ ورکوم چه دا سودا له زړه څخه وباسی زه به په شرافت او صداقت د ده او د ده د مال، دولت ساتنه کوم.

زه به د ده د نوم او ناموس ساتنه کوم.

زه به ټول کړ او په خپله غاړه واخلم.

آخر مونږ له څه نه تنگ یو؟

شکر هر څه شته احتیاج نه یو د چا پور هم را باندې نشته البته که زما نه څه سهوه هم شوی وی چه زه به نه یم پرې پوهېدلې یا کومی خبرې دی څورولی وی، نو ما به وبښی کڼه زه خوبه داسی خبره یا حرکت ونه کړم چه په هغه یاردل خپه او یا له ژوند څخه مایوسه او په زړه مور شی.

داسی پېښې واقع کېږی، چاره نه وی او که دا کار ممکن وای ما به خپلې دواړه سترگې یاردل ته ورکړی وای زما دا سرې خواهم یاردل دی، نو دی نباید داسی ویرجن او زړه ماتوونکی فکرونه مغزو کښې ځای کړی. نور نو څه ووايم خو د امی واورئ چه زما ژوند له یاردل سره تړلی دی که د ده کور نه وی خوښ په زیارتونو گزری، نو ما به ئې هم لاس نیولی وی ورسره یو ځای به یم، زه یاردل نشم پرېښودلی او نه ورڅخه جلا کېدلی شم.

تماس او نورو حاضرینو د شاباس او آفرین غږونه پورته کړه تماس ورته وویل چه: «لورې عمر دې ډېر شه، که تا د کوم غلط فکر اظهار کړای وای، په خدای قسم دی چه له خپله لاسه به می د مرگ سزا درکړې وه، خو اوس نو زه په جگه غاړه دا وایم چه بنگښه زما گرانه او پښتنه لور ده».

تماس بیا یاردل ته مخ وړاوه:

یاردله زویه ته مایسه کپره مه دا څه چه در پېښه شوه، تقدیر به داسی و امید لرم زما لور به ستا عزت او قدر کوی، تا به نه خپه کوی د ژوند په چارو کښې به مونږ هم او د تره زامن دې هم مرسته در سره کوو که خدای زوی در کړیا دا چرتونه ټول تش او په خپله به دې له مغزو څخه مندې کړی ته تل دا کونښنې وکړه چه دا فکر بېخی ستا له مغزو څخه ووځی.

یاردل له لوی اسویلی کښلو وروسته وویل:

زه مو په خپلو خبرو ستومانه کړم ما چه څه مخ کښې وویل د کوم خپگان او زړه پدی په اثر نه و بلکه ما ما سره یوازی دا فکر و چه بنگښه په ما زښته گرانه ده له دې جلا کېدل ما ته د روح او بدن جدایی ښکاری د همدې زیاتی علاقې او گرانښت له کبله و چه ما د خپل ځان له پاره د دې ژوند نه غوښت چه خراب او برباد کړم.

له بنگښې څخه عفو غواړم چه زما خبرو به د دې زړه ته صدمه رسولې وی. مجلس هغه شپه په دعا او خوښۍ پای ته ورسید بنگښې به د یاردل زښت دارمدار کاوه د یاردل هر څه کار جوړو، او څه چه کم و هغه دوه سترگې وې د یاردل نور ژوند جوړو.

پښتنی مېرمنی:

پښتانه باید په تا افتخار وکړی!

الفت:

ملیت او ملي استقلال

هغه وخت چې یو کوچنی ماشوم په خبرونه پوهېږي او خبرې نه شي کولی نود مور او پلار نومونه هم نه پېژني او په ذهن کې یې دخپل اوپردي مفهوم نه وي ناست دکورنۍ او قبیلې دقام اوملت څه فکر له ده سره نه وي اوله دغو الفاظو سره وروسته اشناسي، مکر په همدغه حال کې هم دومره تمبزلري چې خپله مور پېژني اوخپل پلار هم نه غلطوي.

دا دپوهې لومړی نښه ده چې دماشوم په سترگو کې ظهور کوي او دایره یې ورځ په ورځ لوټیږي.

دا احساس له عقل اوتفکر نه پخوا پیدا کېږي او دمشرۍ حق لري، د انسان دمعرفت اساس همدغه دی او له همدغسې نقطې نه دبصیرت او بصارت لیکه شروع کېږي د ماشوم فکرچې هرڅومره وده کوي هغومره دخپلوانو په پېژندلو زیات موفق کېږي او خپلوان یې ډېرېږي یعنې له کوره کورنۍ ته راشي اوله کورنۍ نه قبیلې ته ورننوزي اوبیاله ملت اوملیت سره اشناسي، یعنې دخپل ولس ټول افراد خپل وګڼي او دیوه بل ملت ټول افراد ورته پردی ښکاره شي.

دخپلو او پردو د پېژندلو وروستی حد همدغه دی او ددنیا ملتونه په همدغه حدودلاړدي. دیوه متمدن او مترقي انسان معیار همدغه دی چې د قرابت سلسله یې دغه حدنه ورسپري اودکور او کورنۍ دقام اوقبیلې په تنګه دایره کې اېسار پاته نه شي ددې خبرې معنی دا نه ده چې دنړدې خپل او لرې خپل په منځ کې به څه فرق نه وي اودملت هر فرد به عینا خپل سکنی ورور ګڼي یابه دکور او کورنۍ دایره محوه کوي او په دغه لویه دایره کې به اوسي.

نه هېڅکله داسې نه شي کیدای بلکې څنګه چې هر سړی په خپل کور کې اوسي اوکور یې په یوه لوی ښار کې وي او ښار په یوه مملکت کې واقع وی هر فرد به په خپل ملت کې همدغه

شان وي اوپه دغه ډول به ځان ديوه ملت جز گڼي خپل ځان ديوه ملت جز گڼل اودغه کل پېژندل همدغه معنی لری چې دخپل او پردی فرق به کوي او دواړوته به په يوه نظر نه گوري.

که څوک دخپل ملت او د پردی ملت فرق نه کوي باېې نه شي کولی هغه دکوم ملت جز نه گڼل کېږي، که څوک هېڅوک پردی نه گڼي په حقيقت کې هېڅوک خپل نه گڼي او خپلوان نلري. که پردېتوب په دنيا کې نه وای خپلتوب به هم نه وه.

مليت اوملي وحدت په همدغه احساس بنادى چې سړى دخپل او پردی فرق وکړي او دواړو ته په يوه نظرونه گوري داحس په انسان کې ډېر قوي او ډېر طبيعي دى. دانسان په فطرت کې دا خبره پرته ده چې له پردي زويه به خپله لورښه گڼي او خپل به ورته ښاغلی معلومېږي.

دغه احساس په يوه قام او يوه ملت پورې اختصاص نه لري.

هرچېرته همدغه حال دى اوپه دې کار کې دامې اوملا څه فرق نه شته دخپل او پردي تمېزيه ډېرو بې تمېزو خلکو کې هم شته مسلمان او کافر پوه او ناپوه دخپل او پردي په فرق قايل دي.

څو زره کاله پخوا هم خپل، خپل و او پردی، پردی و، څو زره کاله وروسته به هم دغه شعور او دغه احساس موجودوي دا هغه حقيقت دى چې په شرق او غرب کې نه بد لېږي اوپه هر دين او هرائين کې شته هغه زمانه په خيال اوتصوير کې نه راځي چې يا وروري او عزيز گلوي دومره بېخونده شي چې ديوه پلار زمانه ځانونه پردي وگڼي يا پردي خلک دعشق اومحبت هغه جذبه پيدا کړي چې هر څوک هر چاته ورور او عزيز ووايي او ديوه ميراث د ټول عالم حق وگرځي، زه يقين لرم چې هېڅکله به ميندې او پلرونه د نورو اولاد ته په هغه نظرو نه گوري لکه چې خپل بچوته گوري.

زه دا نشم منلی چې دخپل او پردی مرگ به په خلکو يوشان اثر وکړي او په دغه وپراو هغه وپرکې به څه فرق نه وي موجود.

په عمرونو به دموږ ژړا او دخور ژړا له نورو نه فرق لري او هرڅوک به دخپل پلار په مرگ یتیم کبړي.

هغه زمانه دهېچا په تخمین کې نه راځي چې دخپل اوپردي کاله توپیر او تمیز له منځه لاړشي او ټول کورونه خپل شي یا ټول پردي شي.

اوس خوړوند هم دخپل کاله لاره نه ورکوي او څاروي هم ماښام خپل کاله ته راځي. په دې بې ثباته دنیا کې چې کوم شی ډېر ثابت او پایدار معلومېږي هغه دخپل اوپردي فرق دی.

ملیت او قومیت په همدغه ټینګ اساس ولاړ دی او ملي وحدت دتشیکیلاتو فصل او باب دی.

دغه متمایز رنګونه چې په اقوامو او مللو کې وینئ ډېر پاڅه دي او هېڅوک بې نه شي بدلولی.

له دغه وحدت سره چې په یوه ملت کې بې وینئ هغه غیریت ټرلی دی چې یوملت بې دبل په نسبت احساس کوي.

که چا دخپلو او پرديو فرق نه کولی، ملتونه به نه و جوړ شوي او دغه سیاسي او ملي تشکیلات چې نن وینئ په دغه ډول به نه و.

همدغه دځان اودبل فرق دی چې یوملت دبل ملت سلطه اونفوذ نه مني او دخپل ملي استقلال دپاره ډېرې لوبې قربانۍ ورکوي.

مراکش او تونس همدغه احساس له فرانسویانو نه بېل کړل او الجزایر هم ددغه حس او شعور په قوت دفرانسي له لوی قوت سره په جګړه اخته دی.

دپښتونستان توریالی ملت د پاکستان په مقابل کې همدغه احساس ټینګ درولی دی. هغه پردیتوب چې ددې دواړو ملتو تر منځ موجود دی ارومرو دوی یوله بله بېلوي او دا بېلتون ډېر حتمي او یقیني دی.

دغه راز ترکیب اوتالیف چې په زور او جبر بناوي اوانساني فطرت ترېنه کرکه کوي ډېرې بقا اوبې وفا معلومېږي.

دخپل او پردي تمیز د فطرت قانون دی او هر سیاست چې له دغه قانون څخه مخالف وي هېڅ قوت بهي حمایت نه شي کولی.

د بشر فطرت او طبیعت په بله خوا ګرځول دانسان کارنه دی اوعقل بهي نه مني، نن ملي شعور اوملي احساس ډېر قوت موندلی دی اوله دغه قوت سره هېڅ قوت مقابله نشي کولی. ځینې ګمان کوي چې که علم ډېره ترقي وکړي او د ګډ ژوند وسایل زیات شي نو ملي اوقومي تعصبات به ورک شي او ټول عالم به دبشریت په نامه یو وجود شي یعنې بیا به دخپل او پردي فرق نه وي او درست ملتونه به یوملت شي دا آرزو په اول نظر ډېره ښکلې معلومېږي مګر له حقیقت نه دومره لرې ده چې مونږ د مریخ له کرې نه هم دومره لرې نه یو.

اوس خومونږ وینو او ګورو، چې د دنیا ډېر پوه او مترقي ملتونه له نورو نه په خپل ملیت ډېر ټینګ دي اوملي احساس په متمدنو قومونو کې ډېر قوي دی.

همدغه احساس دنن ورځې په ادب او فلسفه کې ډېر اثر لري او په انسان کې بهي ډېره خودي او خودشناسي پیدا کړې ده، دجهان دخوزرو کالو تاریخ په همدغه بنسټ ولاړ دی اودغه بنیاد بهي ډېر مضبوط کړی دی.

نن دهر ملت په نظر کې خپل ملي استقلال دیوه ډېر لوی ناموس حیثیت لري او له دې نه لوی افتخار بل نه شته، ددغه مقصد دپاره خلک سرونه مالونه او اولادونه قربانوي اوبې استقلال ژوند ډېر لوی ذلت ګڼي، که چیرې ملي احساس اوملي شعور په ډېر قوت موجود نه وي د استقلال قیمت به ډېر لږو او د دنیا لویې امپراطورۍ به نه ړنګېدې، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده او یوملت به دبل ملت سیوری لاندې خوشحاله و.

دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت بهي دخپل استقلال په یاد کوی او په ډېر قدر ورته ګوري دملیت تحلیل اواحترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې یوملت دبل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی. مونږ باید په دې خبره ډېر فکر وکړو چې ملي استقلال دملي احساس او شعور محصول دی هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زمونږ استقلال هم قوي

وي. داسټقلال ساتنه دمليت قوي جذبې ته ډېر شديد ضرورت لري كه دغه احساس په يوه ملت كې كمزوري شي هغه داسټقلال په قدر او قيمت نه شي پوهېدلى او دهمدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوى نعمت ساتلى هم نشي.

مونږ بايد خپل ملي امتيازات ملي شعور او ملي احساس ډېر ټينگ وساتو او دخپل اسټقلال تقويه وړپورې مربوط وگڼو.

الفت:

ملي يووالى

هغه خلك چې په يوه وطن كې اوسېږي، گټه او زيان يې يو وي، ديوه واكمن امرته يې غاړه ايښى وي، له يوه بېرغ لاندې راټولېږي او مشترک تاريخ لري يو ملت بلل کېږي.

افغانستان يو وطن دى، ددې وطن ټول او سيدونكي يو ملت دى، ددې ملت نوم افغان دى. لکه چې په افغانستان کې ساړه او تاوده، وچ او لامده، هسک او ټيټ ځايونه شته چې په ځينو کې يوازغلي او ميوي کېږي په ځينو کې بل راز، په ملت کې هم راز راز خلك شته چې کره وړه يې يوبله ځينې فرقونه لري مونږ ته په کار دى چې په دې خبره ځان ښه پوه کړو چې وطن هغه تنگ او کوچنى کورنه دى چې ديوه پلار او ديوې مور اولادونه به پکې اسټوکنه لري اونه هغه کلی دى چې ټول اوسيدونكي به يې يو خپل يابو قوم وي په دې اوسنۍ زمانه کې اوس ځينې داسې کورونه هم شته چې يومسلمان پښتون له يوې روسۍ يا امريکايۍ ميرمنې سره پکې اوسي او دواړه ديوه اولاد مور او پلار وي.

هرکله چې په يوه کاله کې دا حال وي نو په يوه لوى وطن کې به ولې هندو اومسلمان، شيعه اوسني، پښتون اوتاجک ديوه ملت په حيث نه اوسېږي.

زه ډېر داسې دوه ورونه پيژنم چې يوپښتو وايي اوبل فارسي.

داسې پښتانه پلرونه مې هم ليدلي دي چه اولادونه بې پښتو نشي ويلي.

که مونږ په پښتو او فارسي ژبه کې ښه څيړنه وکړو او لرې نظر وکړو دواړه ژبې د يوه باغ ونې دي چه نيلى او ريښې بې يوله بله تړلي دي.

دا چه مونږ د افغانستان اوسيدونکي د پښتون، تاجک، نورستاني، بدخشي، ترکمن، ازبک، هزاره، ايماق او عرب په نامه يادوو عيناً هماغسې مثال لري لکه چه پښتون دصافي، شنواري، مومند، اپريدي، وزير، مسعود، يوسفزي، اخکزي، کاکړ، بارکزي، اوسدوزي په نومونو يادوو.

په دغسې مختلفو او متعددو نومونو زمونږ ملي وحدت هېڅکله نه خرابېږي او هر څوک پوهېږي چه:

هزار خوني واړه ښهر يو بغداد دی.

څنگه چه د يوه وجود غړي ډېر نومونه لري لکه: لاس، پښې، سر، غور، پوزه، سترگې او داسې نور.... دغه شان د يوه ملت اعضا او اجزا هم دي چه په ډېرو نومونو يادېږي مگر ملت يو وي او وطن هم د کليو او ښارونو په بيلو بيلو نومونو نه بيلېږي. د وطن په باغ او بڼ کې راز راز ونې او بوټي وي چه پانې، ميوې او گلونه بې يوله بله ډېر فرق لري، مگر باغ يو وي او دغه د ونو بوټو اختلاف د باغ يووالي ته زيان او ضرر نه رسوي.

د وطن او ملت د پاره، باغ ډېر ښه مثال دی.

په يوه شعر کې چه باغ بې عنوان دی د وطن او ملت تصوير داسې ويستل شوی دی:

يوه باغ کښې وې ولاړې ډېرې ونې

هره پاڼه بې لايقه دستاينې

خوآپه خواغاره په غاره خوله په خوله وي

له يوې خاورې پيدا بوكاله وي

له يوې ويالي اوبه ورته راتللي

په يوه هواكسي ټولي لويېدلي

ددي ټولويو خزان اويوبه و

نه اوبدي وشريك يوي واكدارو

خيني جكي خيني ټيټي كوزوپاس وي

لكه ټوتي ديوه ووددلاس وي

چامبوه لرله چا بنايسته كلونه

دچاسيوري و ډېرښه دچاقدونه

چنار لوی وشفتالو لکه ماشوم و

دمنی اوناک توپیر لکه ورا معلوم و

له یوه سره لویي وه نورخه نه و

بل سره د رنگ او خوند نصیب دېرښه و

د مرغانونغمي وي پکښي خورازه

هر مرغه مویږانده له خپل اوازه

رنگارنگ کلونه و یوه چمن کښي

لکه وي چې ولسونه په وطن کښي

په حقونو کښي بې نه وڅه توپیر

باغبان وپه هرې ونې دېرزهېر

يوله بله بي په هر حال کبې شرکت و

په تمامه معنی یو صحیح ملت و

مملکت همدغه شان وگڼه وروره

واخله درس د خپل نظر له سپین او توره

دوه سکه ورونه لري بېل بېل نومونه

بېل رنگونه بېل غرونه بېل خوبونه

که ته پوه شي دا بيلتون څه بيلتون نه دی

خوك وائي چه تاجك ورور د پښتون نه دی

الفت:

ژوند

ښايي چې تاسې به کله داسې سړی لیدلی وي چې لاس اوښي نه لري سترگې بې ږندې او ژبه بې گونکه وي، مگر ژوندی وي.

دغه راز سړی که په کېږه مور او په تن پټ وي او په ښه کور کې اوسي يعنې د شتمني کورنۍ غړی وي بيا هم دده ژوند بې خونده او بې اهميته دی.

په ژوند کې چې حرکت او فعالیت نه وي او له قوت او قدرت نه محروم وي څه ارزښت نه لري. هغه ژوند چې پوهه او بصیرت ورسره نه وي او د شعور و احساس برخه یې نیمګړې وي ښه ژوند ورته نه شووایي. ګېډه مړول، په ښه کور کې اوسیدل او ښه اغوستل د ژوند لومړی ضرورتونه دي مګر کافي نه دي.

په ژوند کې د ذهن او روح اطمینان، د آینده په نسبت ښه انتظار، دانساني ازادۍ او بشری حقوق تامین او تکمیل ډېر مهم ضرورتونه دي.

په ژوند کې له کمیت نه کیفیت ډېر مهم دی. ژوند باید ښکلی او ښاغلی وي.

د ژوند لپاره جمال او جلال دواړه په کار دي.

لذت او افتخار د ژوند لاس او پښې یا د الوتلو وزرونه دي.

که ژوند خوار او غریب وي د ادمره ډېره د افسوس خبره نه ده.

ډېر افسوس هغه وخت په کار دی چې له ژوند نه دخلکو زړونه نور شي او ژوند ته په کرکه وګوري.

د یوه هیواد دواکمنو او مشرانو کار یوازې دانه دی چې دخلکو ژوند ښه کړي بلکه ستراو مهم خدمت دادی چې د ژوند مینه په زړونو کې زیاته کړي او هیلې، اسرې راژوندۍ کړي.

کیدای شي چې په جنت غونډې ځای کې سړی له ژونده بېزاره شي یا په جونګره کې له ژوندانه سره مینه ولري.

په ژوند کې یو معتدل حالت ډېر ښه دی او ښه ژوند هماغه دی چه اعتدال پکې وې یعنې نه ظالم وي او نه مظلوم، نه د چا باداروی او نه یې څوک بادار وي.

هو؟ اجتماعي عدالت د ژوند لپاره ډېر ضرور دی، د ژوند ساتنه د ژوند وده او د ژوند خوشحالي په همدغسې معتدله هوا کې امکان پیدا کوي.

چېرته چه عدالت اوعدل نه وي هلته ژوند خوښ اوباغلی نه وي او په دغسې حای کې ژوند
ډېر لوی عذاب دی «وقنا ربنا عذاب النار»

«الفت»

مترقي ژوند

ژوند دتحول اوتكامل نوم دی، دصحراكانې چې په پېړيو پېړيو په يوه حال پاتې دي ژوندي
ورته نه شو ويلي.

دپسرلی گلونه چې له حُمکې راتوکېږي، لویپېړي، غورپېړي، مراوی کېږي او خاورې کېږي په
ژوندانه کې برخه لري او ژوند دهمدغسې تغیر او تحول نوم دی. هغه غله چې په کندو یا په
گودي کې پرته ده او هغه چې دهقان یې په حُمکه کې کړي دژوند په لحاظ ډېر فرق لري.

همدغه له خاورو لاندې زرغونېدل، لوئېدل او پخېدل د ژوندانه مظاهر دي او مترقي ژوند
همدغه دی.

که مونږ انساني او حیواني ژوند مقایسه کړو پوهېږو چې په انساني ژوند کې تغیر او تحول یعنې
دحالاتو بدلون ډېر زیات دی او غیرله انسانه په نورو حیواناتو کې تحولات ډېر لږ دي. حیوانات
په زرگونو کالو کې هغومره فرق نه کوي لکه چې انسانان یې په څو کالو کې کوي.

انسان په مرور دزمان خپل لباس، خپل کور، خپل خوی، خپل فکر بدلوي او وخت په وخت
په بل رنگ اوبله بڼه راوړي.

یو عصر له بل نه دهمدغو تحولاتو په بنا بېلېږي اوبدلېږي.

دعصر او زمانې په اقتضا له ماضي نه مستقبل ته راتگ، زور حال پرېښودل اونوی حال قبول
مترقي ژوند دی.

هغه قام چې د حالاتو په بدلون قادرنه وي او خپل زور فکر، زور خيال، زور عادت زړه پوهه په نوي نه شي بدلولى مترقي ژوند نه لري.

د ژوند د بقا او لوړتيا دپاره دانسان په طبيعت کې د تحول او تجدد غوښتنه پرته ده او قدرت هم د تغیر او تحول قانون په ټولو مخلوقاتو جاري کړيدی.

هغه ژوند چې دودې اولوړتيا په حال کې وي د تجدد خواته ډېر تمايل لري.

کوم ژوند چې مرگ ته نژدې وي طبعاً دمړينې خوی او عادات پيدا کوي.

همدغه سبب دی چې کوچنيان او ځوانان نوو شيانو ته ډېره هڅه کوي نوې لباس ښه گڼي او نوې کور بې له زړې جوټکړې نه ډېر خوښ وي، مگر زاړه اوسپين رېبري له زرو شيانو او زړښت سره خدای پامانۍ ته ندي تيار.

که مونږ د دنيا مترقي ملتونه له هغو قومونوسره مقايسه کړو چې ژوندېې دترقي په حال کې نه دی دابه ومنو چې دمترقي حالت تغیر او تحول ډېر گړندی او په بېرته پاتې قومونو کې تحولات ډېر ځنډني دي. د جهان تاريخ هم دانبيې چې دبشري ټولنو تحولات په لومړيو مرحلو کې ډېر سست و او اوس پکې ډېر گړنديتوب راغلی دی.

که څوک غواړی چې خپل ارتقايي سير او حرکت ځانته معلوم کړي خپلواجماعي تحولاتوته دې ځير شي او ودې گوري چې په عمومي اوضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

د يوه ملت د پوهې او هوښيارۍ د معلومولو لپاره هم اجتماعي تحولاتو او تجدد پسندۍ ته کتل په کار دی.

د علم او پوهې خاصه او ممیزه همدغه ده چې په انسان کې د زړو دودونو او رواجونو پابندې کموي او دنوي عصر ضرورت او احتياج ته بې متوجه کوي يعنې د تقلید پټی سپکوي اود عقل ومنطق په اساس دنوو افکارو اونوو خيالاتو د قبلولو استعداد ته ترقي ورکوي او ابتکاري قوه زياتوي.

د معرف او عادت له غلامۍ څخه آزادي دمدني او عرفاني پيشرفت په برکت حاصلېږي او زاړه ناکاره رواجونه دهمدغې رڼا په مرسته له مینځه ځي.

راشئ! چې اوس خپل ځانته په څېر څېر وگورو او پخپل حق کې قضاوت وکړو چې مونږ دنوي ژوند په قبلولو کې څنګه یواو دنوو افکارو په څرګندولو کې څومره جرئت او همت لرو؟

زمونږ ذهني آزادي چې دپوهې اوتنو يرنتجه ده ترکومه حده ده او له اجتماعي نهضتونوسره څومره علاقه لرو؟

الفت:

د خلکو نظر

انسان دېر زیار کاري چې دنورويو په نظر کې ښه شي او خلک ورته ښه ووايي.

ددغه مطلب دپاره دی دېر ځله سمه لاره پرېږدي او په کره لاره ځي يعنې حقيقي ښه والی بدلوي او ددې دپاره چې دخلکو په نظر کې ښه معلوم شي نو دریا اوټکی رنګونه هم په ځان پورې مېسي.

دخلکو نظرهم عموماً سم نه وي اوبه یا بد پېژندل دهرچا کارنه دی، ځکه ځینې بد کسان هم دخلکوپه نظر ښه ورغلي دي.

زه دانه وایم چې سړی دې دنورو د نظر مراعات نه کوي.

او دود و دستورته دې نه گوري ځکه داکار هرڅوک نه شي کولی اوعلی الاطلاق ښه هم نه دی.

ماته معلومه ده چې دنورويو اوبد نظر دانسان په ژوند کې څومره اثر لري، ددېرو خلکو دېرې خوشحالی او دېر څپکانونه دنورو دنظر اغیزه ده او دخلکو نظریه سړي باندې هر څه کولی شي.

څنگه چې ديوه نظر باز نظر روغ سړی رنځور کوي او ډېره ښه مانۍ رانړوي، دغسې د اجتماع نظرهم ډېر قوت لري او ډېر خلک يې ځانته تابع کړي دي.

ډېرکسان شته چې پخپلو سترگوڅه نه گوري اوښه وېدد نوروپه نظرپېژني.

دخلکو نظرونو ډېرښه شيان اوډېر ښه خلک هم بدمعلوم کړي يابې بدښه ښودلي دي، خلک لا پريږده چې يوازې دحاکم په نظريه هم ښه سړی بدپري او بدسړی ښه کېږي، يعنې د نورو نظريه سړي اثر اچوي او په ژوندانه کې ډېر دخل لري، که هر څنگه سړی وي او دهودو ځوان وي بياهم دنوروپه ښه نظر خوشحالبېږي او په بدنظر خوابدی کېږي، کله کله سړی د دې دپاره چې دخلکوښه نظر ځانته جلب کړي دهغوی نظرته دومره ورجذب شي چې هرڅه دنوروپه خوښه کوي او له هرڅه نه ورته تېرېږي. دهمدغې جذبې دپاره کله انسان ځينې ښه کارونه هم کوي او له نورو کارونه ځان ساتي، قرباني او فداکاري، دنورو خیر غوښتل او نوروته گټه رسول، په فن او هنرکې نوم ایستل، دنورو دښه نظر دجلبولو اثر او برکت دی، که چېرې چا دنورو نظرته په اعتنا نه کتلی انسانان به لکه دصحر اکانې يوله بله بې تعلقه و او بل شان ژوند به يې کاوه مگر ډېرښه ده چې دغسې نه دی اودنورو په نظريه هم کارکوي داکار داخلاقو داصلاح دپاره هم ښه دی او دېې مبالاتۍ مخه نيسي.

زه دغه کارته ښه وایم مگر داسې نه چه په هېڅ حد او اندازه ورته قايل شم.

سړی بايد په دغه باب کې دومره افراط ونه کړي چې دنورو دنظر حلقه بکوش غلام شي او خپل فکر اوشعور پکې داسې بايلي چې د ده شخصیت اوحریت محوه شي او هېڅ ورته پاته نه شي.

څومره چې دانسان دشخصیت تجلي ته دنورو حسن نظريه کاردی هغومره دنورونظر ته ځان سپارل دانسان شخصیت هم محوه کوي.

دهرمجلس په رنگ رنگين کېدل اودهېر چافکر اونظر ته خضوع او خشوع دسړي شخصیت راتپتوي اود عا دي انسانانو په ډله کې بي دروي.

انسان باید ډېر کونښن وکړی چې خپله ازادې ورځ په ورځ زیاته کړي، د فکر د حریت د پاره خدمت وکړي او پخپل شخصیت متکي شي.

دهنر خاوند چې هر څومره له ابدیت نه زیاته استفاده وکړي او له انسانیت سره زیات تعلق پیدا کړي هماغومره له خپل عصر او محیط څخه لور پرې او معاصرین ورته په ښه نظر نه گوري.

د عصر اوزماني له خلکو سره غور په غور تلل او دهغوی په فکر ځان برابرول د عادي خلکو کار دی، فوق العاده اشخاص او د لوړ فکر خاوندان هېڅ کله په دغسې قید او زندان کې نه اوسي اود خلکو ستاینې ته دغومره سر نه تېټوي.

پوهان هر وخت په هر څه کې دخپل وجدان اوضمیر غږ ته غور ږدي اوناپوهان له اندازې نه زیات دیوه اوبل نظر ته گوري.

د بصیرت خاوندان له دې خبرې سره دومره ډېره علاقه نه لري چې دخلکو په نظر کې ښه ښکاره شي بلکه کونښن کوي چې دخلکو نظر ښه کړي او ښه نظر پیدا شي.

د جامعي اصلاح اود فکر خدمت سړی مجبوروي چې له هغو خبرو او هغو شيانو سره مبارزه وکړي چې هغه په جامعه کې ښه گڼل شوي دي مگر ښه نه دي.

که څوک دخلکو دنظر مراعات کوي نو هغه بتان نه شي ماتولی چې خلک ورته په ښه نظر گوري بلکه مجبور پرې چې سرور ته ټیټ کړي او خلک ده ته هم په ښه نظر وگوري.

دغه راز خود خواهي او خود پرستي چې ظاهراً غیر پرستي ده باید سړی پرېږدي او دنورو دنظر مراعات له اندازې نه زیات ونه کړي. دخلکو قضاوتونه اکثر اصحیح نه دي او پدې نه ارزي چې سړی هر څه تر ښه قربان کړي.

دخلکو خدمت دانه دی چې سړی ارومرو د دوی د خوشحالی د پاره کار کوي بلکه حقيقي خدمت دادی چې دخلکو خیر او گټه په نظر کې ونیول شي اوفکرونه، نظرونه، کارونه، خوبونه اصلاح شي.

که سړی دهرچا کارته ښه وایي چې هغه خوشحاله شي او ده ته په ښه نظر وگوري دا ډېره ټېټه سودا ده او دغلامۍ بوی ترې نه ځي. که څوک خپه کېږي او که خوشحالیږي، که خلک سړي ته په ښه نظر وگوري که په بد نظر، سړی باید ښوته ښه او بدو ته بد ووايي. د بیان او وینا ازادې همدغه ده، د فکر او قلم ازادې همدغه تقا ضالري.

دیوه اوبل ښه نظر دومره قیمت نه لري چې دانسان ازادې سلب کړي او په غور کې ېې د غلامۍ کړۍ واچوی دنورو نظر که هرڅومره ښه وي بیا هم هر سړی پخپلو سترگو بڼادې اوله خپل نظر نه کار اخیستل په کاردی.

که څوک هرڅه دنورو په نظر وگوري خپل نظر ته به شرمنده وي اود بصیرت حق به ېې نه وي ادا کړی سړی باید یوازې د پوهانو نظر په نظر کې ونیسي اوبس.

الفت:

د حق اظهار

په هر هېواد کې، په هر ولس کې، په هر عصر کې ځینې اشخاص په کاردې چې د حق اظهار خپل فرض وگڼي او خپل مال، خپل سر، خپل مقام ونه ساتي حق او حقیقت وساتي.

ولسونه دغسې خلکو ته له حده زیات محتاج دي. د ظلم، د جبر او د ناروا ملا همدغه کسان ماتوي.

که دغسې خلک په یوه محیط کې نه وي هلته داسې تیاره او تور تم وي چې د حق او باطلو فرق نه شي کېدای، خدمت او خیانت، روا او ناروا د خلکو په نظر کې یوشان جلوه کوي.

هغه اشخاص باید له سرو او سپینو سره وتلل شي چې د زور او قوت یا د مال او دولت په خاوندانو پسې نه وي روان بلکې په حق او حقیقت پسې درومي او حقایق څرگند وي.

ولسونه دهمدغسي ايماندارو خلکوپه بدرکه منزل مقصوده رسپري او همدغه اشخاص دي چې ظلم او استبداد محوه کوي.

که دغسي خلک چېرته نه وي نو هلته عدالت نه شته، انصاف نه شته، حقيقت نه شته او انسانيت هم بل راز خپره لري.

هرڅوک بايد په دې پوه شي چې حق وبل لوی عبادت دی او حق نه پالل لويه گناه ده دا گناه په دنيا کې هم انسانان په سل رنگه عذابونو گرفتاره کوي او په ژوندونې بنيادمان په دوزخو کې اچوي.

که حق او حقيقت ظاهر نه شي او لکه مستوره مېرمن په حجاب کې وي حق مري او د حقيقت رڼا مړه کېږي دامرگ دملت او ولس مرگ دی او د عدالت جنازه هم سمه ورسره وزي.

ځينې کسان وايي چې د حقايقو په اظهار کې دوخت اوزمان او دمحيط اقتضات په نظر کې نيول په کار دی او هغه حقايق چې ويل يې زيان اوضرر لری اونتياج يې بد دي بايد ونه ويل شي.

مونږ دوی ته وايو د حق او حقيقت شان له دې نه ډېر پورته دی چې موقع شناسي وپېژني او داشخاصو د اقتضاتو قيد او شرط ته غاړه کېږدي.

د حقايقو د اظهار دپاره حدود ټاکل او له قيد او شرط لاندې يې راوستل له حقايقو سره مجادله او مبارزه ده.

حق او حقيقت هرکله هر چېرته د هر چاله خولې چې وي د اورېدلو او منلو شی دی، د حقايقو پېروي په هر کار کې او په هر حال کې د هر چادپاره په کار ده، ترڅو چې يو قام او ولس په حقيقي لاره روان نشي او حقيقي اساسونه قبول نه کاندې توره شپه به يې سبانه شي.

يو مملکت هغه وخت سعادت، قوت او شهامت پيدا کولی شي چې حقايقوته نژدي شي، په حقايقو پوه شي او په حقيقي اساساتو استناد واکاؤ ولري.

حقيقت لکه د مداريانو ننداره نه ده چې هر ساعت بېل رنگ او بېل شکل ولري يوه سمه اومستقیمه لاره که لږ غوندي کړه شي نو بيا ورته سمه نشوويلی او تور هر کله تور او سپين سپين دی.

الفت:

ډار

زه چې وړوکی وم د شپې به بېکې توری د تناره په غاړه د پيربانو او ديوانو يا د روو او شينکو قصې کولې اوما به ورته غور ايني و.

دې قيصو په ما کې ډېره وېره پيدا کړه چې زه بې د شپوله تور تمه، له وړانو کنډوالو، له قبرونو او هديرونه ډېر وډار کړم او هر شپه به مې پرېشانه او وپرونکي خوبونه ليدل.

اوس چې لوی شوی او پوه شوی يم هغسې نه يم.

هغه ويره اوس زما په زړه کې نه شته او د شپې له تيارونه نه ډارېم.

که زه کومه شپه دهدېرې او يا وړانې کالا له څنکه تېر شم پريان راباندې نه کېنېني، مړي مې مخې ته نا راپاخېرې، د قبرونو له شناختونه راته بلاگانې نه پيدا کېږي.

ما اوس د شادمان د يو قيصه هېره کړي ده او د شينکو ډار مې له زړه وتلی دی.

مگر کورئ دا کمان ونه کړئ چې زما وېره به اوس بېخي ورکه وي او هېڅ ډار به راسره نه وي ځکه چې بې وېرې ژوند انسان ته نه بڼايي او هغه انسان چې په زړه کې هېڅ ډار نه لري له يوه ځناورنه ډېر فرق نلري.

زما ډار اوس له پخوانه ډېر شويدي پخوا زه د شپې ډاريدم اوس د ورځې هم ډارېم، د رڼا ورځې ډار د شپې له ډارنه ډېر هېبت لري.

خومره ويره چې له بناغلی انسان نه په کار ده له ديو او پيری نه نه ده په کار.

پخوازه له مرکه وېرېدم اوس ژوند زما په نظر کې ډېر مهيب دى.

زه اوس له مړونه نه وېرېم له ژوندو وېرېم.

کله چې زه کوچنى وم زما ډار هم کوچنى و.

هغه وخت چې زه ناپوه وم زما ډار هم ناپوه و او د ډارولو په چل دومره ډېر نه پوهېده، يو کوچنى ماشوم د خلکو له خپرو او قهر و غضب څخه وېرې مگر لوبان او پوهان د خلکو له خندانه هم ډارېږي.

څومره چه زمانه هونښارېږي هغومره ډار او ويره زياتېږي.

يوپوه او هونښار سړى له مکرو بونو او دمليريا له مياشونه هم ډارېږي مگر ماشومان اونا پوهان له دغسې ډارسره اشنا نه دي.

دپوه کوچني ماشوم د ډار دپاره تعويدونه هم شته مگر دلويانو ډار په تعويد هم نه ورکېږي. د واهمې ډار دومره دوام نه لري لکه د عقل او پوهې ډار چې دروند او دوام دار دى. پخوا مونږ له هغه جنگ څخه وېرېدو چې په کور او کلي کې به پېښ شو اوس له هغو جنگونو نه هم په وېره کې يو چې د دنيا په يوه سراو بل سر کې پيدا کېږي.

يووخت زه نورو څخه وېرېدم اوس له خپل ځانه اوله خپل عمل څخه هم وېرېم پخوا به چې چاد لارې ملگرى پيدا کې وېره به بې کمه شوه مگر اوس له خپل ملگرى وېرېږي او ورور له ورور نه په خوف کې دى.

مونږ اوس پوهېږو چې شيشکې او ديوان و پيريان انسانانو ته څه زيان او ضرره رسوي لکه چې خپله انسانان بې يو بل ته رسوي.

زمونږ دښمنان په کور و کلي کې بلکه زمونږ په ځان کې موجود دي.

مونږ بايد له ځانه وډار شو او په ځان وډار شو.

الف:

حقيقت

داکمله زمونږ په نظر کې ډېره ښکلې معلومېږي او په تقدس ورته گورو، مگر څومره چې حقيقت ستايو هغومره حقيقت نه وايو.

که حقيقت رښتيا وبولو نورښتيا خو يا ليونې وايي يا زورور، او دا دواړه زمونږ په هيواد کې ډېر لږ دي.

دحقيقت له لفظ سره ډېر ځله دتريخ کلمه يوځای کوي او وايي:

”دایو تريخ حقيقت دی.“

هو! حقايق اکثره ترخه وي او حق په تريخوا لې ستايل کېږي.

په عملي اصطلاح حقيقت په درې ډوله دی: مهجور حقيقت، متعذر حقيقت او متعارف حقيقت.

په دغه لحاظ ويلي شو چې زمونږ په خبرو اترو کې دحقيقت برخه ډېره لږه ده.

په شعر او ادب کې خومعلومه ده چې له حقيقت نه د مجاز او استعارې پله ډېره درنه ده. د ادب ژبه دحقيقت ژبه نه ده او ډېر خورشعر هماغه دی چې له حقيقت نه لري وی (اعذ به اکذ به).

د معاشرت آداب او د مجلسونو آداب هم دحقيقت له اظهار سره ډېر موافقت نه لري او ډېر ځله يوسړی دحقيقت په ويلو بې ادبه معلومېږي.

يوه ورځ يوه لوی سړی خپل ليکلی مضمون چې څوک بې په معنی ښه نه پوهيدل څوتنو پوهانو ته لوسته او خلک بې په ستاينه مجبور کړي وو په هغه مجلس کې خو هېچا څه انتقاد ونه شو کړای مگر په بل مجلس کې چې هغه جناب نه و د حق ويلو او حقيقت بيانولو مسابقه شروع شوه او له ډېر اخلاقي جرئت نه کارواخيستل شو.

يوه ويل چې په ټول مضمون کې له سره تراخړه دمبتدا گانو يوه سلسله وه چې هېڅ خبرې نه درلود بل ويل داځکه چې دی پخپله مبتدي دی اوله هېڅ نه خبر نه دی. دغه راز حقایق چې دنباغلي په غیاب کې وویل شوه دغیبت رنگ بې پیدا کړ چې شرعی جواز بې نه درلود او اخلاقاً ممنوع و.

اوس چې زه دغه حقیقت داسې بیانوم چې نه دهغه لوی سړي نوم اخلم او نه دغیبت کوونکو پته درنسیم دا بیا بول ډول حقیقت دی چې باید گونگ حقیقت ورته ووايم.

هو! دحقیقت ژبه گونگه ده او فصاحت و بلاغت دادب ژبه ده چې په مجاز، کنایه، اشاره، استعاره چلېږي.

اوس پوه شوی چې زمونږ په ویناکې د حقیقت برخه څومره خواره ده او دحقیقت د اظهار دپاره څومره موانع موجود دي؟

الفت:

زما نظر

صحر اته لارم يوکانی له بل سره برابره و.

غرونو ته وختلم ځینې جگ اوځینې تپت و.

ښارونه مې وکتل ځینې کورونه لوی او ځینې واړه و.

په باغونو وگرځېدم ټولې ونې په یوه مېچ نه وې.

دسیندونو کبان مې ولیدل یوله بل سره په تول کې برابره ختل.

دهوامرغان هم ځینې غټ اوځینې کوچني و.

ملایان مې ولیدل دچا پگری غټې او دچا وړې وې.

کتابونه مې ولټول هلته هم ډېر تفاوت موجودو.

له یوه هېواد ه بل ته لارم اوله بل نه بل ته په هرځای کې ټیټ وپاس اولورې ژورې وي.

په هېڅ ځای کې نه دیوه لاس گوتې برابرې وې اونه دیوې خولې غاښونه.

دلوی خدای کتاب مې بیرته کړ او د امې پکې ولوستل:

ایاپوه اونا پوه برابر دي؟ ایا د رنده اووینا څه فرق نه شته؟ ایا دجنت او دوزخ خاوندان څه توپیر نه لري؟ ایانور اوظلمت یوراز دی؟

په دې پوښتنو دغفلت له خوبه راوېښ شوم اوهرې خواته مې په څېر څېر وکتل څنګه چې دیوه پټې ټیپر او دیوه بوتې کدوان یورازنه وُد انسانانو سرونه هم غټ او واړه او د ټولو خولې برابرې نه وې.

ما په دې عالم کې په وارو واروسترګې وغړولې او هرچاته مې له هرې خواپه غور وکتل.

همدغه وخت زه د پرنټو اولعینانو په معنا پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل، د عدل او ظلم، دخیراوشر دعلم اوجهل فرقونه راته ښکاره شوه.

هغه دېوان چې خلکو له کوه قاف نه هغه خواکښل ما دلته په کوراوکلي کې ولیدل.

دانسان په بڼه شیطان او دپرنټو په صورت دپوسیرته انسان ته مې پام شو.

اوس زما له سترګونه ډارپه کاردی ته زمانه حقیقت بین نظرنه وډار شه!

الفت:

عشق او هوس

نظرونه ټول یوراز نه دی، هر چا هرڅه یوشانته ندی لیدلی.

دعشق نظر اود هوس نظريو له بله ډېر فرق لري. دمین او بوالهوس ترمنځ دځمکې او اسمان قدر فاصله موجوده ده. مین یوه لیلی لري او هغه یې هم داسې لیدلې ده لکه چې په توره شپه کې دغره له څوکې سپورمې لږ غونډې سربنکاره کړي او بیا سمدلاسه په تورو ورېځو کې پټه شي.

عشق د همدغسې اسماني پرنستې یوه جلوه ده چې دعاشق په زړه کې طوفانونه پیدا کوي اودانسان نظریوې نقطې ته داسې جلبوي چې نورڅه بیانه شي لیدلې او هغه هم نه ویني. نور خوندونه اونورې نندارې دسړي هېرې شي او شپه ورځ د هجر او فراق په لمبو سوزي مگر دهوا او هوس خاوندان دعشق له غمه بې غمه دي، دوی هره شپه په خرابات او میکده کې بل شان لوبې کوي او دعشق او عشرت په باده مست دي.

عشق دناکامۍ او محرومیت نوم دی. هوا او هوس، بې مشقته لذت او بې هجرانه وصال ته وایي.

معشوقو ته رسېدل هغه گران کاردی چې دجهان لوی لوی امپراتوران یې هم له حده زیات سرگردانه کړي وي، اوځینې کسان دډېرو لښکرو په زور هم دغه سعادت ته نه دي رسیدلي مگر هوس پالونکي هره شپه یوه نوې لیلی په غیږ کې نیسي او هغه شونډی ښکلوی چې ډېرو نورو یې هم په وارو وارو خوند لیدلې دی. هغه چې دهر خریدار لپاره ځان سینکاروي او دیوه په غیږ کې بل ته خاندی، د هوسرانۍ دپاره پیداده نه دعشق لپاره.

دغه راز مبتدل خوندونه د هوسنا کو خلکو لپاره لږ نه دی له دغسې نا پاکې یارانې نه دعشق داستان نه جوړېږي ددوه مینو وصال هر چاته ښکلی معلومېږي او هرڅوک د مجنون اولیلی په فراق متاثر کېږي، مگر د هوس د خاوندانو معامله بده کيږي او په نفرت ورته گوري داځکه چې عشق دخلکو په نظر کې دروند معلومېږي او هوس ته په سپکه سترگه گوري، هغه دپښتگانو کاربولي او داد مچانو.

هر کار چې دعشق دپاره وي په هغه کې ارومرو یوڅه فوق العادگي موجوده وي او د هوس د خاوندانو کارونه ټیټ او عادي معلومېږي، هغه قوت او قدرت چې له عشق سره شته هوس ترېنه محروم دی، فرهادي عزمونه دعشق د خاوندانو په برخه رسیدلي دي، ایثار او فداکاری،

دهوس د خاوندانو کار نه دی. سربازي اوسر فرازي دواړه له عشق سره ملګري دي. په شعر او ادب کې هم د عشق برخه معلومه ده، هغه څه چې په يوه عالي احساس او لوړ خيال بناوي او هغه چې د هوا او هوس د پاره وي او په تيب غرض بناوي برابر نه دي. چا چې دغه هنر (ادب) ته د عشق په نظر کتلی دی او د دنیا د سود او ګټې د پاره داکار نه کوي هغه کله کله په ډېرو جګړو خونيو يو ادبي شهکار د ابتکار ميدان ته راباسي او د زړه وينې يې خوراک وي. څوک چې د بازار رونق ته ګوري او دخپلو هوسونو د تايمين د پاره څه ليکي هغه هر ه ورځ يې زيار او زحمته مبتدل مضامين بازار ته وړاندې کوي او ظاهري ډول يې برابر وي، هغه هېڅکله عميق فکر نه کوي او په لوړو خيالاتو پسې نه ګرځي.

د ژورو فکرونو او دلورو خيالونو خريداران هر کله او هر چېرته ډېر لږ دي.

دا راز متاع د خرڅولو هم نه ده، څه شی چې په دنيا کې ډېر نادر وي يې له احتمانونه يې بل څوک نه خرڅوي. د ذوق او هنر په خاوندانو کې هر رنگه بده ورځ راشي خپل ګران او ډېر يې بها شيان نه خرڅوي مګر عادي او معمولي شيان له کوره باسي.

هغه چې پخپل فن مين دی اوله خپل کار سره عشق لري هر راز ناکامي او محروميت قبلوي، مګر عشق په هوس نه بدلوي.

زه دامنم چه د هوس خاوندان له روحی عذابونو او شکنجونه خلاص دي او د دنیا په خوړو کې له نورو نه ډېره برخه لري په دې هم پوهېږم چې د عشق په کار کې څومره مشکلات موجود دي او په دغه خطرناکه لاره تګ څه مصيبتونه په مخ کې لري، مګر د عشق محروميت او ناکامي، د عشق رنج او عذاب يو بل کيف لري او دغه افتخار په ډېرو بدبختيو او ګر اوونو کې پټ دی. د فن او هنر خاوند بايد له هوا او هوس نه ځان وژغوري او له عشقه برخه ولري، په خپل کار کې عشق ګډ کړي او د عشق د پاره هر څه قبول کړي.

د حقيقت عشق، د ازادۍ عشق، د جمال عشق، د وطن او ملت عشق که په شعر او ادب کې ځای ونه لري نو هوا او هوس پکې ځای نيسي او تجارتي متاع ترينه جوړېږي يعنې د ابتکار ځای ابتدا ل نيسي او شهوات په عواطفواو احساساتو غلبه پيدا کوي.

شاعر او اديب بايد د ذوق او قريحې دپاره څه وليکي او دآني مصلحت په قيد کې ځان ايسار و نه گڼي، که دغه راز متاع نن خريدارونه لري او څوک ورته په قدرونه گوري، له دېنه لويه صله بله نشته. راشئ! چې د خرڅون فکورتو او کوچنۍ سودا پرېږدو د شعراو ادب ازادي همدغه ده چې هېڅ قيمت ونه لري او د مال په نظر ورته ونه کتل شي، ذوق د خرڅولو شي نه دی. څوک چې خيال او فکر خرڅوي هغه ددغه شي ازادي نه شي ساتلای او خپله ازادي اړومرو له لاسه ورکوي.

که ازادي دانسان معشوقه وي او د هوس په نظورته نه گوري، که څوک غواړي چې خپله آزادي، په خپلو آثارو، پخپلو افکارو، پخپلو خيالاتو کې وساتي، مادي سودا دې د زړه نه وباسي او د سودوزيان د ډار او اميدغلامي دې پرېږدي.

د شعر او ادب ارتقا او اعتلاله هر څه نه دغې ازادۍ ته زيات احتياج لري او له معنی نه د مادياتو قربانول غواړي.

دقرباني دهغه چاله لاسه پوره ده چې شعر او ادب ته د عشق په نظرگوري نه د هوا او هوس په نظر.

عشق ډېر خطرات، ډېر زيانونه او ډېرې گټې له پښو لاندې کوي او په همدغه وسيله لوړيږي او دلور تيا حقيقي راز د هوا او هوس په قربانو لکه پټ دی او عشق دقربانۍ او فداکارۍ نوم دی.

قرباني او فداکاري دلورو احساساتو او عواطفو کار دی چې په يوه شاعر او اديب کې بايد اړومرو موجودوي. که دغه کسان دغه کار نه شي کولی اونه بې کوي، هرڅوک پوهيږي چه له دېنه زيات معنوي انحطاط په تصور کې نه راځي، د فکر او ادب حقيقي پالنه د ډېرو پاڼو په تورولو نه شي کيدای او مقيد ذهنونه دغه کار نه شي کولی، داد هغو کسانو کار دی چې دلور شعور او ادراک خاوندان دي او د عقيدې له مخې کار کوي، داکار زما په گمان دلته ښه نه دی شوی او دغه وظيفه چابنه نه ده په ځای کړی، دلته دوطن مزدورانو او کاريگرو څه نا څه خپل کار کړی دی او مونږ وينو چې څوک لارې جوړوي او پيچومي او اروي، څوک کارخانو او فابريکو کې خدمت کوي، ځينې ماني او قصرونه آبادوي، ځينې نور د وړانولوپه کار بوخت

دي حُكّه وایم چي دلته ناپوهانو ډبرکار کړی او ادبیان یا ډبرلردي یاخپلې وظیفې ته ښه ملتفت نه دي او له عشقه محروم دي.

خومره توجه چي معنی ته په کار ده اهل معنی بي معنی ته نه لري اوپه دې باندې ډبر افسوس او حسرت په کاردی ، مگر دغه کارهم بوالهوس نه شي کولای او ددرد خاوندانو ته ضرورت لري.

الفت:

مضراحتیاط

که رښتیا ووایم مونږ ډبرې هونښیاری- او ډبرو احتیاطونو برباد کړي یو یو چا زمونږ په حق کې ویلی و: دا خلک له ضرورته زیات هونښیار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هونښیاري چې له اندازې نه زیاته شي او هام قوي کوي.

احتیاط چه ډبر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډبرې هونښیاری- مشهور و او هر چا به چه کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

دده د هونښیاری- او احتیاط یوه ښه دا وه چه ده تر آخره پورې خپل کور ته برق رانه ووست او ویل به یې که کله برق شارت شي ، نو حریق به واقع شي او کور به مې وسوزي.

دده دا عادت و چې په موټر کې به نه سوړیده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و ځکه چې دموتړله چې کیدلو و پرېده او احتیاط یې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده گرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېره لږه وه.

دغه شان هوسیاران او د احتیاط خاوندان زمونږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذيب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضر بولي.

زمونږ په ادارو او شعباتو کې ډېر هوسیار او ډېر محتاط اشخاص زیات لیدل کېږي. دوی دنوي نهضت او نوي رڼا په قبلولو کې ډېر سخت مقاومت کوي او هغه کسان چې له ځینو مزخرفاتو او مضرو افکارو سره مجادله کوي یې تجربې او افراطي هلکان گڼي. دوی وایي په هر کار کې اعتدال ښه دی او باید په هر څه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي.

هغه څوک چې یو قدم د عصر خواته نږدې کېږي او آرزو لري چې د دنیا له سیر سره موافقت وشي، دوی ورباندې سترگې سرې کړي او تهدیدوي یې چې تاسې د قوم له روحیاتو، دمحیط له مقتضیاتو ناخبره یاست او جامعه بربادوئ.

دوی ځانونه داسې ښيي لکه چې د علم او عقل او تجارو سرمایه داران همدوی وي او دنیا ددوی په ښکر ولاړه او په دوی ودانه وي، مگر رحمان بابا وایي:

دا دنیا په احمقانوده ودانه دانان په دنیا باندي غرض

دوی هروخت دا اعتدال پسندی په نامه دنوي نهضت او مدنیت مخه نیسي او غواړي چې وړاندې تلونکي او پیشرفت غوښتونکي په څټ بوزي او بیرته یې وگرزوي.

دوی خیال کوي چې اعتدال او احتیاط سکون او جمود قبلول دی او یو قدم وړاندې ایښودل له احتیاط او اعتدال نه وتل دی.

تاسې پدې پوه شئ چې همدغه کسان په څټ تلونکي مرتجعین دي چې اعتدال په حقیقت کې نه پېژني او یا په دغه نامه د ملت د پیشرفت مخه نیسي.

دغه محتاط او اعتدال پسند طبقه چې په اصل کې له اعتدال نه ډېر لرې دي دوی کې د مسامحه کارۍ، مماشات او سازشو نو استعداد موجود دی، په کوم حای کې چې د حق او حقیقت اظهار په کار وي دوی غلي او خاموشه ناست وي او هر څوک چې هرڅه وایي دوی ورسره سر خوزوي او خپل محبوبیت ساتي.

ددوی دا عادت دومره قوي شوی چې د خدای رضا هم دخلکو په نارضايي کې نه خوشوي او که د قوم له روحیاتونه خلاف وي د دین او عقیدې اظهار هم نه کوي.

له یوه خان او ملک سره دومره ناجایزه مراعاتونه کوي چې طوایف الملوکۍ ته خبره ورسېږي، له سپین پکړيو سره تردې حده مماشات اختیار کړی چې د حقیقي اسلام په عوض ورسره جعلی او موضوعي خبرې ومني.

هوا! دوی له هر چا سره سازش کوي مگر له عصري ترقیاتوسره بې جوړه نه راځي. دوی په عین حال کې چې دنوی نهضت او عصريت له زړه نه مخالف دي یې دخپل مفاد دپاره مضر گڼي، حلمو او حوانانو ته داسې ښکاره کوي چې تاسې نه پوهېږئ او پخواله وخته دنیاته راغلي یاست.

مونږ غواړو چې مخکې ولاړشو او ترقي وکړو مگر قوم جاهل دی او بایدله ډېر احتیاط او اعتدال نه کار واخیستل شي.

دوی ته باید وویل شي چې که تاسو غوندې محتاط او اعتدالیون موجودوي دا جهل او ناپوهي به هېڅکله نه ورکېږي او څوک به یوقدم وړاندې وانخلي.

مگر که تاسو خلکو وپېژندلئ او زمانې ستاسې حال ښکاره کړ، بیا به ډېر گړندی منزل مقصودته ورسېږو او تاسوته به د پښتنو په تاریخ کې بې ملامتۍ نورڅه پاتې نشي.

هغه حوانان چې تاسو بیرته راگرزولي دي اوبه نوو مغزو کې موزاره فکرونه اچولي دي تاسو سره به په خجالت کې شریک اوسهیم وي، اوستاسې دهوښبارۍ او مضر احتیاط مس به ډېر ژر ښکاره شي.

زه خپل وجداني مسئولیت رفع کوم او وایم: کومه رویه چې تاسې نیولې ده اعتدال نه دی تفریط دی بلکه هېڅ نه دی او تاسې هېڅ نه کوئ مونږ تاسې پېژنواو پدې خبرونه غولېږو.

ستاسې هوښیاري او احتیاط ډېر ضعیف احتمالات او توهمات غټوي او تاسې وېروي.

تاسې زموږ قافله ځای په ځای درولې ده او د خپلو اسونو جلوونه مو دومره ټینګ نیولې چې یو یو قدم وروسته او په شاځي.

دا ارتجاعي قدمو نه مونږ ته ډېر مضر تمامېږي، تاسې دکاروان اوقافلې مخه نیولې ده او ستاسې توقف د ټولو دمعتلې سبب ګرځي. دخدای پار دی تاسې له مخې لرې شئ او مونږ پریردئ چې وړاندې ولاړشو او یوه ځای ته ورسېږو.

الفت:

حاکمانو ته وایم

ای هغو کسانو چې ستاسې په لاس کې د حکومت لښته ده ستاسې په امر یو سړی وهل کېږي، تړل کېږي، جرمي کېږي او هرڅه کېږي.

ستاسې په نظر یه یو بې ګناه په محبس کې لوېږي او یو ګناهکار له بنده خلاصېږي.

ستاسې په عدالت مظلومان له ظلمونو نجات مومي او ستاسې په یې انصافی، ظلمونه، جبرونه په عالم کې خپرېږي.

ستاسې غفلت او بې خبري عالمونه تباہ کوي او ستاسې په وینستوب او هوښیارتوب ډېر ښه ښه کارونه کېدلی شي.

که تاسې په سمه او صحیح لار روان شئ ډېرې لارې خلک به په لار کېږي، که تاسې پخپله دنفس او شيطان په لاره درومئ نو په عالم کې دظلمونوله لاسه بې تمیزه قیامت او بې میزانه محشر جوړېږي.

ستاسې فساد د ډېرو فسادو باعث گزړي او ستاسو په اصلاح ډېر ډېر اصلاحات کيدای شي.

ستاسې په لاس کې د حکومت زور او قوت موجوددی که تاسې لېوان يا لېونیان شئ د خدای مخلوق تباہ کېږي.

که تاسې ماشومان او اطفال اوسئ ستاسې په طفلانه لوبو ډېر کورونه خرابېږي. که تاسې ږانده او کاڼه شئ حق او عدالت مري او ظلمونه، فسادونه، بدبڼه کارونه رواج مومي.

تاسې پدې پوه شئ چې د دنیا دنظام او انتظام دپاره خدای دوه شپه پيدا کړی دی. چې يوه ته حکمت او بل ته حکومت وايي.

حکومت هېڅکله بې له علم او پوهې، بې له تدبير او سياست څخه چې له دې ټولونه په حکمت تعبیر کيدلی شي مخکې نه ځي او تش کونک په دنيا کې نه چلېږي.

اوس په متمدنه او مترقي دنيا کې یوسړی په ډېر علمي لياقت اولور شخصیت حاکم کيدلی شي او هغه څوک دغه رتبه او مرتبه گټلی شي چې په تدبير اوسياست کې اوله درجه مهارت لري او دهمموصفاتو خاوندوي. مگر په تاسې کې لا اوس هم بې سواده، بې ذوقه، بې علمه، بې رحمه، بې انصافه اوله جهانته نه نا خبره اشخاص پيدا کېږي، چې بې رشوت اخستلو، وهلو او ټکولو، کنځلو اوبدووبلو، په نور څه نه پوهېږي اونه شي پوهيدلی.

تاسې پدې پوه شئ چې حکومت پس له دې نه تجارتي متاع نشي کيدلی چې څوک بې په پيسواو رشوتو نو واخلي.

هغه وخت او زمانه په تېرېدو کې ده چې څوک د حکومت چوکۍ په خوشامندو اوتملقونو وساتلی شي يا ظلم او بې شعوره قوت په يوه منطقه کې حاکمیت وکړای شي.

مونږ ددې عصر په شپوکې داخوبونه ليدلي دي چې علم او لياقت، خير او اصلاح به ډېر ژر خپله کرسۍ اشغال کړي او جهل او ناداني، ظلم ستم، ریا کاری- اوفريب کاری به له خپلې چوکۍ راولوېږي.

تاسې خپل ځانونه اصلاح کړی او پخپل ځان ګوتې ووهی مقصد ظاهري فیش او ارایش نه دی بلکه دعیبونو اصلاح او دځان معنوي جوړول مراد دی

راشئ دا زره طریقه نوره پرېږدی او هر کار دسوتی په زورمه کوی!

انسانان خدای دوهلو او ټکو لودپاره نه دی پیدا کړی.

دمجرمینو دقایلو لواو اصلاح کولو دپاره نوروسایل هم شته.

ظلم په ظلم باندې هېڅ کله نه ورکېږي.

تاسې به ډېر خلک په وهلو معیوب کړی وي.

ډېرکسان به ستاسې دشدت او تشددله لاسه تبتیدلي او ورک شوي وي، مگر جرایم او جنایتونه نه دي ورک شوي.

یوشاعر وايي:

د انسان اصلاح په پوهه انسان کړی نا پوهان بې په وهلو دانسان کړي

نوراشئ له علم او پوهې نه کارواخلي ظلمونه او جبرونه پرېږدي!

بې ګناه خلک په وهلو او ټکولو مه قایلوی!

په رشوتونو اولحاظونو له حق او حقیقت نه مه تېرېږی او دیوه په ګناه بل ته جزامه ورکوی!

تاسې پخپل نفس او خپلو خواهشاتو حاکمیت پیدا کړی او دهمدغه حاکمیت په اثر ځانونه ددې لایق کړی چې په نوروداسې حکومت وکړی لکه چې یوپلار بې پخپلو زمانو باندې پخپل کور کې کوي او هېڅ راز ظلمونه پکې نه وي.

ميلونر خيرات خور

که شوک خپه کېږي که خوشحاليږي زه خوڅه وایم او خپله غاړه خلاصوم، گوندې داساده مخلوق لږ غوندې پوه شي او فکر وکړي.

زه اروپاته نه يم تللی، امریکامې نه ده لیدلی، په افریقا کې نه يم گرځیدلی او هېچې نه يم تللی، مگر یوعجیب مملکت مې لیدلی دی او عجیب مخلوق پکې اوسي.

په دې مملکت کې ددی په حای چې بدایان او مالداران خوارنو او غریبانو ته څه ورکړي، خواران او مسکینان دډېر مال او دولت خاوندانو ته څه ورکوي او هغوي هم نه شرمېږي اخلي بې.

ته به وایې دی رشوت خواره ماموران او حاکمان یادوي چې په لکونو روپۍ اوبې حسابه جايدادونه لري له یوه ډېر عاجزېږي نه هم په ډېره جزيي فقره کې تر څوسل دوه سوه روپۍ وانخلي نه بې پرېږدي.

نه زه دغه بې رحمه بې انصافه رشوت خواره نه ښیم، خيرات خواره ښیم.

په دغه مملکت کې چې زه ورته عجیب مملکت وایم ملیونر خيرات خورهم پیدا کېږي او ډېر غنيان دخوارانو اومسکینانو خيراتونه خوري.

په دغه وطن کې ماداسې خلک ولیدل چې اسونه ورته ولاړ دي موټر لري، قصرونه او باغونه، ځمکې او پتي بې په هر حای کې شته مگر له داسې خلکونه خيراتونه او شکرانې اخلي چې هغوی دخپل اولاد نفقي او جامې ته حیران دي او ددوی نوکرو ته هم نه رسېږي.

په دغه مملکت کې معکوس وضیعت دی او وري برېږدې له مړو او دولتمنو سره مالي مرسته او کومک کوي.

په کوم ځای کې چې د بې وزلو او ځوانو په خیراتونو او شکرانو، غنجان او متمدین ځمکې او جايدادونه، کورونه او باغونه، موټر او اسونه اخلې.

ایا دهغوئ په حال افسوس او حسرت نه دی په کار؟

ای ځوارو او بې وزلو پښتو! هرڅوک چې غني او دولتمن شي مياوي که ملا، سیدوي که پیر او پېشوا هغه دخیراتونو اوزکاتونو مستحق نه دی.

هغوی باید تاسې غوندې عاجزانوته خیراتونه اوزکاتونه درکړي او په تاسې باندې زړه وسوزوي، که تاسې نه درپړئ او ارومرو نورو ته څه ورکوئ، دقصرونو او باغونو خاوندانو ته څه مه ورکوئ بلکه گوډ، شل، رانده، کونډې، یتیم، بندي مسافر ته بې ورکړئ چې په آخرت کې په ښه درشي.

ستاسې په خیراتونو په عمرو عمرو خلکو مزې، چرچې او ورمیرونه وکړه، که رښتیا ووايم نو شرابونه هم پرې واخیستل شوه او فحاشي پرې وشوه، لږ سترکې وغړوئ او لږ غوندې هونښيارشئ. اخر رانده خونه یاست داڅه درباندي کيږي.

تاسې خپلو شکېدلو جامو، خپل فقر او مسکنت او ددوی مال اودولت وگورئ! چې دوی څنگه دي اوتاسې څنگه یاست؟

که دوی نه شرمېږي اوستاسې خیراتونه قبليو بلکه غواړي بې، تاسې ددوی له حیثیت اوشان نه وشرمېږئ او دوی ترقیامته اوپه قیامت کې مه شرموئ.

«الفت»

گرانه لیکواله!

ددې عصر قافله ډېره کړندی ده، له دې کاروان سره برابر تک نوې اقتضاکانې لري اود انسان په ظاهري او معنوي حال کې بدلون غواړي.

پخوا به يوه کارواني له ځان سره پتيرې اخستې او به پڼو به يې ميخونه او نالونه وهل، مکر اوس دالوتکو په سفر کې دغه شيان نه دي په کار اوددې وخت مسافرت هغسې نه دی.

مونږ اوس دژوندانه په نوې مرحله کې داخلېږو او له يوه حاله بل ته انتقال کوو.

هغه څوک چې له خپل خړه راکوزېږي او په الوتکه کې الوزي بايد فکر او نظريې بل راز شي او ناسته ولاړه يې هغسې نه وي.

هغه چې ټول عمر پلې گرزېدلې اوله عقله پياده دی دآس يابا يسکل سپرلی هم ورته ډېره گرانه معلومېږي، د سپورمې کرې ته ختل خو لا څه کوي.

له يوه زاړه جهان نه نوې دنيا ته ورتگ او په نوو توغنديو سپريدل ډېر مراحل په مخکې لري او نوې عصري پوهه غواړي.

انسان لکه دتجارت مال داسې نه دی چې داوښ له شانه الوتکې ته رانقل شي او هېڅ تغير پکې رانه شي.

تجارتې مالونه هم د اوبانو په شا په څټو او غونډو کې وي او په الوتکو کې خپله جامه او ظرف بدلوي. هغه وخت چې مونږ دخپل کلي او کور له څوتنو کاروانويسره په خرويسې روان وو او اوس چې دمختلفو ملتونو له افرادو سره په الوتکو کې لري هېوادوته ځو او راځو بايد له هغه حاله ډېر فرق ولرو او هغسې نه اوسو.

که هغه وخت زمونږ نظر محدود و زمونږ مزلونه هم لنډو مگر اوس له دغه اوږدو مزلونو او لوړو پروازونو سره لوړ فکر اولرې نظر هم په کار دی.

زمونږ خلک خواوس د هوايي سرويسونو له برکته له ځمکې نه لوړې فضا ته هسک شوه او وزرونه يې پيداکړه مگر دخلکو فکرونه او اخلاق لوړول دغومره اسانه کار نه دی چې کوم داخلي يا خارجي شرکت يې سرته ورسوي.

داکار ترډېره حده دهيواد د پوهانو اوليکوالو کار دی.

داد دوی وظیفه ده چې دیوه نوي نهضت او ارتقا يي حرکت ملکر تیا وکړي او دخلکو ذهنونه د نوو افکارو او عصری ایجاباتو قبلولوته تیار کړي. نوي نهضتونه په هرځای او په هر وخت کې پالونکي او رټونکي لري.

په هر ملت کې (نوې خوښې) او (زاره خوښې) شته.

زاره هر چېرته زاره رواجونه او عادتونه خوښوي، ځوانان هرکله دنوي فکر او دنوي ژوند طرفداروي.

ددې دواړودلو ترمنځ یوه بله ډله مینځکړیتوب کوي یعنې ځینې نوي شیان ښه ګڼي او ځینې بدبولي، په زروشیانو کې هم ځینې خوښوي او ځینې نه.

دا دریمه ډله په جامعه کې معتدل اشخاص ګڼل کېږي او هغه دوه نورد افراط او تقریط خاوندان بولي.

زه دلته دانه وایم چې دافراط طرفداران ښه دي که اعتدال پسند، مګر په لیکوالوبدا پیرزوبنه لرم چې دوی باید هر کله او هر چېرته دنوو نهضتونو ټینګ طرفداروي او هغه زاره رسمونه او رواجونه بدوګڼي چې دیوې جامعې دبیرته پاتې کیدو موجب دي. لیکوال باید خلک پدې پوه کړي چې ددوی اجتماعي او انفرادي ژوند څه راز دی؟ دوی څه کوي؟ ددوی خویونه فکرونه عملونه اونبتونه څنګه دي؟ دنن ورځې د ژوند دپاره څه په کار دی او دسباورځې ضرورتونه څه دي؟

دیوه ولس دحقیقي سعادت دتامین دپاره له هر چانه دپوهانو اولیکوالومرسته ډېره په کارده، دوی باید خلک داصلاحي فعالیتونو او پروګرامونو په ښېکڼوپوه کړي او په عالم کې داسې خوشبیني پیداکړي چې واقع بینۍ ته زیان ونه رسوي.

مونږ لکه چې دښو اوسمو لارو جوړولونه ډېر ضرورت لرو دپته هم اړیو چې په ښه لاره تګ خلکوته وښیواو ښه حرکت راپیداکړو.

که سړک هرڅومره ښه جوړشي او لياره ډېره اواره هم وي چې څوک په سمه لاره نه ځي او د حرکت اراده نه لري څوک به يې څه کړي؟

که دچا صحت هرڅومره ښه وي او په وجود تکړه وي چې خوی يې وران او عمل يې بدوي نوڅه فايده؟ ترڅوچې زمونږ عادات او اخلاق سم نه شي او بد ذهنيتونه راسره ملگري وي که داملك جنت هم شي زمونږ بد عملونه او بد رواجونه به يې په جهنم بدل کړي او په هغو اورونو به سوزو چې زمونږ له نفسونو نه يې لوخړې اولمبې پورته کېږي. که مونږ خپل ځانته متوجه شو او خپل کردار اورفتار په نظرکې ونيسو زمونږ هغه ظلمونه او جهالتونه چې د رسم ورواج او عرف او عادات نوم پرې اېښودل شوی دی زمونږ د بدبختۍ ډېر مهم عوامل دي چې يوه اساسي مجادله او قلمي مبارزه ورسره په کار ده.

په دې اوس وخت کې چې دتحول وړمه درسم ورواج پورنی له مخه اخلي او محجوبيت له مينځه ځي دليکوالو په غاړه ډېر مهم مسؤليتونه پراته دي چې دحقايقو له مخې پرده لري کړي اوسوته ښه بدوته بد ووايي يعنې له هېچانه ونه وېرېږي حتی چې له عرف و عادات نه يې هم سترگه ونه سوزي او دحقانيت په جذبې د ناپوهۍ له هغه بدذهنيت سره مجادله وکړي چې قوت او قدرت يې دزړې زمانې له فرعونانو نه کم نه دی اويوازې ابراهيمي جرئت ورسره مقابله کولی شي.

دليکوال لويوالی په همدغه ټکي کې پروت دی چې دجامعي عرف و عادات ته په انتقادي نظر وگوري او خپله عقیده پټه نه کړي.

هغه څوک چې خپل صحيح فکراو نظر دعالم ذهنيت په مخالفت نه شي څرگندولی څوک ورته په نفرت نه گوري مگر کوم ارزش هم دجامعي په نظرکې نه لري.

رښتینانی ليکوال اوستر ليکوال هماغه دی چې د راتلونکی نسل قضاوت په نظرکې ونيسي اوله سبا ورځې وډارشي نه له نن ورځې نه .

يو مسلمان بايد هغه ورځ په نظر کې ولري چه يو صحيح قضاوت پکې کيدونکی دی او حقيقت پکې له رسمونو او رواجونونه لورمقام لري.

ځنګه چې په يوه باغ کې هروخت ناکاره بوټي، درب او کبلي پيدا کېږي باغبانان يې له بيخه باسي چې له باغ نه ځنګل جوړنه شي په يوه ولس کې هم په مرور د زمان ځينې وران خوبونه اوبدعادتونه پيدا کېږي چې انساني باغ وپن ته زيان رسوي. هغه اصلاحي نهضتونه چې په ملتونو کې وخت په وخت پيدا کېږي دهمدې دپاره وي چې دغه راز بد بوټي ورک کړي او دخلکو په ذهن کې نوې رڼا پيداشي.

دجهان تاريخ چې سړی ګوري او دستر و ليکوالو او پوهانو د ژوند انه مطالعه کوي دا ورته معلومېږي چې د فکر او پوهې مشرانو او لويانو دخپلې عقيدې او فکر و نظريه اظهار او ابلاغ کې له څومره جرئت او جسارت نه کار اخستی او خپل ژوند يې د نورو د ژوند ښه کولو دپاره څومره خوار کړی، بلکه قربان کړی يې دی.

د راتونکي نسل په نظر کې خپله لويي ثابتول څه اسانه کار نه دی چې خوشې په خوشې لاس ته راشي. که سړی دپوهې او فکر په رڼا کې د حقايقو په اظهار نن هر څومره منفور واقع شي او عام ذهن و نظر ورته په کرکه و ګوري هغومره به دغه سړی د سبا ورځې په رڼا او د راتلونکي نسل په نظر کې ښکلی او محبوب ښکاري.

((الفت))

ماخذونه

- پښتانه شعراء لومړی ټوک
مخزن الاسلام قلمی نسخه
سلوک الغزات قلمی نسخه
د میرزا انصاری دیوان قلمی نسخه
د دولت دیوان قلمی نسخه
د خوشحال دستار نامه
د خوشحال خان دیوان
فوائد الشریعه
د رحمان بابا دیوان قلمی نسخه
د احمد شاه بابا دیوان قلمی نسخه
د احمد شاه بابا دیوان بله قلمی نسخه په تاشکند کښې
د حمید دیوان قلمی نسخه
پته خزانه قلمی نسخه
د عبدالقادر خان دیوان قلمی نسخه
خه لیکل یا لیک پوهه
زما د ډیرې مودی یادداشتونه
ادبی جرگی
د کابل ځینی مجلی او سالنامې
شعراو ادب
غوره نثرونه
د افضل خان تاریخ مرصع
د پښتونخوا شعرهارو و بهار
دراورتهی گلشن روه
سبک شناسی د ملک الشعراء بهار

هنر انشاء و نويسندگى

فن نگارش

د پښتو ادب تاريخ

پښتو پښويه (پښتو مرکه)

لومړى کتاب د پښتو پښتو خبرې

پيغله (صاحبزاده ادریس)

د قصه خوانی گپ

پښتو نثرونه لیک دود

بایزید روښان (خادم)

ادبی فنون

ادبی بحثونه

کچکول

پښتنې

**A FEW NOTES ON THE
ORTHOGRAPHY AND COMPOSITION
OF PASHTO LANGUAGE**

By

GUL PACHA ULFAT

PUBLESHEED BY

**PASHTO ACADEMY KABUL
AFGHANISTAN**

FIRST EDITION 1959
SECOND EDITION 1961
REVISED ENLARGED

Government printing House

دولتي مطبعه

www.ulfat.de

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**